

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

**Методичні рекомендації
для підготовки до семінарських занять**

**(для здобувачів вищої освіти
2 курсу денної форми навчання
юридичного факультету)**

Колектив авторів

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України
Л.Р. Наливайко*

Дніпро
2019

УДК 342
К 34

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, протокол №4 від 18.12.2019*

РЕЦЕНЗЕНТИ: **Ільков В.В.**, суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду, доктор юридичних наук, професор;

Максакова Р.М., завідувач кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Інституту управління та права Національного університету «Запорізька політехніка», доктор юридичних наук, професор.

К 34 Конституційне право: метод. рекомендації для підгот. до семінарських занять (для здоб. вищ. освіти 2 курсу денної форми навч. юрид. ф-ту) / уклад. : Л.Р. Наливайко, Є.В. Касяненко, О.С. Чепік-Трегубенко ; за заг. ред. д.ю.н., проф., Засл. юриста України Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 212 с.

Укладачі: **Наливайко Л.Р.**, проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України; **Касяненко Є.В.**, старший викладач кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; **Чепік-Трегубенко О.С.**, доцент кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Викладено методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять з дисципліни «Конституційне право».

Для здобувачів вищої освіти та викладачів юридичних закладів вищої освіти.

© Укладачі, 2019
© ДДУВС, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН	8
ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ	10
ТЕМА 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ – ПРОВІДНА ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА, СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ, НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА.....	16
ТЕМА 2. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ	27
ТЕМА 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	38
ТЕМА 4. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ	47
ТЕМА 5. ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ.....	60
ТЕМА 6. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ	69
ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	88
ТЕМА 8. ВИБОРЧЕ ПРАВО ТА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС	100
ТЕМА 9. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ РОБОТИ	111
ТЕМА 10. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ.....	124
ТЕМА 11. ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС	135
ТЕМА 12. ОРГАНИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ РОБОТИ.....	146
ТЕМА 13. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ	156
ТЕМА 14. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	167
ТЕМА 15. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ	179
ТЕМА 16. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	187
САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	197
ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	198
ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	199
СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО».....	201
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЕКЗАМЕНУ) З КУРСУ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО»	203

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Конституційне право» є фундаментальною юридичною дисципліною, що посідає важливе місце у системі підготовки майбутніх фахівців-юристів. Сучасне конституційне право – це галузь права, яка закріплює основні засади демократії, правовий статус особи та організацію державної влади і місцевого самоврядування. В умовах становлення України як демократичної, правової, соціальної держави вивчення цієї дисципліни має особливе значення та надає здобувачам вищої освіти (далі – Здобувач) широкий діапазон світоглядних уявлень із найбільш важливих політико-правових проблем розвитку нашої держави: 1) становлення конституціоналізму в Україні на демократичних засадах; 2) забезпечення прав людини та громадянина; 3) реалізація народовладдя; 4) формування дієздатних структур громадянського суспільства тощо.

Конституційне право – це провідна галузь національного права. Цей курс є базовим у системі інших навчальних юридичних дисциплін. Конституційне право викладається Здобувачам 2 курсу юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ протягом 3 та 4 семестрів, що є запорукою глибокого та систематизованого вивчення цієї галузі права.

Процес становлення та розбудови Української держави збігся з реформуванням політичної системи та виникненням нових демократичних інститутів публічної влади, формуванням громадянського суспільства, утвердженням нових принципів економічної системи, що базуються на ринкових відносинах. Це об'єктивно призвело до підвищення ролі конституційного права України як основи вивчення цих процесів.

Україна знаходиться на шляху розбудови демократичної, соціальної, правової держави та громадянського суспільства. Утвердження реальної, а не лише декларативної демократії як основний напрям розвитку політичної системи сучасної України передбачає серед його складових зміцнення правових засад усього того, що підлягає впливу конституційного права, а саме: державного, економічного, політичного життя, міжособистісних відносин тощо. Усвідомлення цього постулату пояснює значимість і необхідність вивчення відповідних розділів конституційного права.

У межах навчального курсу аналізуються правовий статус політичних партій та інших громадських об'єднань, релігійних організацій, засобів масової інформації, їх види, взаємовідносини з державою та осо-

бою; питання виборчого права; правовий статус Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, суду, прокуратури, Конституційного Суду України, виконавчої влади на місцях та інших органів державної влади, місцевого самоврядування та його взаємовідносини з місцевими державними адміністраціями; розглядаються основи взаємовідносин державних органів та релігійних організацій, порядок створення та правовий режим діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, правові засади контролю за їх діяльністю з боку держави; вивчаються конституційно-правовий статус людини і громадянина; інститут громадянства, його структура та зміст, специфіка, механізм і гарантії реалізації основних прав та свобод людини і громадянина; особливості правового статусу іноземців; розкриваються права особи в умовах надзвичайного стану. Приділяється увага адміністративно-територіальному устрою держави та конституційно-правовому статусу Автономної Республіки Крим.

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Конституційне право» містять детальні вказівки щодо підготовки до кожної теми семінарського заняття, перелік основної та спеціалізованої літератури до навчального курсу, нормативно-правову базу з навчальної дисципліни, перелік питань, що виносяться на обговорення у межах семінарських занять, тематику рефератів та наукових доповідей, порядок проведення підсумкового контролю знань Здобувачів, рейтингову систему оцінювання успішності навчання, а також питання до підсумкового контролю.

У порівнянні з іншою навчально-методичною літературою, ці методичні рекомендації відрізняються комплексним аналізом та докладним описом змісту кожної теми, систематизованим переліком літератури до кожної теми семінарського заняття, як основної, так і спеціалізованої та нормативно-правових актів із внесеними змінами та доповненнями.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Конституційне право» є надання Здобувачам систематизованого матеріалу в сфері конституційно-правових відносин. Вивчення цієї галузі права передбачає процес усвідомлення Здобувачами значення Конституції України як Основного Закону держави та суспільства, як найвищої політичної та духовної цінності нації. Шляхом детального аналізу питань конституційного права повинні бути підвищені не тільки загальноюридичні знання Здобувачів, а й рівень відчуття себе повноцінними членами українського громадянського суспільства.

Навчальна - полягає у наданні допомоги майбутнім юристам розкриття основ конституційного ладу і його захисту, конституційно-правового закріплення суверенітету українського народу, політичного

та ідеологічного плюралізму, народовладдя, конституційної відповідальності, поділу влади і взаємодії владних структур, закріплення верховенства права, роз'яснення положень верховенства Конституції України, прямої дії конституційних норм, підстави дії на території України міжнародних договорів, конституційно-правових основ проведення мовної політики тощо.

Розвиваюча – готувати наукові доповіді та реферати з тем, зазначених в програмі курсу, складати схеми з будь-якої теми курсу «Конституційне право», складати процесуальні документи;

Виховна – у сприянні вихованню поваги до конституційно-правових інститутів;

Результати вивчення навчальної дисципліни «Конституційне право»:

Соціально-гуманітарна ерудованість:

Вміє визначати переконливість аргументів у процесі оцінки конституційно-правових явищ і процесів.

Вміє здійснювати аналіз суспільних процесів з огляду на конституційне право і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання.

Знає, як проводити збір та інтегрований аналіз матеріалів із конституційно-правових джерел права.

Вміє формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми державного права.

Вміє давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин розвитку конституційно-правових явищ з достатньою обґрунтованістю.

Знає, як оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому конституційно-правову проблематику.

Дослідницькі навички:

Вміє складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами конституційного права.

Знає, як використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин виникнення функціонування та розвитку конституційно-правових явищ.

Вміє самостійно визначати ті обставини в контексті проблем конституційного права, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.

Комунікація:

Вміє вільно спілкуватися державною мовою, володіючи інструментарієм конституційно-правової тематики.

Знає, як володіти базовими навичками риторики при висвітленні

конституційно-правових аспектів.

Вміє доносити до респондента матеріал з конституційно-правової проблематики доступно і зрозуміло.

Вміє пояснювати характер конституційно-правових подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.

Професійна самоорганізація та використання інформаційних технологій:

Знає, як належно використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних конституційно-правових джерел для своєї професійної діяльності.

Вміє працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань з конституційно-правової проблематики.

Праворозуміння:

Знає, як виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин конституційно права, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.

Вміє демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм галузі конституційного права.

Вміє пояснювати природу та зміст основних конституційно-правових явищ і процесів.

Правозастосування:

Знає, як застосовувати набуті знання конституційного права у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.

Вміє надавати консультації щодо конституційного права, можливих прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Конституційне право» розраховані на Здобувачів денного відділення юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (50 годин лекцій; 70 годин семінарів; 120 годин індивідуальної та самостійної роботи).

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва теми	Всього	Кількість годин, відведених на:		
			Лекції	Семінари	Самостійну та індивідуальну роботу
Перший заліковий кредит (1 семестр) Змістовий модуль I Загальні засади конституційного права. Теорія Конституції України та конституційно-правової відповідальності. Права людини і громадянина. Організація і здійснення державної влади					
	Всього	120	30	30	60
1.	Конституційне право України – провідна галузь національного права, складова юридичної науки, навчальна дисципліна	14	4	4	6
2.	Конституційний процес в Україні	12	2	2	8
3.	Конституційно-правова відповідальність в системі юридичної відповідальності	16	4	4	8
4.	Конституційно-правові засади конституційного ладу України	14	4	4	6
5.	Теорія Конституції України	16	4	4	8
6.	Конституційно-правовий статус людини та громадянина в Україні	20	6	6	8
7.	Організація і здійснення державної влади в Україні	12	2	2	8
8.	Виборче право та виборчий процес	16	4	4	8
	Форми підсумкового контролю	Залік			

<p align="center">Другий заліковий кредит (2 семестр) Змістовий модуль II Порядок формування та функціонування органів державної влади</p>					
	Всього	120	20	40	60
9.	Конституційно-правовий статус Верховної Ради України та організація її роботи	20	4	8	8
10.	Конституційно-правовий статус Президента України	18	4	4	10
11.	Органи виконавчої влади в Україні: конституційно-правовий статус	18	2	6	10
<p align="center">Змістовий модуль III Судова влада в Україні. Місцеве самоврядування. Територіальний устрій. Національна безпека</p>					
12.	Органи судової влади та організація їх роботи	16	2	6	8
13.	Конституційний Суд України	12	2	4	6
14.	Місцеве самоврядування в Україні	12	2	4	6
15.	Територіальний устрій України	12	2	4	6
16.	Конституційно-правові засади національної безпеки та оборони України	12	2	4	6
	Форми підсумкового контролю	Екзамен			

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

- Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу: навч. посіб. / Авт.-упоряд.: М. О. Баймуратов та ін.; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. К. Орлатого. Київ: НАДУ, 2015. 625 с.
- Аніщук Н. В., Афанасьєва М. В., Бакаянова Н. М. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 524 с.
- Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська та ін.; відп. ред. І. О. Голубовська, І. Ю. Штиченко. Київ: Київський університет, 2012. 543 с.
- Барабаш Ю. Г., Дахова І. І., Євсєєв О. П. та ін. Конституційна юрисдикція: підруч. Харків: Право, 2012. 168 с.
- Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посіб. Київ: КНТ, 2011. 352 с.
- Бойкова М. А., Омельченко О. Ф. Діалектична методологія ефективного державотворення і прогнозування розвитку країни: моногр. Київ: К.І.С., 2011. 128 с.
- Боняк В. О. Конституційне право України : навч. посіб. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 295 с.
- Бурдяк В. І. Політика і права людини: підруч. Чернівці: Рута, 2011. 536 с.
- Васильченко Г. Планування розвитку територіальних громад: навч. посіб. Київ: ВІ ЕН ЕЙ, 2015. 256 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: В. Д. Гончаренко (гол.) та ін. Харків: Право, 2016. Том 1: Історія держави і права України. 848 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 2: Філософія права. 1128 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.
- Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 376 с.
- Волошин Ю. О., Папаяні С. В. Зовнішня політика України в умовах європейської інтеграції: проблеми конституційно-правового забезпечення. Одеса: Фенікс, 2015. 231 с.
- Гапоненко Л. В., Осадча Л. В. Конституційне право України у визначеннях та схемах: навч. посіб. Ірпінь: НУДПСУ, 2012. 130 с.
- Головін А. С. Права людини: інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: підруч. 2-е вид, допов. та перероб. Київ: Логос, 2017. 398 с.

- Голубовська І. О. та ін. Багатомовний юридичний словник-довідник. Київ: Київський університет, 2012. 543 с.
- Гринюк Р. Ф. Конституційне право України: навч. посіб. Донецьк: Дон-НУ, 2014. 281 с.
- Губань Р. В. Основи правового регулювання адміністративно-територіального устрою України: навч. посіб. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 278 с.
- Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій. Львів: [б.в.], 2012. 331 с.
- Дягілев О. В. Конституційно-правовий інститут лобізму: вітчизняний та зарубіжний досвід: моногр. Харків: Майдан, 2011. 252 с.
- Єловських У. О. Конституційне право України: навч.-методолог. посіб. Луганськ: ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2013. 182 с
- Івашова Л. М. Контролінг в органах державної влади й органах місцевого самоврядування: навч. посіб. Миколаїв: НАДУ, 2015. 175 с.
- Карий О. І. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування: навч. посіб. Київ: ВІ ЕН ЕЙ, 2015. 176 с.
- Каркач П. М. Основні конституційні функції прокуратури України: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 246 с.
- Каркач П. М. Функції прокуратури України: навч. посіб. Харків: Право, 2015. 247 с.
- Кириленко Є. В. Новітня концепція реформування судової влади України: навч. посіб. / За наук. ред. О. А. Кириченка. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2010. 59 с.
- Конституційне право: підручник / [О. С. Бакумов та ін.]; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. 483 с.
- Конституційне право зарубіжних країн: підручник / [І. О. Бондаренко та ін.]; за заг. ред. Н. В. Мішиної, В. О. Міхальова]. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 641 с.
- Конституційне право України: підруч. 8-е вид. перероб. та допов. Ужгород: Гельветика, 2018. 410 с.
- Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів / [Ю. Г. Барабаш та ін.]. 5-е вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2018. 387 с.
- Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан [та ін.]; за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.
- Конституційне право України: підруч. / [І. М. Алмаші та ін.]. 9-е вид., перероб. та допов. Ужгород: Гельветика, 2018. 461 с.
- Конституційні засади сучасного державотворення: навч. посіб. у питаннях і відповідях / Т. Є. Кагановська та ін.; за ред. Т. Є. Кагановської. Ха-

- рків: Право, 2017. 303 с.
- Концепція удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні / Н. М. Оніщенко та ін. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. 111 с.
 - Костас П. Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської Конвенції з прав людини та інших стандартів Ради Європи: посіб. Харків: Право, 2017. 151 с.
 - Кудрявцев Ю. А. Государственные режимы: моногр. Санкт-Петербург: Юридический центр-Пресс, 2012. 540 с.
 - Курило Л. В. Дотримання прав людини (на основі практики Європейського суду з прав людини щодо України): практ. посіб. / За заг. ред. В. К. Грищука. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 91 с.
 - Лебідь І. В. Освіта і сучасне суспільство: посіб. Умань: Сочінський, 2012. 98 с.
 - Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.
 - Мальчин Ю. М. Історія місцевого самоврядування України: навч. посіб. Київ: АМУ, 2015. 296 с.
 - Марченко В. В. Електронне урядування в органах виконавчої влади: підруч. Харків: Вид-во ХНАДУ, 2018. 291 с.
 - Мельниченко В. І. Інституційний розвиток держави: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2012. 199 с.
 - Міхневич Л. В. Конституційне право України: практикум. Київ: КНЕУ, 2013. 266 с.
 - Моделі та методи стратегічного управління в органах виконавчої влади України: навч. посіб. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 152 с.
 - Мушенко В. В. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 227 с.
 - Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
 - Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
 - Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації України: навч. посіб. (2-ге вид., перероб. та допов.). Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 245 с.
 - Наливайко Л. Р., Касяненко Є. В., Обушко В. В., Сеньків О. М., Чепік-Трегубенко О. С. Конституційне право України в тестових завданнях: навч. посіб. / кол. авт. ; за заг. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпроп. держ. унів. внутр. справ, 2019. 436 с.
 - Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посіб. Дніпро: Дніпр. держ. унів. внутр. справ, 2019. 184

- с.
- Наливайко Л.Р., Костицький В. В., Грицай І. О. Науково-практичний коментар до Закону України «Про громадські об'єднання». Київ: АртЕк, 2015. 228 с.
 - Нестерович В. Ф. Конституційне право України: навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 207 с.
 - Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України: практ. посіб. Київ: Ліра-К, 2018. 640 с.
 - Оніщенко Н. М. та ін. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності: моногр. Київ: Кондор, 2012. 614 с.
 - Орзіх М. В., Афанасьєва М. В., Барський В. Р. та ін. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 272 с.
 - Орзіх М. П. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2012. Випуск 2: Конституційні перетворення в Україні. 430 с.
 - Орленко В. І. та ін. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. 527 с.
 - Павликов С. Г., Умнова І. А. Конституционное право: учеб. пособ. Москва: Альфа-М; ИНРФА-М, 2015. 575 с.
 - Палант Б. Білль про права (практика застосування): наук.-попул. вид. Харків: Право, 2018. 264 с.
 - Петришин О. В., Шевчук О. В., Дашковська О. Р. та ін. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М. В. Цвіка. Харків: Право, 2010. 272 с.
 - Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2012. 576 с.
 - Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2006. 366 с.
 - Постовой Н. В. Муниципальное управление. Планирование, собственность, компетенция: учеб. Москва: Юриспруденция, 2014. 141 с.
 - Потапова А. А. Муниципальное право: конспект лекций. Москва: Проспект, 2014. 101 с.
 - Савич С. С., Попов А. А., Пащук Т. В. Судочинство у Європейському суді з прав людини: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 163 с.
 - Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.
 - Селіванов А. О. Конституційне правосуддя в Україні: (авт. спецкурс): навч.-метод. посіб. Харків; Київ: Логос, 2018. 91 с.
 - Селіванов А. О. Теорія і практика застосування конституційного права України. Київ: Логос. 2016. 174 с.
 - Серьогін В. О. Конституційне право України: навч. посіб. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 368 с.

- Сиренко В. Ф. Государство: демократическое, правовое, социальное: очерки. Дискуссионные вопросы. Киев: Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2013. 340 с.
- Скрипнюк О. В. Конституційне право України: академічний курс: підруч. Київ: Ін Юре, 2010. 669 с.
- Словник юридичних термінів і понять: навч. посіб. / [В. Г. Гончаренко та ін.]; за ред. В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської. Київ: Юстініан, 2013. 597 с.
- Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.
- Станкус Т. Бюджетний процес. Державні закупівлі в органах місцевого самоврядування: практ. посіб. Харків: Фактор, 2016. 107 с.
- Стасус державного службовця органів прокуратури в Україні: посіб. Київ: [б. в.], 2018. 290 с.
- Стрижак А. А. Конституція України в актах Конституційного Суду України (аналіт. огляд та комент.). Київ: Ін Юре, 2010. 631 с.
- Тацій В. Я., Петришин О. В., Барабаш Ю. Г. та ін. Конституція України: наук.-практ. коментар. Харків: Право, 2011. 1128 с.
- Тацій В. Я., Тодика Ю. М., Данильян О. Г. Конституційно-правові засади становлення української державності: моногр. Харків: Право, 2003. 328 с.
- Тацій В. Я. та ін. Правова доктрина України: у 5-ти томах. Харків: Право, 2013. Битяк Ю. П. та ін. Т. 2: Публічно-правова доктрина України 2013. 863 с.
- Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.
- Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 615 с.
- Фрицький Ю. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2018. 220 с.
- Чайковська Н. П. Захист права людини на безпечні умови життєдіяльності: основні завдання та повноваження державних органів: навч.-практ. посіб. Київ: Національна академія прокуратури України, 2017. 198 с.
- Чижмарь К. І., Лавринович О. В. Конституція України: наук.-практ. коментар. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 290 с.
- Чушенко В. І., Заяц І. Я. Конституційне право України: підруч. Київ: Ін Юре, 2009. 547 с.
- Шаповал В. Н., Корнеев А. В. История Конституции Украины: Дніпропетровськ: Акцент, 2012. 127 с.
- Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: Лізунов Прес, 2012. 472 с.
- Шемшученка Ю. С. Великий енциклопедичний юридичний словник. А-

- Я. Київ: Юридична думка, 2012. 1017 с.
- Шемшученко Ю. С. Правові системи сучасності: навч. посіб. Київ: Юридична думка, 2012. 490 с.
 - Шемшученко Ю. С. Проблеми теорії конституційного права України. Київ: Парламентське вид-во, 2013. 616 с.
 - Шемшученко Ю. С., Шаповал В. М., Кресіна І. О. та ін. Правове забезпечення державного суверенітету України. Київ: Юридична думка, 2011. 300 с.
 - Шугрина Е. С., Нарутто С. В., Заболотских Е. М. Ответственность органов публичной власти: правовое регулирование и правоприменительная практика: учеб. Москва: Юрайт, 2014. 346 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 1: А-Г. 672 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1999. Том 2: Д-Й. 744 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Том 3: К-М. 792 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 4: Н-П. 720 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 5: П-С. 736 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 6: Т-Я. 768 с.
 - Юринець Ю. Л. Конституційне право України: навч. посіб. Ужгород: Бреза, 2014. 367 с.
 - Ющик О. І., Бошицький Ю. Л., Риндюк В. І. Конституційні основи розвитку законодавства України: навч. посіб. Київ: Юридична думка, 2015. 155 с.

**ТЕМА 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ –
ПРОВІДНА ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА,
СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ,
НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА**

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття конституційного права як галузі права. Місце конституційного права в системі національного права України.
2. Предмет, метод конституційного права України як галузі права та їх специфіка.
3. Система конституційного права України: поняття, структура, особливості.
4. Конституційно-правові норми: поняття, класифікація, структура.
5. Конституційно-правові інститути: поняття, специфіка, види.
6. Принципи конституційного права: поняття, види, нормативне закріплення.
7. Конституційно-правові відносини: поняття, види, ознаки. Умови виникнення, зміни та припинення конституційно-правових відносин. Суб'єкти та об'єкти конституційного права.
8. Предмет, завдання та джерела науки конституційного права України. Зв'язок науки конституційного права з іншими суспільними та галузевими юридичними науками.
9. Конституційне право як навчальна дисципліна: поняття, система, функції.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Аналіз конституційного права як галузі національного права передбачає визначення поняття та характерних ознак, що розкривають його юридичний і соціальний зміст. Конституційне право, як і будь-яка інша галузь права, має свій предмет і метод правового регулювання. Вивчення предмета правового регулювання дає відповідь на питання: навколо чого систематизовані (згруповані) конституційно-правові норми та принципи, чим відрізняється конституційне право від інших галузей права, у чому полягає сумісне призначення цієї галузі права у системі правового регулювання. Особливої уваги заслуговує метод правового регулювання, іноді виділяють мету правового регулювання, характер санкцій, об'єкт правовідносин тощо, що також мають певне значення для характеристики конституційного права як галузі.

У правовій літературі поряд з терміном «конституційне право» ви-

користується термін «державне право». Співвідношення зазначених термінів потребує певного аналізу. В процесі з'ясування сутності конституційного права логічним буде визначення ролі цієї провідної галузі в системі національного права.

Важливим теоретичним аспектом цієї теми є поняття системи конституційного права України. В цьому питанні необхідно звернути увагу на співвідношення системи конституційного права України та системи Конституції України, виділити загальні та специфічні риси відповідних систем шляхом порівняльного аналізу їх поняття, змісту та внутрішньої структури. На систему конституційного права поширюються закони, характерні для подібних систем, зокрема такі: взаємозв'язок, логічна взаємоузгодженість та субординація її елементів; багатоскладність і структурованість системи; наявність системо-утворювальних факторів; зв'язок системи із зовнішнім середовищем; постійний розвиток системи, під час якого відбувається її ускладнення, збагачення змісту, розширення функціональних зв'язків між елементами; існування центру, що інтегрує, об'єднує всі ланки системи, визначає принципи та закономірності її побудови й розвитку; достатньо самостійне функціонування низових елементів системи та ін.

Для повного з'ясування змісту системи конституційного права важливе значення має висвітлення правової природи її елементів. Так, одним з елементів системи конституційного права є конституційно-правова норма. При визначенні поняття цього елемента системи необхідно звернути увагу на юридичні ознаки конституційно-правових норм, їх структуру та характеристику кожної із складових цієї структури, їх види. Важливим питанням при аналізі конституційно-правових норм є їх класифікація, яка є розподілом їх на відносно самостійні групи (види) в залежності від того чи іншого критерію. Таким чином, необхідно визначити ці критерії та поняття кожного виду конституційно-правових норм. Для більш ефективного засвоєння цього питання рекомендується наведення прикладів видів конституційно-правових норм з джерел конституційного права України.

Аналіз наступного елемента системи конституційного права України – конституційно-правового інституту, включає визначення його поняття та специфічних особливостей конституційно-правового інституту. Необхідно виділити юридичні критерії виокремлення тієї чи іншої сукупності конституційно-правових норм у конкретний конституційно-правовий інститут. Розуміння правової природи конституційно-правових інститутів пов'язано із розглядом їх класифікації, яка відрізняє конституційно-правові інститути один від одного за різними озна-

ками.

Розгляд юридичного змісту принципів конституційного права України передбачає визначення поняття принципів, їх видів та розкриття сутності кожного з цих принципів у відповідності з положеннями Конституції України та інших законодавчих актів.

Всебічне висвітлення питання щодо сутності конституційно-правових відносин передбачає розкриття, по-перше, поняття конституційно-правових відносин, їх характерні ознаки та виокремлення основних елементів конституційно-правових відносин. А саме, визначити поняття та охарактеризувати суб'єкти, суб'єктивну сторону, об'єкти та об'єктивну сторону конституційно-правових відносин. По-друге, глибокий аналіз цієї правової категорії пов'язаний із визначенням соціального і юридичного змісту конституційно-правових відносин. По-третє, розкрити умови виникнення, зміни та припинення конституційно-правових відносин; визначити поняття юридичних фактів та їх види.

Відповідь на наступне питання полягає в характеристиці конституційного права України як науки. Досліджуючи цей аспект конституційного права України необхідно визначити поняття конституційного права України як науки, поняття та зміст предмету науки конституційного права України; розкрити поняття функцій науки та виокремити їх види. Важливим є аналіз методології науки конституційного права України та видів методів дослідження. Необхідно розглянути джерела науки конституційного права України та визначити їх місце й роль в системі інших суспільних та юридичних наук.

Останнє питання передбачає розгляд конституційного права як навчальної дисципліни. В межах цього питання необхідним є розкриття поняття, системи та функцій навчальної дисципліни. З метою з'ясування місця та ролі цієї навчальної дисципліни в системі підготовки майбутніх юристів також необхідно звернути увагу на взаємозв'язок конституційного права з іншими навчальними дисциплінами.

Надайте визначення таких понять:

конституційне право України як галузь права, державне право, соціальний зміст конституційного права України, юридичний зміст конституційного права України, функції конституційного права України, предмет правового регулювання, суверенітет народу, потенційний суверенітет, реальний суверенітет, влада, метод правового регулювання, система конституційного права України, принципи конституційного права України, конституційно-правова норма, матеріальні норми, процесуальні норми, регулятивні норми, охоронні норми, імперативні нор-

ми, диспозитивні норми, факультативні норми, ситуаційні норми, спеціалізовані норми, дефінітивні норми, загальні норми, норми-принципи, установчі норми, гарантуючі норми, оперативні норми, колізійні норми, конституційно-правовий інститут, загальні інститути, головні інститути, початкові інститути, суб'єкти конституційно-правових відносин, об'єкти конституційно-правових відносин, юридичні факти, правоздатність, дієздатність, джерела конституційного права України, наука конституційного права України, функції науки конституційного права України, предмет науки конституційного права України, методологія науки конституційного права України, система науки конституційного права України, джерела науки конституційного права України, джерела галузі конституційного права України; природне, позитивне право, навчальна дисципліна «Конституційне право», мета навчальної дисципліни «Конституційне право».

Скласти схеми:

- ✓ Система конституційного права України.
- ✓ Класифікація конституційно-правових норм.
- ✓ Класифікація конституційно-правових інститутів.
- ✓ Конституційно-правові відносини: поняття та елементи.
- ✓ Джерела конституційного права України як науки.

Тематика рефератів:

- ◆ «Конституційне право України як провідна галузь національного права».
- ◆ «Місце конституційного права України в системі галузевих юридичних наук».
- ◆ «Джерела конституційного права України: поняття, види та їх характеристика».
- ◆ «Роль та значення рішень Конституційного Суду в системі джерел конституційного права України».
- ◆ «Рішення Європейського суду з прав людини як джерело конституційного права України».
- ◆ «Співвідношення системи конституційного права України та системи Конституції України: загальні та специфічні риси».
- ◆ «Теоретичні проблеми розвитку конституційного права України».
- ◆ «Наука конституційного права: сучасний стан та тенденції розвитку».
- ◆ «Правовий статус людини і громадянина як інститут конституційного права».

- ◆ *«Конституційно-правове регулювання в Україні: деякі питання теорії та практики».*

Практичне завдання №1

Народні депутати подали законопроект, в якому пропонується внести зміни до ч. 2 ст. 5 та інших статей Конституції, зокрема, замість терміна «народ» слід уживати «електорат (дієздатні громадяни України, які досягли 18 років)» у відповідних відмінках. На думку авторів законопроекту, це більше відповідатиме реальному стану речей, оскільки такого суб'єкта конституційного права, як народ, не існує. Це зніме всі питання, пов'язані з відповідністю норм виборчих законів Конституції України, згідно з якими вибори вважаються такими, що відбулися, якщо в них взяв участь навіть один виборець.

Висловіть Вашу позицію з приводу цього законопроекту. Дайте розгорнуту характеристику статусу (поняття, об'єм правосуб'єктності, відносини, в які вступає суб'єкт, тощо) такого суб'єкта конституційного права, як народ.

Практичне завдання №2

Вставте замість трьох крапок пропущені слова у нижче наведеному фрагменті тексту та вкажіть, з якого нормативно-правового акта його наведено:

«закони України, інші акти Верховної Ради України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України не пізніш як у ... строк після їх прийняття у встановленому порядку і підписання підлягають ... державною мовою в офіційних друкованих виданнях. Офіційними друкованими виданнями є: ...; газета «Урядовий кур'єр».

Офіційними друкованими виданнями, в яких здійснюється офіційне оприлюднення законів та інших актів Верховної Ради України, є також ..., «Відомості Верховної Ради України». Офіційним друкованим виданням, в якому здійснюється офіційне оприлюднення законів, актів Президента України, є також інформаційний бюлетень ...».

Варіація. Вкажіть видання, у яких також офіційно оприлюднюються чинні міжнародні договори України, правові акти органів державної влади, які не визначені у вище наведеному фрагменті тексту нормативно-правового акта (не менше п'ятьох видань).

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- ❖ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222–IV. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Спеціальний випуск. С. 7. Ст. 2597.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України від 15 березня 2016 року № 1-рп/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. С. 289. Ст. 1137.

Спеціалізована література:

1. Андрущакевич Ю. Сутність конкретизації сучасного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 269-276.
2. Багрій О. Сутність принципу верховенства Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 83-87.
3. Бариська Я. О., Попович Т. П. Джерела права у зарубіжній правовій доктрині. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 15-17.
4. Батанов О. Б. Інавгурація президента як інститут конституційного права: аксіологічні та онтологічні засади. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 114-119.
5. Батанов О. В. Територія як інститут конституційного права. *Часопис Ки-*

- ївського університету права. 2015. № 2. С. 49-53.
6. Берназюк Я. Методологія проведення наукових досліджень у сфері конституційного права на сучасному етапі: визначення основних завдань. *Право України*. 2014. № 11. С. 136-144.
 7. Белов Д. М., Турянця О. О. Реформа інституційної системи в Україні: конституційно-правові засади. *Конституційно-правові академічні студії*. 2015. Вип. 2. С. 51-60.
 8. Білоус О. Ю. Конвенції міжнародної організації праці як джерела трудового права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
 9. Богданевич Т. Теоретичні аспекти інституту тлумачення в системі конституційного права. *Юридична наука*. 2016. № 12. С. 4-10.
 10. Болокан І. В. Реалізація норм права як інтеграційна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 4-8.
 11. Боняк В. О. «Конституційно-правові засади», «конституційно-правові основи» та «конституційно-правові принципи»: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 64-76.
 12. Борщевський І. В. Правовий звичай як джерело сучасного права в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 3-6.
 13. Гайова О. В. Закон як джерело сучасного континентального права (загальнотеоретичні та порівняльно-правові аспекти): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 204 с.
 14. Гречко О. Територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут: сутність, структура і зміст. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 17-23.
 15. Данилюк Ю. В. Конституційні правовідносини в Україні: питання теорії та практики: моногр. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 190 с.
 16. Данилюк Ю. В. Конституційно-правові аспекти інституту глави держави: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 4. С. 21-26.
 17. Данилюк Ю. В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: проблемні питання. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 39-44.
 18. Дахова І. І., Чуб О. О. Багатоаспектність принципу правової визначеності щодо сучасних конституційно-правових відносин. *Форум права*. 2017. № 4. С. 59-68.
 19. Джерела конституційного права України: моногр. / Ю. С. Шемшученко та ін.; відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик. Київ: Наукова думка, 2010. 711 с.
 20. Джузь В. Про предмет соціології конституційного права. *Право України*. 2013. № 10. С. 194-202.

21. Забокрицький І. І. Міжнародно-правові акти як джерела конституційного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 18 с.
22. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві: теорія та правозастосування: моногр. Дніпро: Ліра, 2017. 379 с.
23. Ісмайлов К. Ю. Акти судової влади в системі джерел національного права України: моногр. Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2014. 116 с.
24. Кармазіна К. Ю. Механізм взаємодії джерел континентального та загального права: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 204 с.
25. Ковальчук В. Б. Народний суверенітет та права людини в європейській доктрині конституціоналізму. *ScienceRise. Juridical Science*. 2019. № 1. С. 4-9.
26. Козюбра М. І. Конституційне право: галузь права чи особлива базова підсистема – стрижень національної системи права. *Наукові записки НаУ-КМА. Юридичні науки*. 2019. Т. 3. С. 70-76.
27. Конончук І. Історичні та політико-правові аспекти виникнення і розвитку інституту конституційного контролю. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1. С. 73-77.
28. Коструба А. Норми права і правоприпиняючі юридичні факти в механізмі правового регулювання. *Право України*. 2011. № 3. С. 202-207.
29. Кофман Б. Я. Принципи інституту громадянства в конституційному праві держави. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 31-36.
30. Кравчук В. Інститут основ конституційного ладу у системі конституційного права України. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 55-61.
31. Львова Є. О. Еволюція функцій принципів міжнародного права з урахуванням його конституціоналізації та фрагментації. *Публічне право*. 2015. № 3. С. 235-241.
32. Минченко О. Герменевтика как философско-правовая основа юридической лингвистики. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 97-100.
33. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 15-19.
34. Москалюк О. В. Особливості застосування принципів права при подоланні змістових колізій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 37-42.
35. Назаренко О. А. Міжнародні договори України в системі джерел конституційного права України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 230 с.
36. Наумова К. І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
37. Нелін О. Конституційна доктрина України: проблеми концептуалізації основних підходів. *Юридична Україна*. 2015. № 9. С. 20-25.
38. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади здійснення впливу гро-

- мадськості на прийняття нормативно-правових актів в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 32-40.
39. Нікольська О. Конкретизація норм Конституції України як необхідна передумова їх застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 29-35.
 40. Новіцький В. В. Судовий прецедент як джерело права в контексті захисту прав і свобод людини. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 232-236.
 41. Носенко О. В. Сучасні інститути конституційного права України: поняття, види і сутнісні ознаки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 73-80.
 42. Омельченко Н. Л. Джерела парламентського права України: проблеми систематизації та перспективи розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 30 (1). С. 36-39.
 43. Орзіх М. Конституційна модернізація та реформування: методологія співвідношення науково-прикладне значення. *Право України*. 2012. № 8. С. 43-49.
 44. Орловська І. Г., Фаст О. О. Значення принципу верховенства права для сучасного демократичного суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 30-33.
 45. Погорілко В. Поняття, ознаки, види і структура конституційно-правових норм. *Право України*. 2001. № 11. С. 9-14.
 46. Погорілко В. Ф. Конституційно-правові відносини в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 7. С. 12-25.
 47. Погорілко В. Ф. Об'єкти конституційного права України: поняття, ознаки та види. *Право України*. 2004. № 2. С. 9-16.
 48. Подорожна Т. Дотримання принципу конституційності – основа функціонування правової системи. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 17-21.
 49. Подорожна Т. Конституційно-правові категорії в системі понятійно-категоріального апарату конституційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 15-17.
 50. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. *Право України*. 2013. № 9. С. 162-175.
 51. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 296-309.
 52. Рабінович П. Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 240-244.
 53. Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 29-32.
 54. Савчин М. Конституційні принципи та їх інтерпретація. *Право України*. 2017. № 7. С. 30-38.

55. Саннікова М. В. Декларація та акти декларативно-рекомендаційного характеру в системі джерел права: моногр. Харків: Друкарня Мадрид, 2014. 154 с.
56. Сердюк І. А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 129-135.
57. Скрипнюк О. Академічна школа конституційного права. *Право України*. 2014. № 5. С. 213-223.
58. Скрипнюк О. Методологічні проблеми теорії конституційного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 253-261.
59. Скрипнюк О. Специфіка конституційно-правових відносин в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 59-68.
60. Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). *Право України*. 2017. № 6. С. 39-52.
61. Смирнова К. В. Джерела права Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 228 с.
62. Совгіря О. Конституційно-процесуальне право України як навчальна дисципліна: перспективи формування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 142-146.
63. Стадник Р. І. Джерела права: методологія дослідження. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 270-279.
64. Стеценко С. Біоюриспруденція – фундаментальна частина сучасного загальнотеоретичного правознавства. *Право України*. 2013. № 9. С. 194-216.
65. Стрибко Т. І. Юридична природа конституційного нормативно-правового договору та особливості його договірного процесу. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 4. С. 15-25.
66. Теплюк М. Введення в дію конституційних законів: проблемні питання. *Право України*. 2012. № 8. С. 132-138.
67. Теплюк М., Ющик О. До проблеми якості закону України як джерела права. *Право України*. 2017. № 6. С. 17-26.
68. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27-33.
69. Фаловська І. М. Генеза відображення принципу рівності в конституційних актах України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 61-64.
70. Федоренко В. Л. Питання теорії конституційного права і модернізації Конституції України: моногр. Ліра-К, 2013. 192 с.
71. Федоренко В. Система конституційного права України: поняття, генезис і структура. *Право України*. 2017. № 5. С. 18-26.
72. Федоренко В. Утвердження процесуального конституційного права як запорука дієвості принципу верховенства права в Україні. *Право Украї-*

- ни. 2010. № 3. С. 89-97.
73. Хряпченко В. П. Різомна модель галузей права як прояв креативності в сучасній юриспруденції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 12-16.
 74. Цоклан В. І., Федоренко В. Л. Система сучасних джерел конституційного права України: моногр. Київ: Ліра-К, 2009. 400 с.
 75. Чернолуцький Р. В. Феноменологія нормопроектної діяльності в конституційному праві України: питання теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2018. 35 с.
 76. Чудик Н. О. Статут територіальної громади як джерело конституційного права в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 228 с.
 77. Шалінська І. В. Акти «м'якого права» у системі джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
 78. Шигаль Д. А. Джерельна база порівняльного історико-правового дослідження: питання методики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4. С. 78-88.
 79. Щокін Ю. Конституційна норма щодо міжнародно-правових звичаїв: обґрунтування доцільності і змісту. *Право України*. 2017. № 6. С. 98-105.
 80. Ярмиш О. Темпоральна дія конституційно-правових норм: проблеми теорії та практики. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 69-82.

ТЕМА 2. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

Семінарське заняття – 2 год.

1. Основні етапи розвитку вітчизняного конституціоналізму.
2. Державно-конституційні традиції українського козацтва. Пакти та Конституції законів і вільностей Війська Запорізького (Конституція Пилипа Орлика).
3. Розвиток національної конституційної думки та спроби її втілення у державотворчі процеси у XIX на початку XX століть.
4. Конституція Української Народної Республіки 1918 року. Конституційний розвиток Української РСР.
5. Конституція України 1978 року: порівняльно-правовий аналіз із Конституцією України 1996 року.
6. Розвиток конституційної реформи на основі Конституції України. Конституційне забезпечення політичної реформи в державі (з 2002 року). Основні напрями, мета, засоби конституційного реформування держави та суспільства.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Історія Конституції України охоплює довготривалий багатовіковий процес зародження, формування та розвитку вітчизняного конституціоналізму як теорії і практики. Умовно цей процес поділяють на декілька періодів.

При розгляді кожного з періодів Здобувачі повинні виділити акти конституційного характеру, що конкретизують особливості генезису конституціоналізму в ті чи інші історичні часи. При цьому, слід пам'ятати, що мова йде не тільки про акти, а й про результати конституційної думки, а саме про наукові праці, твори, літописи, вчення тощо.

Аналіз історії Конституції України періоду Київської Русі потребує ретельної характеристики форми, структури та змісту таких актів конституційного характеру, як Зборівський договір, Білоцерківський договір, Переяславські та інші гетьманські статті-конституції. Здобувачам необхідно визначити роль цих актів у процесі становлення та розвитку конституціоналізму в Україні як державно-правової практики.

Наступним питанням є висвітлення основних концепцій, ідейно-політичних вчень про конституціоналізм. В рамках цього питання слід проаналізувати вплив американської і французької революцій на формування як загальної світової конституційної думки, так і на формуван-

ня її напрямів і пріоритетів національної ідеології. Слід звернути увагу на діяльність Кирило-Мефодіївського товариства та його засновників. Цікавою є творчість М. Драгоманова та його послідовників: Ф. Вовка, М. Зібера, М. Павлика, С. Подолинського, О. Терлецького, І. Франка, Я. Шульгіна та інших. Варто відзначити діяльність найвидатнішого українського філософа ХІХ ст. П. Юркевича, який зробив вагомий внесок у подальший розвиток конституційних теорій. Сутнісне значення для історичного розвитку Конституції України мали конституційні проекти М. Грушевського, М. Міхновського та інших діячів. Виходячи з цього Здобувачі повинні орієнтуватись у змісті діяльності цих діячів, та оцінити їх внески в теорію і практику українського конституціоналізму. А також визначити недоліки конституційної практики того періоду.

При характеристиці Конституції Української Народної Республіки 1918 р. необхідно знати її структуру та основні положення, визначити місце цього акта як складової частини скарбниці національної конституційної думки, а також зазначити чому так і не вдалося реалізувати цей нормативно-правовий акт. Потрібно надати правову характеристику тимчасовим конституційним законам, які були прийняті за часів П. Скоропадського, наголосити на значимості для відновлення конституційних засад УНР Декларації Української Директорії від 13 грудня 1918 року.

Важливим етапом конституційного процесу в Україні є радянський період, за часів якого було прийнято чотири конституції: Конституцію УСРР 1919 р., Конституції УРСР 1929, 1937, 1978 рр. Конституції законодавчо закріплювали так звану радянську модель організації влади, основою якої був ленінський принцип поєднання у Радах, як працюючих корпораціях, законодавства і управління. Тим самим заперечувався визнаний у багатьох демократичних державах принцип розподілу влад. Здобувачі повинні висвітлити позитивні та негативні риси цих конституцій. Особливої уваги заслуговує аналіз Конституції УРСР 1978 року в рамках порівняння її з Конституцією України 1996 р. Слід визначити роль Конституції УРСР у новітньому конституційному процесі.

Останнім періодом конституційного процесу в Україні, що триває є новітній конституційний процес. Цей період характеризується постійними змінами, перетвореннями та реформаторськими настроями в суспільстві. Про це свідчать події, пов'язані з суверенністю та незалежністю нашої держави; з розробкою, підготовкою та прийняттям Конституції України; з проведенням конституційної та політичної реформи.

До конституційних актів, що відображають державно-політичні та конституційні процеси в Україні слід віднести наступні: Декларацію про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності

України, Закон України «Про правонаступництво України», Закон України «Про економічну самостійність Української РСР», Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття Конституції України 1996 року, проекти Конституції України тощо. Необхідно знати структуру та зміст перелічених актів; визначити їх роль у процесі конституційної реформи в Україні.

Найактуальнішим питанням є проведення конституційної та політичної реформ в Україні на сучасному етапі. Мова йде про підготовку змін до Конституції України, формування політико-правової системи українського конституціоналізму. Підготовка цього питання потребує особливої уваги Здобувачів при вивченні змісту законопроектів України «Про внесення змін до Конституції України», інших законопроектних документів і законодавчих актів, а також поглядів, думок політичних діячів. В результаті розгляду вищевикладеного матеріалу Здобувачі повинні зробити висновки про високе значення конституційної (політичної) реформи, її конституційне забезпечення для ефективного системного реформування політичної системи країни, а, звідси й для юридичної діяльності та підготовки спеціалістів-юристів, які працюватимуть в умовах конституційно-правового реформування державного та суспільного життя, реалізації конституційних приписів у правотворчій, правозастосовній та правоохоронній діяльності.

Надайте визначення таких понять:

конституційний процес, етапи історичного розвитку Конституції України, акти конституційного характеру, звичаєве право, віче, «Руська Правда», гетьманські статті – конституція, Зборівська угода, Білоцерківський договір, Переяславські (Березневі) статті, Гадяцький трактат, Конституція П. Орлика, Універсали Центральної Ради, Декларація про державний суверенітет України, Декларація Української Директорії, Конституція Української Народної Республіки, українські радянські конституції, декларація, державний суверенітет, незалежність, державна влада, територіальне верховенство, економічна самостійність, національна ідеологія, національний суверенітет, конституційна реформа, політична реформа, конституційна модернізація, політична (конституційна) криза, Революція Гідності, конституціоналізм, принципи конституціоналізму, система конституціоналізму.

Скласти схеми:

- ✓ *Етапи розвитку вітчизняного конституціоналізму.*
- ✓ *Конституція України 1978 року: порівняльно-правовий аналіз із Конституцією України 1996 року.*
- ✓ *Принципи українського конституціоналізму.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Конституція П. Орлика 1710 року та розвиток українського конституціоналізму».*
- ◆ *«Актуальні проблеми сучасного конституційного процесу».*
- ◆ *«Конституційна реформа: теоретичні та практичні проблеми реалізації».*
- ◆ *«Проблеми державотворення та правотворення в період реформ в Україні».*
- ◆ *«Форма правління та державний режим Гетьманщини часів Б. Хмельницького».*
- ◆ *«Вітчизняне державотворення періоду Центральної Ради».*
- ◆ *«Етапи юридичного оформлення об'єднання УНР і ЗУНР».*
- ◆ *«Сучасний український парламентаризм: особливості розвитку».*

Практичне завдання

З метою врегулювання суперечностей між Верховною Радою України, Президентом та Прем'єр-міністром, що, на думку політиків, виникають через недосконалість Конституції України в частині врегулювання діяльності вищих органів влади, Голова Верховної Ради України запропонував Президентові та Прем'єр-міністру укласти між трьома владними інституціями тимчасовий договір про розподіл владних повноважень, в якому на період до внесення в установленому порядку змін до Основного Закону по-новому необхідно виписати статус цих вищих органів влади.

Дайте правову оцінку такій пропозиції. Чи є договір джерелом конституційного права України (проаналізуйте Розділ IV Конституції України, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів»)?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- ❖ Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>.
- ❖ Конституційні пакти Пилипа Орлика, новообраного гетьмана Війська Запорозького, з його присягою та підтверджувальною грамотою Короля Швеції, підписані у м. Бендери 5 квітня 1710 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_002.
- ❖ Універсал Української Центральної Ради до українського народу, на Україні й поза Україною суцього (I) від 10 червня 1917 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-17>.
- ❖ Універсал Української Центральної Ради (II) від 03 липня 1917 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-17>.
- ❖ Універсал Української Центральної Ради (III) від 07 листопада 1917 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005300-17>.
- ❖ Універсал Української Центральної Ради (IV) від 09 січня 1918 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18>.
- ❖ Декларація Української Директорії, що зробила Директорія від 26 грудня 1918 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010300-18>.
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Декларація прав національностей України від 01 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- ❖ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- ❖ Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон

- УРСР від 5 липня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 33. Ст. 445.
- ❖ Про національні меншини в Україні від 25 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.
 - ❖ Про назву, структуру та кількісний склад нового парламенту України: Закон України від 07 жовтня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 42. Ст. 395.

Спеціалізована література:

1. Агафонова Н. В. Президент України як суб'єкт конституційної реформи і гарант додержання Конституції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 12-17.
2. Актуальні проблеми сучасного конституціоналізму (на прикладі України та Республіки Польща): колектив. моногр. Київ: Талком, 2017. 392 с.
3. Андреєв Д., Вовк В. Природне право у працях Лейбніца. *Юридична Україна*. 2012. № 5. С. 12-15.
4. Бабенко К. Участь парламенту у формуванні уряду: проблеми і перспективи конституційної реформи в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 1 (109). С. 12-17.
5. Барабаш Ю. Конституційна реформа і стабільність конституційного ладу: конфліктологічно-правовий аналіз системного взаємозв'язку. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 77-96.
6. Барабаш Ю. Модернізація держави як конституціоналізм у дії*. *Віче*. 2014. № 3. С. 26-27.
7. Берназюк Я. О. Конституційний процес в Україні: сучасний стан та основні кроки на шляху до прийняття нової Конституції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 48-51.
8. Берченко Г. В. Декомунізація в Україні: конституційно-правові аспекти. *Форум права*. 2017. № 4. С. 13-23.
9. Бехруз Х. Конституціоналізм в ісламських державах: становлення, сучасний стан і напрями трансформації. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 349-356.
10. Бондаренко О. В. Конституційна модернізація: поняття та співвідношення з суміжними категоріями. *Наше право*. 2015. № 3. С. 31-37.
11. Бондаренко О. В. Принципи проведення конституційної модернізації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 40 (1). С. 36-39.
12. Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 61. С. 247-256.
13. Бровар О. Історико-правові аспекти євроатлантичної інтеграції України у 90-х роках ХХ ст. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 119-121.

14. Буроменський М., Закоморна К. До питання про методологію дослідження проблеми конституційного розвитку постсоціалістичних країн Східної Європи (на прикладі пострадянської доктрини). *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 100-113.
15. Васецький В. Ю. Історичні передумови виникнення правової ідеології в Стародавньому світі та в період Середньовіччя. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2. С. 55-61.
16. Вовк О. Й. Закон про міста 1791 року: пам'ятка міського права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 43-51.
17. Габінет Д. А. Унітарна форма державного устрою України у поглядах представників вітчизняної політико-правової думки в період між світовими війнами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: право*. 2012. Вип. 19. С. 14-18.
18. Гончаренко В. Бікамералізм у контекст конституційної реформи в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 67-77.
19. Гончаренко В. Конституція Української РСР 1937 р. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 75-83.
20. Городовенко А. Конституционная модернизация судебной системы в условиях европейской межгосударственной интеграции: проблемы теории и практики. *Leges et Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 31-34.
21. Гультай М. Вітчизняний конституціоналізм радянської доби та його трансформація після здобуття Україною незалежності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 59-77.
22. Гультай М. Засади вітчизняного конституціоналізму за козацької доби. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 198-207.
23. Даниляк О. Шляхи вдосконалення механізму контрасигнації в межах конституційної модернізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 4. С. 51-54.
24. Евдокимов В. Галицька традиція українського парламентаризма. *Leges et Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 56-59.
25. Єрмолаєв В. Богдан Хмельницький про проблеми і перспективи українського державотворення (до 365-річчя Національної революції 1648 р.). *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 66-79.
26. Журавель М. В. Судове провадження при розгляді кримінальних справ у Гетьманщині в другій половині XVII ст. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 33-43.
27. Жученко Я. Європейський вимір конституційної модернізації та реформування в Україні за науковими поглядами М. П. Орзіха. *Юридичний вісник*. 2015. № 3. С. 135-140.
28. Захарчук А. С. Вітчизняне державотворення періоду Центральної Ради крізь призму доктрини прав людини: теоретико-методологічний аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 23-30.
29. Ивченко Ю. Конституционный патриотизм как фактор консолидации

- народа и гарант защиты прав гражданина. *Leges si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 32-36.
30. Кагадій М. І. Конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя як об'єкт порівняльного правознавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 31. С. 53- 59.
 31. Калініченко О. Ф. Конституційний процес як основа державного будівництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 44-49.
 32. Калінкін А. С. Вплив процесів децентралізації на функціонування державної влади в умовах конституційної реформи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 64-66.
 33. Квелиашвили И. Реформи: декларация намерений или способ обновления. *Leges si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 63-66.
 34. Коваленко В. В. Гарантії прав і свобод людини в Україні та шляхи їх удосконалення в контексті модернізації Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 57-65.
 35. Коваленко В. В. Модернізація конституційних засад національної безпеки і оборони України – пріоритет діяльності Конституційної Асамблеї. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 39-46.
 36. Коваленко В. В. Проблеми державотворення та правотворення в період реформ в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 6. С. 35-43.
 37. Колісник В. Сприйняття ідей конституціоналізму на тлі штучної міфологізації масової свідомості. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 132-138.
 38. Колодій А. Конституційний процес та сучасна конституційна реформа в Україні: етапи розвитку. *Право України*. 2012. № 8. С. 114-121.
 39. Колюх В. В. Сучасний конституційний процес в Україні (політологічний аналіз): автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2016. 32 с.
 40. Крусс В. И. Конституционализация права: основы теории: моногр. Москва: НОРМА; Инфра-М, 2016. 239 с.
 41. Крусян А. Конституція в науково-практичній парадигмі сучасного українського конституціоналізму (у контексті актуальних питань конституційних перетворень). *Право України*. 2016. № 6. С. 70-78.
 42. Крусян А. Р. Модернізація Конституції України: досвід, сучасність та перспективи. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 235-247.
 43. Купрій В. М. Конституційний процес: питання правових обмежень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 21 с.
 44. Кушниренко А. Ценности конституционного строя: понятие, сущность и соотношение с конституционными принципами. *Leges si Viata*. 2016. № 6, ч. 2. С. 59-62.
 45. Лемак В. Технологія конституційної реформи: основні вимоги європейського досвіду для України. *Право України*. 2016. № 6. С. 44-51.

46. Летнянчин Л. І. Конституційна судова реформа: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 194-203.
47. Литвин В. Життя вимагає модернізації Основного Закону України. *Право України*. 2012. № 8. С. 16-18.
48. Львов Б. Вдосконалення національного законодавства у сфері міжнародного комерційного арбітражу і третейського розгляду спорів у процесі судової та конституційної реформ в Україні. *Право України*. 2016. № 5. С. 12-18.
49. Мартинюк Р. Поновлення чинності положень редакції Конституції України від 8 грудня 2004 р.: питання конституційності та легітимності. *Право України*. 2016. № 2. С. 144-121.
50. Марцеляк О. Роль науки конституційного права в конституціоналізації правової системи України. *Право України*. 2016. № 6. С. 79-87.
51. Могілевський В. С. Роль місцевого самоврядування в становленні національного та глобального конституціоналізму: питання взаємодії та ефективності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
52. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 15-19.
53. Морозюк С. М. Особливості дії індивідуальних принципів реалізації Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 43-46.
54. Моткова О. Д. Дія норм Конституції: доктринальний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 31-34.
55. Носенко О. В. Особливості конституційно-правового розвитку Автономної Республіки Крим на сучасному етапі державотворення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 28-33.
56. Оніщенко Н. Конституційний процес: до питання про термінологічну визначеність і сутнісну спрямованість. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 130-135.
57. Оніщенко Н. М. До питання про авторитет діючого законодавства (теоретичні засади, практичні передумови, перспективі зміцнення). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 27-32.
58. Орзіх М. Конституційна модернізація та реформування: методологія співвідношення та науково-прикладне значення. *Право України*. 2012. № 8. С. 43-49.
59. Павко А. Концепція конституціоналізму Б. Кістяківського в контексті модернізації сучасної конституційно-правової системи в Україні. *Віче*. 2015. № 16. С. 13-16.
60. Пересада О. М. Конституційна модернізація як засіб конституційної інтеграції України в контексті глобалізаційних процесів забезпечення прав та свобод людини: досвід пострадянських держав. *Вісник Маріупольсь-*

- кого державного університету. Серія: Право. 2015. Вип. 9-10. С. 33-42.
61. Погорілко В. Конституційні основи українського державотворення і розвиток безпосереднього народовладдя в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3. С. 54-65.
 62. Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України: моногр. / [за ред., передм. Н. М. Пархоменко]. Львів: ПАІС, 2014. 307 с.
 63. Приходько Х. До визначення історичних і змістовно-пізнавальних коренів формалізації конституційного процесу. *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 16-24.
 64. Різник С. Реформа конституційного правосуддя в Україні: сучасний етап. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 1. С. 159-164.
 65. Селіванов А. Конституційність як критерій суспільної довіри до судової влади. *Право України*. 2014. № 5. С. 92-96.
 66. Селіванов А. Конституція України у правоутворенні сучасного публічного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 239-245.
 67. Селіванов А. Судовий конституціоналізм як ціннісна категорія інтеграційного напрямку конституціоналізації. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 116-119.
 68. Середюк В. «Украинский вопрос» в программных документах украинских политических партий начала XX ст. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 144-148.
 69. Скоморовський В. Союзний договір радянських республік та його роль в історії розпаду СРСР. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 19-22.
 70. Скрипнюк О. Демократизація політичної системи України як фактор європейської інтеграції: проблеми і перспективи. *Юридична Україна*. 2013. № 2. С. 26-30.
 71. Скрипнюк О. Конституційний лад в Україні: методологічні проблеми розвитку та вдосконалення в конспекті конституційної модернізації. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 123-134.
 72. Ставнійчук М. Окремі проблеми новітнього конституційного процесу у світлі висновків Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія). *Право України*. 2012. № 8. С. 146-153.
 73. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом: теорія та практика: моногр. Київ: Правова єдність; Алерта, 2017. 531 с.
 74. Стрельцова О. В. Механізм секторальної гармонізації законодавства України з правом ЄС у сферах свободи, безпеки і юстиції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 5-14.
 75. Тацій В., Святоцький О. Конституційна реформа в Україні: здобутки та перспективи. *Право України*. 2009. № 11. С. 6-11.
 76. Томенко М. В. Конституційний процес як пошук стратегічних пріорите-

- тів України: моногр. Київ: ВПЦ «Київ. ун-т», 2010. 299 с.
77. Федоренко В. Л. Конституція України: від прийняття до Конституційної Асамблеї. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 6. С. 15-21.
 78. Федоренко В. Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2. С. 78-94.
 79. Чернопищук Я. В. Конституціоналізація процесу європейської інтеграції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 22 с.
 80. Щербанюк О. Проблема реалізації народного суверенітету в умовах конституційної модернізації. *Право України*. 2012. № 9. С. 291-301.
 81. Яковлев А. А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 47-58.
 82. Яковлев А. А. Конституційні акти початку ХХ століття в історії конституційного процесу в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 96-106.

ТЕМА 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття конституційно-правової відповідальності: характеристика підходів. Місце конституційно-правової відповідальності в системі соціальної відповідальності. Співвідношення конституційно-правової відповідальності з конституційною, державно-правовою відповідальністю.
2. Ознаки конституційно-правової відповідальності (2 групи): їх характеристика.
3. Функції конституційно-правової відповідальності: поняття та види.
4. Класифікація конституційно-правової відповідальності: критерії та види.
5. Конституційне правопорушення (делікт): поняття, склад (характеристика), класифікація.
6. Конституційно-правова відповідальність та конституційний контроль, їх співвідношення.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Однією із системоутворюючих, кваліфікаційних ознак конституційного права є інститут конституційної відповідальності. За сучасних умов така відповідальність набуває особливого значення, що зумовлено характером політичних, економічних та інших процесів у нашій країні. Під час огляду теоретичних основ цієї теми необхідно визначити місце конституційно-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності.

Для виявлення місця конституційно-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності варто використовувати системний підхід. Співвідношення конституційно-правової відповідальності з іншими видами юридичної відповідальності є важливою проблемою для визначення місця цього виду відповідальності в системі.

З метою подальшої конкретизації інституту конституційно-правової відповідальності передбачається висвітлення позитивних і ретроспективних аспектів юридичної відповідальності, доведення їх понятійної єдності та існування цілісної категорії юридичної відповідальності.

Аналіз ознак конституційно-правової відповідальності дозволить

найбільш повно з'ясувати її суть. Вчені конституціоналісти визначають дві групи ознак конституційно-правової відповідальності. До першої групи відносять загальні ознаки, що характеризують конституційно-правову відповідальність як суспільно-політичний феномен, її місце і значення у суспільстві, співвідношення та взаємозв'язки з іншими видами відповідальності. До другої групи належать ознаки, які вказують на специфічні риси, притаманні конституційно-правовій відповідальності. Таким чином, необхідно вказати, які саме ознаки належать до цих двох груп.

Необхідно також провести аналіз функцій конституційно-правової відповідальності. Функції обумовлені основним призначенням конституційно-правової відповідальності – захистом Конституції, тоді як інші види юридичної відповідальності покликані виконувати більш розширені функції. Пропонується визначити види функцій, що виконує конституційно-правова відповідальність в системі функцій юридичної відповідальності.

Наступним питанням при розгляді цієї теми є класифікація конституційно-правової відповідальності, тобто розмежування різних її видів. Розгляд класифікації конституційно-правової відповідальності має велике значення для з'ясування сутності інституту конституційно-правової відповідальності, що є одним із системоутворюючих чинників конституційного права України як основи системи національного права. На основі аналізу чинного законодавства і конституційно-правової доктрини передбачається визначення критеріїв класифікації та видів конституційно-правової відповідальності.

Висвітлення останнього питання пов'язано із розкриттям змісту підстави ретроспективної конституційно-правової відповідальності, якою є конституційне правопорушення (делікт) та його юридичний склад. В першу чергу, визначити поняття конституційного правопорушення та його характерні риси. Далі передбачається визначення понять кожного з невід'ємних елементів юридичного складу конституційного правопорушення: об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту, суб'єктивної сторони.

Проведення аналізу співвідношення інститутів конституційного контролю і конституційно-правової відповідальності передбачає виявлення їх взаємозв'язку. Теоретичні та практичні питання конституційного контролю пропонується висвітлити з використанням досвіду зарубіжних країн (США, Франція, Болгарія, Польща та інші). Важливо зосередити увагу на тому, що конституційний контроль і конституційно-правова відповідальність – найважливіші засоби реалізації конституційної законності, визначні елементи механізму правового захисту Консти-

туції. Маючи уявлення про теоретичні аспекти цих двох інститутів, необхідно зазначити, яку роль здійснюють ці елементи в механізмі правового захисту Конституції.

Надайте визначення таких понять:

юридична відповідальність, конституційно-правова відповідальність, конституційна відповідальність, державно-правова відповідальність, соціальна відповідальність, політична відповідальність, загальні ознаки конституційно-правової відповідальності, спеціальні ознаки конституційно-правової відповідальності, функції конституційно-правової відповідальності, види функцій конституційно-правової відповідальності, форми конституційно-правової відповідальності, ретроспективна конституційно-правова відповідальність, позитивна конституційно-правова відповідальність, конституційне правопорушення (делікт), юридичний склад конституційного правопорушення, об'єкт конституційного правопорушення, об'єктивна сторона конституційного правопорушення, суб'єкт конституційного правопорушення, суб'єктивна сторона конституційного правопорушення, конституційний контроль.

Скласти схеми:

- ✓ *Класифікація видів конституційно-правової відповідальності.*
- ✓ *Функції конституційно-правової відповідальності.*
- ✓ *Конституційно-правова відповідальність у системі соціальної відповідальності.*
- ✓ *Конституційне правопорушення (делікт).*
- ✓ *Конституційно-правова відповідальність та конституційний контроль.*
- ✓ *Позитивні та ретроспективні аспекти юридичної відповідальності.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Теоретичні та практичні проблеми реалізації конституційно-правової відповідальності в Україні».*
- ◆ *«Конституційно-правова відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності».*
- ◆ *«Юридична відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування».*
- ◆ *«Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні».*
- ◆ *«Конституційна відповідальність глави держави в європейських*

країнах».

- ◆ «Конституційна відповідальність політичних партій в Україні».
- ◆ «Конституційна відповідальність у системі захисту правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування».

Практичне завдання №1

На засіданні наукового гуртка, де обговорювалась проблема конституційно-правової відповідальності, один із студентів заявив, що йому незрозуміло, чому настає така відповідальність навіть в тих випадках, коли суб'єкти взагалі не порушують вимог Конституції та законодавства.

Дайте відповідь на запитання:

1. В чому полягає особливість конституційно-правової відповідальності?
2. Які види конституційно-правової відповідальності ви знаєте?
3. Назвіть конституційно-правові санкції.

Практичне завдання №2

Двісті тридцятьма народними депутатами України було ініційовано у Верховній Раді України питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. Підставою для цього стала відмова Глави держави виконувати низку судових рішень, що набрали законної сили. Гарант Конституції України, коментуючи дане рішення парламенту у засобах масової інформації, наголосив, що судові рішення він не виконував свідомо, оскільки з точки зору закону вони є сумнівними. А сам факт ініціювання усунення його з поста у порядку імпічменту є не більше чим політичним шантажем опозиційної парламентської більшості. Президент України також спрогнозував, що у Висновку Конституційного Суду України рішення Верховної Ради України про ініціювання його відставки буде визнане безпідставним.

Скажіть, будь ласка, наскільки обґрунтованими є підстави для ініціювання усунення Президента України з поста в порядку імпічменту у даному випадку?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі

- змiнами i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адмiнiстративнi правопорушення вiд 18 грудня 1984 року (зi змiнами i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
 - ❖ Кримiнальний кодекс України вiд 05 квітня 2001 року (зi змiнами i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
 - ❖ Про Кабiнет Мiнiстрiв України: Закон України вiд 27 лютого 2014 року (зi змiнами i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
 - ❖ Про Конституцiйний Суд України: Закон України вiд 13 липня 2017 року (зi змiн. i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
 - ❖ Про централiнi органи виконавчої влади: Закон України вiд 17 березня 2011 року (зi змiнами i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
 - ❖ Про Вищу раду правосуддя: Закон України вiд 21 грудня 2016 року (зi змiн. i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
 - ❖ Про Централiнну виборчу комiсiю: Закон України вiд 30 червня 2004 року (зi змiнами i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.
 - ❖ Про мiсцевi державнi адмiнiстрацiї: Закон України вiд 09 квітня 1999 року (зi змiнами i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
 - ❖ Про мiсцеве самоврядування в Україні: Закон України вiд 21 травня 1997 року (зi змiнами i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
 - ❖ Про доступ до публiчної iнформацiї: Закон України вiд 13 сiчня 2011 року (зi змiн. i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

Спецiалiзована лiтература:

1. Аземша I. Особливостi формування iнституту юридичної вiдповiдальностi в Україні права. *Часопис Київського унiверситету права*. 2012. № 2. С. 44-47.
2. Балан С. В. Спiввiдношення полiтичної та конституцiйно-правової вiдповiдальностi у здiйсненнi державної влади: дис. ... канд. полiт. наук. Київ, 2007. 223 с.
3. Батанова Н. М. Конституцiйно-правова вiдповiдальнiсть полiтичних партiй у свiтлi мiжнародного досвiду. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 198-205.
4. Батанова Н. М. Конституцiйно-правова вiдповiдальнiсть у контекстi взаємодiї держави та громадянського суспiльства. *Альманах права*. 2017.

- Вип. 8. С. 102-106.
5. Батанова Н. М. Принципи конституційно-правової відповідальності: понятійна та видова характеристика. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 211-218.
 6. Батанова Н. М. Співвідношення конституційно-правової відповідальності та політичної відповідальності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 24-30.
 7. Берназюк І. Еволюція конституційно-правового регулювання стратегічної правотворчості в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 7-12.
 8. Білозьоров Є. В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади: теоретико-правовий аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 7. С. 104-109.
 9. Бойчук А. Понятие и признаки юридической ответственности. *Leges et Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 11-16.
 10. Бондарчук І. Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні. *Юридична Україна*. 2009. № 10. С. 28-33.
 11. Волощук О. Відповідальність уряду у сучасних демократичних державах (політико-правовий аналіз). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 32-41.
 12. Волощук О. Т. Поняття та сутність конституційно-правової відповідальності вищих органів державної влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 12. С. 77-84.
 13. Гецько В. В. Правові позиції Конституційного Суду України з питань конституційно-правової відповідальності депутатів. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 67-72.
 14. Гревцов Ю. Методологічні проблеми пізнання відповідальності суб'єкта права. *Право України*. 2014. № 1. С. 187-194.
 15. Дашковська О. Ідея взаємодії відповідальності держави й особи в європейській політико-правовій думці. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 105-113.
 16. Єзеров А. Конституційна конфліктологія як перспективна доктринальна концепція. *Право України*. 2009. № 6. С. 167-170.
 17. Задніпряна М. Ю. Гармонізація принципів юридичної відповідальності України та Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
 18. Калініченко О. Ф. Конституційний процес як основа державного будівництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 44-49.
 19. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 68-73.
 20. Книш В. В. Теоретико-правове дослідження інституту конституційно-

- правової відповідальності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 40 с.
21. Книш В. В. Теоретико-правовий аналіз законодавства України про конституційно-правову відповідальність. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2017. № 3. С. 61-71.
 22. Книш В. В. Генеза інституту конституційно-правової відповідальності у правовій системі Київської Русі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2019. № 8. С. 22-29.
 23. Книш В. В. Історичні аспекти конституційно-правової відповідальності на українських землях у 1917-1920 рр. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2019. Вип. 51. С. 213-221.
 24. Ковальов Д. В. Конституційні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2017. № 2. С. 60-69.
 25. Колісник В. Конституційна реформа в контексті посилення політичної відповідальності. *Вісник Академії правових наук України.* 2005. № 1. С. 38-44.
 26. Колпаков В. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі в системі принципів адміністративного судочинства. *Право України.* 2014. № 3. С. 47-56.
 27. Колюх В. В. Політична відповідальність Конституційного Суду України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Політологія. Соціологія. Право.* 2016. № 3-4. С. 158-163.
 28. Коновейчук Х. Б. Конституційно-правова відповідальність за порушення законодавства у сфері благодійної діяльності в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2013. Вип. 62. С. 159-164.
 29. Корнієнко А. А. Невідворотність як принцип юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
 30. Краснікова О. В. Конституційна відповідальність в системі захисту правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 197 с.
 31. Кучма О. Л. Юридична відповідальність у теорії та конституції України. *Соціальне право.* 2017. № 1. С. 28-36.
 32. Кучук А. Конституційно-правова відповідальність: міф чи реальність? *Підприємництво, господарство і право.* 2006. № 12. С. 26-30.
 33. Липський Д. Касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України: аналіз сучасних наукових досліджень. *Право України.* 2014. № 3. С. 64-74.
 34. Марченко М. В. Конституційно-правова природа права вето глави держави. *Форум права.* 2017. № 4. С. 141-146.

35. Мельник О. В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 175 с.
36. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6, Т. 2. С. 15-19.
37. Муртіщева А. О. Система санкцій конституційно-правової відповідальності уряду в державах – членах ЄС. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 33. С. 171-181.
38. Муртіщева А. О. Конституційно-правова відповідальність уряду в державах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
39. Наливайко Л. Р. Види конституційно-правової відповідальності за її суб'єктами та підставами. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку*. 2002. С. 47-51.
40. Наливайко Л. Р. Види конституційно-правової відповідальності за мірами відповідальності за конституційні правопорушення. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1999. № 4. С. 156-159.
41. Наливайко Л. Р. Деякі проблеми конституційної відповідальності в Україні. *Концепція формування законодавства України*. 1999. С. 86-89.
42. Наливайко Л. Р. Історичні аспекти застосування конституційно-правової відповідальності. *Політика і час*. 1999. № 9-10. С. 67-72.
43. Наливайко Л. Р. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність. *Нова політика*. 1999. № 5. С. 48-52.
44. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність в Україні: критерії класифікації та види. *Віче*. 1999. № 10. С. 25-32.
45. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 180 с.
46. Наливайко Л. Р. Місце конституційно-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2001. Вип. 11. С. 182-186.
47. Наливайко Л. Р. Позитивний та ретроспективний аспекти конституційно-правової відповідальності. *Нова політика*. 1999. № 3. С. 54-58.
48. Наливайко Л. Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Науковий вісник ЗДУ. Серія: Юридичні науки*. 2001. № 1. С. 18-27.
49. Наливайко Л. Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій конституційної відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Право України*. 1999. № 10. С. 45-50.
50. Наливайко Л. Р. Теоретичні аспекти конституційного делікту. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2001. № 13. С. 3-8.
51. Олькіна О. Функції конституційного інституту дострокового припинення повноважень вищих посадових осіб України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 2 (194). С. 11-14.

52. Павловська Н. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 16 (1). С. 22-24.
53. Павловська Н. Механізм процедури імпічменту (теоретичний та практичний досвід). *Право України*. 2010. № 3. С. 115-119.
54. Паришкура В. В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
55. Пилипишин П. Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
56. Полевий В. І. Конституційна відповідальність політичних партій в Україні: моногр. Київ: НА СБУ, 2007. 184 с.
57. Польовий О. Л. Місце інституту відповідальності суддів у системі юридичної відповідальності органів публічної влади України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 105-110.
58. Рижук І. В. Конституційно-правова модель відповідальності парламентаріїв: порівняльно-аналітичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
59. Руднева О. Правова природа відповідальності органів місцевого самоврядування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 3. С. 81-86.
60. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України (науково-практичний аналіз): [моногр.]. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
61. Сердюк Л. М. Конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності особи в аспекті теорії конституційно-правової відповідальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 105-111.
62. Слободян Н. Проблеми конституційно-правової відповідальності за порушення законодавства про вибори. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2006. № 1. С. 77-82.
63. Цимбалістий Т. О. Інститут імпічменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.
64. Червяцова А. «Позитивний» аспект конституційної відповідальності: визначення змісту. *Право України*. 2000. № 2. С. 93-95.

ТЕМА 4. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття, ознаки, структура, особливості конституційного ладу України:

- демократична, правова, світська держава – конституційно-правова характеристика;

- політичний плюралізм та ідеологічне розмаїття (порівняльний аналіз: Україна та європейські країни);

- плюралізм форм власності;

- верховенство права та закону.

2. Гарантії конституційного ладу України: поняття, система.

3. Поняття, принципи, ознаки державного ладу України.

4. Система державних органів України.

5. Поняття, ознаки, принципи суспільного ладу України.

6. Структура суспільного ладу України:

- політична система суспільства: поняття, елементи та їх характеристика;

- економічна система України: конституційно-правові засади;

- соціальна система: поняття, особливості;

- духовно-культурна система як елемент суспільного ладу України.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Розділ I Конституції України «Загальні засади» закріплює основні засади конституційного ладу України. Повноцінний аналіз правової природи конституційного ладу України повинен здійснюватись через визначення таких понять як: конституційний лад України, демократична держава, правова держава, соціальна держава, світська держава тощо. Виходячи з цього необхідно розглянути конституційно-правову характеристику Української держави. Необхідно звернути увагу на перелік специфічних ознак конституційного ладу України, на його сучасний стан та структуру; визначити поняття його основних структурних елементів.

Розгляд такої конституційної категорії як політичний плюралізм пов'язаний із порівняльним аналізом конституційно-правового законодавства України та європейських країн в рамках цього питання. Слід зазначити, що конституційні норми, які характеризують Україну як демократичну державу, повною мірою не реалізуються, а іноді порушуються.

Обов'язковим є ознайомлення з текстом Конституцій європейських країн, з програмами політичних партій України тощо.

Визначення поняття економічного плюралізму або плюралізму форм власності передбачається згідно із положеннями чинного законодавства, зокрема із нормами Цивільного кодексу України.

Важливими правовими категоріями є верховенство права та верховенство закону. Мова йде про співвідношення цих понять, про визначення їх загальних та особливих рис. Потрібно розкрити основні підходи до розуміння цих понять.

При розкритті гарантій конституційного ладу України, необхідно не тільки визначити їх поняття, а й розглянути групи цих гарантій. Тобто перша група – це гарантії конституційного ладу, а друга група – це гарантії, які, в свою чергу, мають декілька видів.

Розгляд одного з елементів конституційного ладу України – державного ладу, передбачає визначення його поняття, ознак та основних принципів. Необхідно зосередити увагу на характеристиці його складових: форми держави та її конституційного закріплення; характеристики України як демократичної держави; визначення України як суверенної незалежної держави; конституційного закріплення України як правової держави тощо.

Варто зазначити, що перші спроби виокремити поняття державного ладу мали місце у дослідженнях радянських науковців і, насамперед, представників української радянської наукової школи. На сьогодні існує досить велика амплітуда подібних визначень, що ґрунтуються на тих чи інших методологічних підходах, які досить важко привести до спільного знаменника.

Прийняття Конституції України 1996 р. активізувало інтерес до зазначеної проблематики взагалі та державного ладу, зокрема.

Зміна властивостей реальної соціальної дійсності, в тому числі державно-правової, органічно пов'язана зі зміною її ознак, що обумовлює, в першу чергу, необхідність зміни уявлень про державний лад України. Актуальність цього питання обумовлюється наступним: по-перше, тема державного ладу є настільки широкою, що її не можна вичерпати й кількома монографічними та дисертаційними дослідженнями. А існуючі роботи не містять остаточних висновків і безперечних позицій внаслідок того, що державний лад з нормативної сторони та політико-правової практики має незавершений характер. По-друге, дослідження у монографічних роботах, присвячених конституціоналізму, конституційному ладу, державності, окремим питанням державного ладу, свідчить про те, що прийшов час осмислення цих проблем в Україні як са-

мостійної (а не фрагментарної) наукової теми. По-третє, збагачення науки дослідженнями з актуальної теми, в якій раніше існував дослідницький дефіцит, позитивно впливає на практику державного будівництва.

Сучасна методологія держави і права, ґрунтуючись на результатах попередніх теоретичних досліджень, дає нам новий погляд на розуміння державного ладу, його реальної сутності. Тим самим методологія сприяє розвитку теорії держави і права, в тому числі трансформації і удосконалення практики державотворення.

Як доводить світовий досвід державного і суспільного розвитку та й наш власний досвід розбудови української державності, вирішення сучасних актуальних теоретичних і практичних проблем трансформації державного ладу, передбачає передусім здійснення важкої, але необхідної інтелектуальної роботи щодо виявлення і вирішення ключових для української юридичної науки в цілому методологічних проблем. Методологія наукового пізнання державного ладу – це методологія державотворення, правової і державної дійсності, що відіграє значну роль у сприйнятті нових реалій, в тому числі у державно-правових відносинах.

Державний лад – це складне, багатогранне, різноякісне явище, що складається з елементів, зв'язки між якими утворюють відносно незмінну структуру і забезпечують його цілісність. При цьому державний лад знаходиться в безперервному русі, розвитку.

Складність, багатогранність і багатосторонність поняття держави призвела до того, що більшість науковців-правників минулого не відокремлювала поняття державного ладу та державного устрою і ототожнювала їх, розуміючи зміст цих понять як сукупність характерних рис організації функціонування конкретної держави.

Проте, ототожнювати поняття державного ладу і державного устрою не можна. Поняття державного ладу є більш широким, ніж поняття державного устрою, останнє включається в зміст поняття «державний лад».

Ця особлива система водночас наділена певними характерними особливостями свого функціонування, у процесі якого здійснюється синтез новацій і традицій взаємодії органів державної влади і їх посадових осіб з приводу здійснення державної влади в різних сферах суспільного життя, що охороняються правом.

Іншим структурним елементом конституційного ладу є суспільний лад, який за суттю, змістом і формами є багатогранним явищем. Аналіз правової природи суспільного ладу доцільно розпочати з конституційно-правових засад його складових: політичної системи суспільства; економічної системи суспільства; соціальної та духовно-культурної сис-

тем суспільства.

Кожен з перелічених елементів суспільного ладу України представляє систему відносно автономних щодо держави інститутів, які забезпечують конкретні способи соціального існування людей на підставі їх особистої свободи, обумовленої правом демократичної держави. Отже, слід охарактеризувати відповідні інститути згідно з конституційно-правовим законодавством. Так, при розгляді політичної системи необхідно використовувати Конституцію України, Закони України «Про політичні партії в Україні», «Про громадські об'єднання», «Про молодіжні та дитячі громадські організації»; висвітлення інститутів економічної системи повинно здійснюватись на підставі положень Цивільного кодексу, Закону України «Про підприємництво» та інших конституційно-правових актів; аналіз соціальної системи передбачає визначення поняття, структури, функціонування та розвитку соціальної системи.

Надайте визначення таких понять:

конституційний лад України (за суттю, змістом, формою), конституційний порядок, державний лад, державна організація, принципи конституційного ладу, засади конституційного ладу, демократія, держава, демократична держава, ознаки демократичної держави, права держава, ознаки правової держави, соціальна держава, ознаки соціальної держави, світська держава, громадянське суспільство, політичний плюралізм, ідеологічний плюралізм, економічний плюралізм, верховенство права, верховенство закону, гарантії конституційного ладу, спеціальні юридичні гарантії, нормативно-правові гарантії конституційного ладу, організаційно-правові гарантії конституційного ладу, гарантії конституційного ладу України, державний лад України, основи державного ладу, ознаки державного ладу, принципи державного ладу, суверенітет, державний суверенітет, національний суверенітет, форма держави, механізм держави, державний апарат, функції держави, класифікація функцій держави, зовнішні функції держави, внутрішні функції держави, технологічні функції держави, об'єктні функції держави, система державних органів, державний орган, суспільний лад України (за змістом, за формою), конституційні основи суспільного ладу, принципи суспільного ладу, система суспільного ладу України, політична система суспільства, суб'єкти політичної системи, елементи політичної системи, політичні партії, громадські об'єднання, економічна система суспільства, принципи економічної системи суспільства, власність, форми власності, підприємницька діяльність, фінансова система, податки, бюджетний процес, банківська система, соціальна си-

тема суспільства, принципи соціальної системи суспільства, нація, етнос, корінні народи; національні меншини; соціальні групи; трудові колективи; територіальні громади; громадські організації, духовно-культурна система суспільства, релігійні організації, концепція відкритої держави, концепція відкритого суспільства.

Скласти схеми:

- ✓ Система гарантій конституційного ладу України.
- ✓ Державний лад України: теоретичні та практичні засади.
- ✓ Суспільний лад України: конституційно-правові засади.
- ✓ Політичний плюралізм та ідеологічне розмаїття: порівняльний аналіз.
- ✓ Система державних органів України.
- ✓ Соціальна система: поняття, особливості.

Тематика рефератів:

- ◆ «Економічна система України: конституційно-правові засади».
- ◆ «Соціальна система: сучасний стан та перспективи».
- ◆ «Сучасні функції Української держави».
- ◆ «Система основних засад конституційного ладу України».
- ◆ «Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму».
- ◆ «Проблемні питання співвідношення понять "конституційний лад" та "конституційний устрій"».
- ◆ «Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу».

Практичне завдання №1

До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання, підписане 43 народними депутатами, щодо офіційного тлумачення ст. 8 Конституції України. У поданні зазначалося, що «хоча в ч. 1 ст. 8 Конституції України проголошено принцип верховенства права, однак у ч. 2 закріплено принцип юридичного верховенства Конституції України. А оскільки, як записаного в Преамбулі, Конституція України – це Основний Закон, то фактично в Україні діє принцип верховенства закону, а не верховенства права». На підставі такого аналізу ст. 8 Основного Закону народні депутати вимагали від Конституційного Суду України офіційно визнати, що наведене конституційне положення слід розуміти як верховенство закону.

Складіть і обґрунтуйте проект відповідного рішення Конститу-

ційного Суду України.

Практичне завдання №2

На парламентських слуханнях, присвячених удосконаленню системи організації державної влади, народний депутат З. наголосив: що оскільки у ст. 6 Конституції України закріплено, що державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову (а це положення відносять до основ конституційного ладу), то існування в Україні інших органів державної влади Основний Закон не передбачає. Саме тому з метою забезпечення стабільності конституційного ладу України необхідно терміново ліквідувати всі державні органи, які не належать до жодної з гілок державної влади, передбачених ст. 6, передавши їх владні повноваження легітимним органам.

Проаналізуйте таку пропозицію народного депутата. Про які органи влади може йти мова?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572.
- ❖ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
- ❖ Про Державний Гімн України: Закон України від 6 березня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 163.

- ❖ Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
- ❖ Про прикордонний контроль: Закон України від 5 листопада 2009 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 6. Ст. 46.
- ❖ Про державні символи України: Постанова Верховної Ради України від 3 вересня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 45. Ст. 241.
- ❖ Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. Ст. 79.
- ❖ Про економічну самостійність Української РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 3 серпня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 34. Ст. 499.
- ❖ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 29. Ст. 377.
- ❖ Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 1 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 1. Ст. 2.
- ❖ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
- ❖ Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.
- ❖ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.
- ❖ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.
- ❖ Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» 28 лютого 2018 № 2-р/2018. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 2. Стор. 102.

- ❖ Про деякі заходи щодо запобігання порушенням конституційного ладу та забезпечення невторчання Національного банку України у дії, які загрожують конституційному правопорядку: Постанова Верховної Ради України від 3 квітня 2007 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 23. Ст. 304.

Спеціалізована література:

1. Nalivayko L. R. Performance problems of the Ukrainian state in social. *European Journal Of Natural History*. 2006. № 5. P. 85-86.
2. Андрушко І. П. Особливості застосування категорії «інтерес» у конституційному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 19 с.
3. Бакумов О. С. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньо. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 125-132.
4. Барабаш Ю. Право на зміну конституційного ладу як складова правосуб'єктності Українського народу. *Право України*. 2019. № 10. С. 66-81.
5. Батанов О. В. Конституційний лад України: протиріччя, конфліктогенний потенціал, виклики сучасності. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 38-42.
6. Бедрій Р. Б. Об'єкти комунальної власності в Україні: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 75-83.
7. Беха В. П. Громадські організації у дискусії демократизації суспільства: моногр. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 680 с.
8. Белов Д. Реформування конституційного ладу: позитиви та негативи. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 101-104.
9. Борисова В. Релігійна організація – функціональний вид невідповідних організацій. *Право України*. 2014. № 2. С. 123-130.
10. Василенко В. Юридична регламентація статусу офіційної (державної) мови у практиці європейських держав. *Право України*. 2016. № 3. С. 74-83.
11. Веніславський Ф. Правове обмеження державної влади – необхідна передумова стабільності конституційного ладу. *Право України*. 2010. № 6. С. 108-116.
12. Гаєва Н. П. Закон України «Про громадські об'єднання»: деякі актуальні проблеми. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 97-104.
13. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. *Право України*. 2011. № 5. С. 159-174.
14. Головатий С. Україна – «соціальна» держава: що це? *Право України*. 2014. № 7. С. 199-233.
15. Горбунова Л. М. Правові основи розвитку громадянського суспільства в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 6-11.

16. Гудзь Т. І. Конституційне закріплення суспільного ладу: основні підходи. *Право і безпека*. 2015. № 3. С. 21-25.
17. Дзевелюк М. Номенклатура функції сучасної держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Вип. 11. С. 171-176.
18. Длугопольський О. В. Сучасні соціально-економічні проблеми теорії та практики розвитку економічних систем: моногр. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2016. 204 с.
19. Дроботов С. Поняття ідеологічної функції права і специфіка її реалізації у демократичній державі. *Юридична Україна*. 2011. № 2. С. 10-17.
20. Залізнюк В. В. Деякі аспекти дефініції поняття «політична партія» в наукових працях та національному законодавстві України як відображення її функцій та ролі в суспільстві. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 99-103.
21. Заславська О. Органи державної влади України як відкрита інформаційна система. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2009. Вип. 13. С. 190-194.
22. Зінченко Ю. Принцип пропорційності як складова верховенства права. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 7. С. 14-17.
23. Зюзь Д. В. Сутність та чинники розвитку економічної системи. *Державне будівництво*. 2016. № 2. С. 1-12.
24. Ільницький М. С. Становлення конституційного ладу в Україні. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 10-15.
25. Іщук С. І. Концептуальні засади реалізації права на свободу об'єднань в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2012. № 2. С. 1-12.
26. Кабанець О. С. Демократія як явище правової дійсності (теоретико-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
27. Кашуба О. М. Підприємництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку. *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 103-106.
28. Кельман М. Аспекти аналізу методологічних проблем співвідношення держави та права. *Право України*. 2009. № 2. С. 60-67.
29. Кісель В. Й. Генезис уявлень про сутність права власності: історія та сучасність. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 115-118.
30. Клименко О. І. Поняття конституційного права громадян на мирні зібрання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 6. С. 134-141.
31. Ковальчук В. Б., Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: моногр. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2016. 209 с.
32. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-108.
33. Колодій А. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи,

- співвідношення із державою. *Право України*. 2014. № 4. С. 9-16.
34. Коломоєць О. В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 41-44.
 35. Константинова Т. В. Плюралізм політичних груп як основа демократичного політичного вибору. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 49-56.
 36. Кохановська О. Інформаційно-правова основа громадянського суспільства. *Право України*. 2015. № 4. С. 35-42.
 37. Краковська А. Є. Поняття соціальної функції держави в сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 31. С. 14-19.
 38. Кресіна І. О. Держава і громадянське суспільство: проблеми взаємодії. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 378-383.
 39. Кройтор А. В. Роль, місце та функції політичних партій у процесі формування паритетної демократії. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 108-113.
 40. Крусян А. Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму: поняття і тенденції розвитку. *Право України*. 2014. № 4. С. 17-25
 41. Крутий В. О. Політична система незалежної України: вади і ризики. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2019. Вип. 85. С. 326-338.
 42. Куракін О. М. Співвідношення верховенства права та закону в розрізі соціологічної концепції право розуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2. С. 33-36.
 43. Лазор К. П. Релігійні об'єднання в Україні: організаційно-правові основи діяльності. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 282-287.
 44. Литвинов О. М. Республіканська форма правління як засада конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
 45. Лошихін О. М., Якубовський Д. Г., Янішевський А. В. Реформування місцевої влади як одна з засад і гарантій конституційного ладу України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 77-81.
 46. Луцький Р. П. Соціально-економічне середовище як визначальний фактор формування та розвитку позитивного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 39-44.
 47. Макаренков О. Ознаки права відкритого суспільства: концептуальний підхід. *Юридична Україна*. 2012. № 11 С. 12-19.
 48. Макаренков О. Співвідношення генетичного і структурно-функціонального методів у дослідженні напрямів трансформації права відкритого суспільства. *Юридична Україна*. 2012. № 8 С. 12-19.
 49. Малкіна Я. Д. Економічний зміст податків, їх роль та сучасний стан по-

- даткової системи України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 854-858.
50. Наливайко Л. Р. Верховенство права як принцип основ державного ладу України. *Актуальні проблеми політики*. 2006. Вип. 28. С. 117-122.
 51. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.
 52. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
 53. Наливайко Л. Р. До питання про визначення поняття «механізм Української держави». *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 92-96.
 54. Наливайко Л. Р. Історія становлення державного ладу України. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 31-35.
 55. Наливайко Л. Р. Конституційно-правові засади та зміст екологічної функції Української держави. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2006. № 1. С. 181-185.
 56. Наливайко Л. Р. Конституційно-правові основи економічної функції Української держави. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2007. Вип. XVIII. С. 29-34.
 57. Наливайко Л. Р. Конституційно-правові основи механізму Української держави та його принципів. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 8-11.
 58. Наливайко Л. Р. Концепції і підходи до розуміння поняття «державний лад». *Юридичні і політичні науки*. 2005. Спецвипуск, т. 1. С. 176-181.
 59. Наливайко Л. Р. Нормативно-правові гарантії державного ладу України. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2009. № 1. С. 24-27.
 60. Наливайко Л. Р. Регулююча роль Української держави в економічній сфері. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2007. № 2. С. 3-9.
 61. Наливайко Л. Р. Реформування механізму держави в контексті євроінтеграційної орієнтованості зовнішньої політики України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2007. № 2 (33). С. 48-53.
 62. Наливайко Л. Р. Роль принципів державного ладу у розбудові демократичної, соціальної і правової держави *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2008. № 1. С. 11-15.
 63. Наливайко Л. Р. Система організаційно-правових гарантій державного ладу України. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 3-12.
 64. Наливайко Л. Р. Системний взаємозв'язок категорій «державний лад» та

- «суспільний лад». *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2007. Спецвипуск. С. 78-83.
65. Наливайко Л. Р. Системний взаємозв'язок категорій конституційний та державний лад: теоретико-методологічний підхід. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2006. № 4. С. 3-13.
 66. Наливайко Л. Р. Соціальна функція Української держави та її конституційно-правові основи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 2. С. 155-159.
 67. Наливайко Л. Р. Співвідношення категорій «державний лад» і «політична система» в аспекті розробки загальної концепції розбудови Української держави. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2006. № 3. С. 17-24.
 68. Наливайко Л. Р. Форми здійснення політичної функції Української держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 8. С. 3-7.
 69. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
 70. Оніщенко Н. М. Нормотактика як складова державної правової політики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 37-42.
 71. Орзіх М. Президентська республіка – різновид республіканської форми правління. *Право України*. 2009. № 10. С. 72-75.
 72. Остапенко М. Політичний плюралізм: багатогранність змісту. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 29-36.
 73. Палінчак М. М. Мережа релігійних організацій в Україні: стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 205-214.
 74. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
 75. Пархоменко Н. Роль громадянського суспільства у захисті прав і свобод людини та громадянина. *Право України*. 2014. № 4. С. 116-125.
 76. Пацурківський Ю. П. Основні підходи до визначення поняття та природи власності в цивільних правовідносинах. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. № 628. С. 59-64.
 77. Петришин О. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики. *Право України*. 2009. № 10. С. 57-61.
 78. Погорілко В. Функції Української держави та їх правові основи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 1. С. 9-14.
 79. Прієшкіна О. В. Конституційний лад України та його роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2009. 40 с.
 80. Прудов Ю. Соціальні виплати та пільги в українському законодавстві. *Юридична Україна*. 2006. № 1. С. 49-53.

81. Реньов Є. В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
82. Рибчак В. І. Аналіз сучасних підходів до державного регулювання підприємницької діяльності. В Україні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. № 1. С. 41-45.
83. Рябовол Л. Т. Засади конституційного ладу України як предмет дослідження: обґрунтування необхідності впорядкування термінологічного апарату. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 49-52.
84. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: моногр. Ужгород: Право, 2018. 440 с.
85. Святоцька В. Основоположні стандарти і принципи організації та діяльності адвокатури у міжнародному просторі. *Право України*. 2015. № 12. С. 83-91.
86. Серьогін С. В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування: моногр. Дніпропетровськ: Середняк Т. К, 2014. 124 с.
87. Таран Д. П. Форми захисту конституції на сучасному етапі: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 217 с.
88. Толстенко В. Інститути безпосереднього народовладдя у визначенні форми сучасної держави: правові аспекти. *Право України*. 2014. № 3. С. 171-179.
89. Торяник В. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки держави. Роль ЗМІ в забезпеченні інформаційного суверенітету України. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 151-156.
90. Француз А. Інститути громадянського суспільства у заходах запобігання і протидії корупції в Україні. *Право України*. 2014. № 4. С. 141-149.
91. Хрідочкін А. В. Особливості адміністративно-правового статусу контролюючих державних органів охорони інтелектуальної власності України. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 156-161.

ТЕМА 5. ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття, ознаки (юридичні властивості) та сутність Конституції України.

2. Конституція та держава. Конституція та політична система суспільства. Конституція та конституціоналізм. Розкрити питання їх співвідношення.

3. Функції конституції та її характеристика.

4. Класифікація конституцій: мета та критерії класифікації. Види конституцій в Україні. Характеристика Конституції Автономної Республіки Крим.

5. Об'єкти конституційного регулювання. Дія Конституції України.

6. Форма і структура Конституції України. Мова та стиль Конституції України.

7. Внесення змін та доповнень до Конституції України (Розділ XIII Конституції України). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України.

8. Поняття, структура механізму реалізації Конституції України. Фактори, що визначають реалізацію та ефективність дії Конституції України, проблеми її реалізації.

9. Додержання та охорона Конституції України: гарантії, механізм захисту та охорони. Суб'єкти захисту.

10. Конституція і проблема імплементації норм міжнародного права.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Висвітлення теоретичних аспектів Конституції України має на меті визначення поняття Конституції України та її юридичних ознак і характерних особливостей, розкриття її юридичного та соціального змісту, правової сутності. У науці конституційного права при визначенні поняття «конституції» Здобувачі повинні враховувати три підходи: західної (європейської) концепції, нормативістської та інституціоналістської.

Перш за все, слід зазначити, що Конституція України є елементом системи нормативно-правових актів, її не можна винести за межі чинного права, оскільки вона є складовою частиною позитивного права і в той

же час – специфічним законодавчим актом. Усвідомлення правової природи Конституції, визначення її місця в ієрархії нормативно-правових актів, що є джерелами конституційного права України, визначення соціального призначення Конституції України в суспільстві і державі полягає у розгляді співвідношення таких конституційно-правових категорій як Конституція та конституціоналізм; Конституція та конституційність; Конституція та держава; Конституція та політична система; Конституція та суспільство тощо. Аналіз зазначених понять необхідно проводити з точки зору їх конституційно-правової регламентації в Україні.

Розкриття змісту функцій Конституції України є важливим питанням цієї теми. Функції відображають соціальне призначення, роль Конституції України у конституційно-правовому регулюванні суспільних відносин в політичній, економічній, соціальній та духовно-культурній сферах життєдіяльності суспільства. Функції розкривають сутність Конституції України щодо тих завдань, які стоять перед суспільством на конкретному етапі його розвитку. Таким чином, необхідно визначити поняття та особливості функцій Конституції та їх види.

Розгляд класифікації конституцій є визначенням критеріїв розділу конституцій на певні види (групи) та характеристику існуючих видів конституцій. З метою більш об'єктивного розгляду класифікації необхідно звернутись до поглядів різних вчених-конституціоналістів щодо цього питання. Важливим аспектом при аналізі класифікації є її мета, тобто для чого конституції поділяють на види. І в результаті розгляду класифікації конституцій передбачається класифікація Конституції України за визначеними критеріями.

Одними з юридичних характеристик Конституції України є її форма та структура. Аналіз цього питання базується на визначенні поняття форми Конституції України та її характерних особливостей. Особливу увагу потрібно приділити фактичній та юридичній конституції. А також, необхідно звернути увагу на мову та стиль Конституції України. Що ж стосується структури, то вона є сукупністю елементів, поняття та зміст яких слід визначити.

Конституція України закріплює основні засади організації і функціонування суспільства та держави, регулює механізм влади, упорядковує політико-правові процеси, встановлює норми поведінки суб'єктів державно-правових відносин тощо. Саме тому Конституція є об'єктом особливої охорони та захисту з боку держави та суспільства. Конституційно-правовими актами передбачена система гарантій дотримання та захисту Конституції України. Необхідно визначити поняття та види цих гарантій.

Принципове значення має проблема реалізації конституційних норм. Ця проблема містить в собі чимало питань. Необхідно звернути увагу на наступні: 1) поняття механізму реалізації Конституції України; 2) пряме та опосередковане здійснення норм Конституції, значення в цьому аспекті конкретизації конституційних приписів у чинному законодавстві; 3) чинники, які впливають на здійснення норм Конституції; 4) роль державних органів і структур громадянського суспільства у реалізації конституційних норм (інституціональний аспект); 5) роль актів Конституційного Суду України у тлумаченні норм Конституції та застосуванні цих норм на практиці; 6) значення постанов Пленумів Верховного Суду у цьому аспекті; 7) форми реалізації норм Конституції – дотримання, виконання, використання; 8) правова культура і здійснення на практиці конституційних норм.

Надайте визначення таких понять:

конституціоналізм, конституція у матеріальному значенні, конституція у формальному значенні, юридична конституція, фактична конституція, фіктивна конституція, Конституція як Основний закон держави або система правових актів, зміст конституції, правовий зміст конституції, суспільний зміст конституції, ознаки конституції, юридичні властивості конституції, юридичне верховенство конституції, предмет конституції, метод конституції, система Конституції України, принципи конституції, форма конституції, функції конституції, види конституції, писані конституції, неписані конституції, кодифіковані (консолідовані) конституції, некодифіковані (неконсолідовані) конституції, народні конституції, октройовані конституції, гнучкі конституції, жорсткі конституції, змішані конституції, постійні конституції, тимчасові конституції, демократичні конституції, авторитарні конституції, тоталітарні конституції, констатуючі конституції, програмні конституції, унітарні конституції, федеративні конституції, республіканські конституції, монархічні конституції, дія конституції в часі, дія конституції за колом осіб, дія конституції в просторі, мова конституції, стиль основного закону, структура Конституції України, преамбула, прикінцеві положення, перехідні положення, Конституція Автономної Республіки Крим, правова охорона Конституції України, охорона Конституції України в широкому розумінні, охорона Конституції України у вузькому розумінні, суб'єкти захисту Конституції, гарантії дотримання Конституції України, загальні гарантії, спеціальні гарантії, організаційно-правові гарантії, нормативно-правові гарантії, механізм реалізації Конституції України,

конституційний контроль, конституційний нагляд.

Скласти схеми:

- ✓ *Форма і структура Конституції України.*
- ✓ *Порядок внесення змін і доповнень в Конституцію України.*
- ✓ *Об'єкти конституційного регулювання.*
- ✓ *Функції конституції та їх характеристика.*
- ✓ *Класифікація конституцій.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Конституція України 1996 року: юридична та фактична».*
- ◆ *«Конституція України як фундаментальна основа розвитку законодавства та правової системи України».*
- ◆ *«Проблема реалізації конституційних норм».*
- ◆ *«Ознаки та юридичні властивості (особливості) конституції держави».*
- ◆ *«Властивості Конституції як Основного Закону та конституційна регламентація змісту і реалізації суб'єктивних прав і свобод».*
- ◆ *«Пряма дія норм Конституції України як її юридична властивість».*
- ◆ *«Охорона Конституції України засобами конституційного судочинства».*

Практичне завдання №1

На пленарному засіданні Конституційного Суду України під час розгляду конституційного подання Президента України щодо офіційного тлумачення Основного Закону України суддя-доповідач заявив, що «єдиною причиною, що викликає, необхідність тлумачення Конституції, є недосконалість юридичної техніки, пов'язана з неточними й неконкретними формулюваннями конституційного тексту. Якби текст цього акта був написаний чіткою й зрозумілою мовою, не допускав подвійного розуміння і не містив протиріч, усі суб'єкти державно-владних повноважень діяли б у чіткій відповідності до Конституції і жодних протиріч і суперечностей не виникало б».

Чи згодні Ви з таким твердженням?

Наскільки обґрунтованою є висловлена позиція?

Практичне завдання №2

У своєму зверненні до Міністерства освіти і науки України громадянин А., посилаючись на підручник з конституційного права, запропо-

нував «з огляду на те, що Конституції притаманна виховна функція, запровадити з наступного року вивчення головних положень Основного Закону України у старших групах дошкільних виховних закладів та видати привабливо оформлений навчальний посібник «Конституція в малюнках».

Дайте розгорнуту характеристику виховної функції Конституції. Знайдіть найбільш вдалий синонім до цієї функції та обґрунтуйте свій вибір.

Підготуйте обґрунтовану відповідь на звернення.

Практичне завдання №3

До Окружного адміністративного суду надійшов адміністративний позов про визнання незаконним рішення районної державної адміністрації, яким було затверджено перелік вулиць та майданів, на яких забороняється проводити мітинги. Розглядаючи цей позов, суддя П. дійшов висновку, що рішення районної державної адміністрації, яке оскаржується, є неправовим. Враховуючи, що ст. 8 Конституції України закріпила принцип верховенства права, суддя П. виніс постанову про задоволення адміністративного позову й визнав рішення районної державної адміністрації неправовим. Аргументуючи своє рішення в мотивувальній частині постанови суду, П. навів низку визначень поняття «право» відомих філософів й правознавців, які, на його думку, підтверджують неправовий характер рішення, що оскаржувалося.

Дайте кваліфікований аналіз описаній вище ситуації.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України від 23 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верхов-*

ної Ради України. 1999. № 5-6. Ст. 43.

- ❖ Про прийняття Конституції України і введення її в дію: Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 142.

Спеціалізована література:

1. Андреев Д. Правосвідомість у структурі соціально-правової комунікації. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 11-16.
2. Бабенко К. Розвиток конституціоналізму як елемент сучасної правової культури в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 4. С. 99-106.
3. Багрій О. І. Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами практики Конституційного Суду України): дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 239 с.
4. Багрій О. Принципи верховенства Конституції України у контексті застосування практики Європейського суду з прав людини. *Юридична Україна*. 2012. № 3. С. 37-42.
5. Бехруз Х. Конституціоналізм в ісламських державах: становлення, сучасний стан і напрями трансформації. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 349-356.
6. Бичков І. Конституція в системі чинників обмеження державної влади. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 242-249.
7. Білоскурська О. Цінність Конституції. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 105-108.
8. Бондаренко О. В. Способи модернізацій конституцій: у площині пошуку оптимального варіанта для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 37 (1). С. 51-55.
9. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48-57.
10. Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 61. С. 247-256.
11. Буткевич В. Конституція України: проблеми вироблення нового проекту. *Право України*. 2014. № 7. С. 85-110.
12. Волошин Ю. О., Пересада О. М. Конституційна реформа та модернізація в сучасній державі в умовах європейської інтеграції: проблеми теорії та практики: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 206 с.
13. Горячов Д. О. Система надзвичайних засобів захисту конституції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 20 с.
14. Грабчук Я. І. Роль прем'єр-міністра України у забезпеченні правової охорони Конституції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. С. 47-50.

15. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
16. Євграфова Є. Щодо ідеальної конституції, її виконання і вітчизняного досвіду проектування. *Право України*. 2014. № 7. С. 121-129.
17. Єзеров А. Конфліктологічна експертиза актів конституційного законодавства. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 275-283.
18. Задорожня Г. Аксіологічний вимір Конституції України: проблеми теорії та практики. *Юридичний журнал*. 2012. № 7-8 (121-122). С. 98-102.
19. Заєць А. Концепції правової держави і верховенства права в українській правовій доктрині. *Право України*. 2013. № 9. С. 243-269.
20. Зубчик Ю. Щодо сутності суб'єктивного права. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 14-19.
21. Коваленко В. Гарантії прав і свобод людини в Україні та шляхи їх удосконалення в контексті модернізації Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 57-65.
22. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-108.
23. Колісник В. Правовий механізм трансформації української Конституції. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 59-67.
24. Косович В. До визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення. *Право України*. 2012. № 9. С. 274-280.
25. Кравець М. О. Порядок реалізації конституції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 20-23.
26. Кравець М. О. Проблеми реалізації конституції в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 1. ч. 2. С. 14-17.
27. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
28. Кузнєцова З. В. Дотримання конституційних норм в механізмі реалізації Конституції України. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 52-56.
29. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 90-93.
30. Малишев Б. В. Природні права людини: загальнотеоретична характеристика. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 23-29.
31. Мартинюк Р. Нормативне визначення порядку розробки і прийняття нової Конституції України. *Право України*. 2011. № 6. С. 113-121.
32. Марчук Р. П. Поняття конституції та її види: політико-юридичний аспект. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 4. С. 11-16.

33. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
34. Махніцький О. І. Конституційний принцип верховенства права та його реалізація судовою владою в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 2014. 22 с.
35. Мацюк А. Конституція – правова основа суспільного ладу, формування, організації та здійснення влади народу. *Публічне право*. 2014. № 1 (13). С. 223-230.
36. Мірошніченко Ю. Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні: моногр. Київ: Фенікс, 2012. 360 с.
37. Морозюк С. Загальна характеристика гарантій реалізації Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 13. С. 168-172.
38. Морозюк С. М. Місце конституційної правової норми в механізмі реалізації основного закону. *Форум права*. 2015. № 5. С. 154-159.
39. Морозюк С. М. Особливості структури механізму реалізації Конституції України. *Науковий Вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 5. С. 32-36.
40. Морозюк С. М. Принципи реалізації Конституції України: поняття, ознаки, місце в системі принципів права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 26-30.
41. Нікольська О. Конкретизація Конституції України як необхідна умова її застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11 (119). С. 29-35.
42. Нікольська О. Пряма дія норм Конституції України як її юридична властивість. *Юридична Україна*. 2009. № 7. С. 40-44.
43. Павшук К. О. Демократичні засади конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
44. Пелих Н. Конституція України в умовах сьогодення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 51-56.
45. Петракова Є. Р. Політичний шлях до конституції США: спроба аналізу на основі синергетичної методології. *Гілея*. 2019. Вип. 151 (3). С. 53-56.
46. Петришин О. Демократичні основи правової соціальної державності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 32-41.
47. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 44-56.
48. Подорожна Т. Дефінітивна специфіка Конституції як Основного Закону держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 11. С. 39-42.
49. Подорожна Т. С. Конституція України – правова основа становлення громадянського суспільства. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С. 26-39.
50. Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України: моногр. Львів: ПА-

- ІС, 2014. 307 с.
51. Пушкіна О. Правове регулювання внесення змін до Конституції України. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 27-32.
 52. Рабінович С. Фактична конституція: перспективи соціолого-правового осмислення. *Право України*. 2014. № 3. С. 161-170.
 53. Реньов Є. В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
 54. Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика: моногр. Київ: Юридична думка, 2012. 272 с.
 55. Рудик П. А. Суб'єкти внесення змін до Конституції України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 90-97.
 56. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України (науково-практичний аналіз): [моногр.]. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
 57. Ситник О. Передумови проголошення конституційного проекту 1710 р. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*. 2019. Вип. 1. С. 35-46.
 58. Сінкявічюс В. Конституція: від основного закону до вищого права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 74-80.
 59. Таран Д. П. Форми захисту конституції на сучасному етапі: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 23 с.
 60. Толстенко В. Форма держави і засоби її конституційно-правового закріплення. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 37-45.
 61. Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 64-84.
 62. Шестопалова Л. М. Форма державного устрою як матриця соціального розвитку. *Форум права*. 2014. № 1. С. 526-531.
 63. Ющик О. Конституція України і політика: до питання критерію істинності. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 31-35.
 64. Яригін А. Створення і ухвалення Конституції США у 1787-1789 рр.: формування політико-правових принципів та ідеалів. *Зовнішні справи*. 2016. № 7. С. 28-31.

ТЕМА 6. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Семінарське заняття – 6 год.

1. Поняття та конституційні принципи правового статусу людини та громадянина в Україні. Класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

2. Система гарантій конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні.

3. Громадянство України: законодавство; міжнародні акти; зміст права на громадянство; документи, які підтверджують громадянство України. Принципи та способи набуття громадянства України. Територія держави. Умови прийняття до громадянства України (порядок розгляду заяв громадян з питань громадянства України). Припинення громадянства України. Зміна громадянства України.

4. Роль міжнародних актів в регулюванні конституційних прав, свобод та обов'язків в Україні.

5. Конституційно-правові засади статусу іноземних громадян, осіб без громадянства та біженців в Україні.

6. Конституційні обов'язки громадян: поняття, види та їх характеристика.

7. Необмеженість конституційних прав і свобод людини і громадянина.

8. Право власності за Конституцією України та чинним законодавством.

9. Статус мови в Україні (Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»).

10. Право громадян на звернення (Закон України «Про звернення громадян»).

11. Право на правову допомогу (Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

12. Право звернення до міжнародних установ (Закон України «Про ратифікацію конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» та ін.).

13. Право на повагу до гідності, невтручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування, недоторканість життя (ст.ст. 162, 163 КК України, ст.ст. 11-16 КПК України, ст. 289, 297, 301, 306, 311 ЦК України, ст. 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації

(пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року, ст.ст. 2, 37 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року і ст.ст. 2, 33 Закону України «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 року, Європейська конвенція про захист приватного життя).

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Перш ніж розпочати розгляд цієї теми, слід зауважити, що права, свободи й обов'язки людини і громадянина є основоположною частиною чинної Конституції України. В Основному Законі права і свободи людини розглядаються не як даровані державою своїм громадянам, а як такі, що належать людині від народження, існують незалежно від діяльності держави та є невідчужуваними й непорушними.

Правам людини мають відповідати зобов'язання держави. Саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Їх затвердження й забезпечення є головним обов'язком держави, яка відповідає за свою діяльність перед людиною (ст. 3 Конституції).

Аналіз теоретичних аспектів цієї теми передбачає, насамперед, визначення поняття правового статусу людини і громадянина як конституційно-правового інституту. Під час розгляду цього питання необхідно відштовхуватись від існуючих підходів, концепцій щодо правового статусу особи у світовому конституціоналізмі. Передбачається розгляд системи взаємовідносин держави і особи та її елементів. І найважливішим моментом цього питання є основні принципи конституційно-правового інституту прав і свобод людини. Для більш об'єктивної картини та ефективного засвоєння матеріалу передбачається проведення порівняльного аналізу конституційно-правової регламентації правового статусу особи в Україні і інших країнах з використанням текстів Конституцій інших держав.

Здобувачі мають розглянути поняття гарантій реалізації основних прав, свобод і обов'язків громадян України, підкреслити роль чинного галузевого законодавства в їх реалізації. Проаналізувати загальні та спеціальні гарантії реалізації основних прав, свобод і обов'язків. Дослідити стан додержання основних прав і свобод в Україні. Необхідно розглянути класифікацію гарантій за певними критеріями та розкрити їх види. Як відомо, ефективність гарантій основних прав та свобод людини залежить від певних чинників, тому необхідно провести їх аналіз.

Значне місце у механізмі захисту прав і свобод людини належить контролю за додержанням законодавчими, виконавчими й судовими органами положень Конституції про права і свободи людини і громадянина. Отже, потрібно визначити, які форми контролю існують у світовій

конституційній практиці та в Україні; систему органів, які здійснюють моніторинг (нагляд за додержанням прав і свобод людини).

Вагому значимість при висвітленні цього питання має інститут омбудсмена в Україні. Детально питання діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини визначені в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Висвітлення питання щодо правового положення іноземців, біженців, осіб без громадянства важливо розпочати із розгляду наступних Законів України: «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового захисту», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про імміграцію», «Про закордонних українців» та інших. Відповідно до положень цих конституційно-правових актів необхідно визначити засади конституційно-правового статусу іноземців, біженців та осіб без громадянства. Тобто визначити поняття цих осіб, обсяг їх прав, свобод та обов'язків, особливості правового статусу певних осіб та співвідношення зі статусом громадян України.

Передбачається розгляд співвідношення міжнародно-правового і національного регулювання прав і свобод людини та забезпечення міжнародних стандартів прав і свобод людини в Україні. Мова йде про співвідношення норм міжнародного та конституційного права. Провідними міжнародно-правовими актами в галузі прав і свобод людини є Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська хартія для нової Європи тощо. І сутність співвідношення полягає в проведенні порівняльного аналізу норм Конституції України з прав і свобод людини з міжнародними документами про права людини, які в свою чергу ратифіковані Верховною Радою України. В кінці рекомендується зробити висновок з приводу відповідності положень національного законодавства міжнародно-правовим стандартам прав й свобод людини.

Важливим елементом правового статусу є громадянство. Потрібно визначити поняття громадянства як структурного елементу правового статусу особи та як конституційно-правовий інститут. Ст. 4 Конституції України та Закон України «Про громадянство України» регламентують положення щодо порядку набуття та втрати громадянства України: перелік документів, які підтверджують належність до українського громадянства; положення про громадянство дітей; компетенцію органів, що розглядають справи, пов'язані з громадянством та інші. А також, буде

доцільним розгляд міжнародно-правових документів, які регламентують положення про громадянство.

Потребує певного аналізу зміст одного з фундаментальних конституційних принципів прав і свобод – принципу необмеженості конституційних прав і свобод людини і громадянина, який має своє відображення в Конституції України. Передбачається розгляд положень міжнародно-правової регламентації щодо цього принципу. А також, слід визначити виключні випадки, що передбачені конституційно-правовими нормами, при яких передбачається обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Наступним питанням є визначення поняття та змісту права власності згідно з положеннями Конституції України та чинного законодавства. В межах цього питання необхідно визначити форми власності, які існують в Україні, суб'єктів та об'єктів цих форм власності. Потрібно зазначити, якими нормативно-правовими актами гарантується право власності в Україні, а також в яких випадках воно може бути обмежено.

Конституційно-правовий статус державної мови в Україні регламентується Конституцією України, Законами «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про Автономну Республіку Крим», Конституцією Автономної Республіки Крим та іншими конституційно-правовими актами. Відповідно до положень зазначених актів слід проаналізувати мовну політику держави; виділити напрями і тенденції розвитку національного законодавства про мову; визначити статус мов національних меншин.

Згідно з положеннями Закону України «Про звернення громадян», потрібно визначити зміст права на звернення громадян, основні форми звернення, охарактеризувати порядок розгляду звернень громадян відповідними суб'єктами, визначити юридичну відповідальність за порушення законодавства про звернення громадян.

Аналіз юридичного змісту права на правову допомогу передбачає визначення поняття та сутності цього права, яке закріплено в ст. 59 Конституції України та у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Необхідно визначити конституційно-правовий статус адвокатури в Україні: поняття, основні принципи та організаційні форми діяльності адвокатури, види адвокатської діяльності; правовий статус адвоката, гарантії адвокатської діяльності тощо.

Передбачається визначення поняття та змісту права звернення до міжнародних установ. Потребує особливої уваги характеристика права звернення осіб за захистом своїх прав в Європейський суд з прав людини. Таке право з'явилося у громадян України після вступу України до

Ради Європи і прийняття Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції». Таким чином, потрібно розглянути порядок звернення до Європейського суду з прав людини, форму та зміст звернення, перелік прав, які можуть бути захищені Європейським судом та іншими міжнародними організаціями, членом яких є Україна.

Характеристика суб'єктивних прав, зазначених в ст.ст. 28-32 Конституції України передбачає визначення поняття та змісту таких конституційних прав, як право кожного на повагу до його гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність житла, право на таємницю листування, невтручання в особисте і сімейне життя тощо. Повний аналіз правової природи цих прав передбачає розгляд положень ст.ст. 162, 163 Кримінального кодексу України тощо.

Надайте визначення таких понять:

конституційно-правовий статус людини й громадянина, права людини, права громадянина, абсолютне суб'єктивне право, відносне суб'єктивне право, свобода людини і громадянина, позитивні права, негативні права, конституційний обов'язок громадянина і людини, правовий статус, індивідуальний статус особи, родовий (спеціальний) статус особи, галузевий статус особи, конституційно-правовий (базовий) статус особи, конституційно-правовий статус людини і громадянина як конституційно-правовий інститут, принципи конституційно-правового інституту прав і свобод людини й громадянина, обов'язок, конституційні права, свободи та обов'язки, політичні гарантії прав, економічні гарантії прав, юридичні гарантії прав, загальна правоздатність, дієздатність, захист конституційних прав, громадянство, принципи громадянства, філіація, принцип «права крові», принцип «права ґрунту», натуралізація, індивідуальна натуралізація, натуралізація внаслідок правонаступництва держав, іноземець, імміграція, іммігрант, міграція, апатриди, біпатриди, біженці, внутрішньо переміщена особа, особа, яка потребує тимчасового захисту, природні права і свободи людини, громадянські права, економічні права, соціальні права, культурні права, політичні права і свободи, конституційні обов'язки людини й громадянина, механізм реалізації прав і свобод людини й громадянина, система гарантій конституційних прав, свобод та обов'язків, організаційні гарантії, механізм захисту прав і свобод людини й громадянина, право на захист, право на звернення, пропозиція, заява, клопотання, скарга, електронна петиція, адвокат, безоплатна первинна правова до-

помога, безоплатна вторинна правова допомога.

Скласти схеми:

- ✓ *Механізм захисту прав і свобод людини.*
- ✓ *Міжнародний захист прав людини: особливості регламентації.*
- ✓ *Класифікація основних прав і свобод людини і громадянина.*
- ✓ *Принципи та способи набуття громадянства України.*
- ✓ *Документи, які підтверджують громадянство України.*
- ✓ *Умови прийняття до громадянства України.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Конституція України та міжнародні стандарти в сфері прав і свобод людини».*
- ◆ *«Гарантії правового захисту прав і свобод людини і громадянина».*
- ◆ *«Економічні, екологічні, культурні та інші права і свободи та конституційні гарантії їх реалізації».*
- ◆ *«Особливості конституційно-правового положення іноземних громадян та осіб без громадянства в Україні»*
- ◆ *«Конституційно-правовий статус іммігрантів».*
- ◆ *«Особливості правового статусу українців, які проживають за кордоном».*
- ◆ *«Напрями вдосконалення форм і методів діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».*
- ◆ *«Право на свободу об'єднання в Україні: конституційно-правове регулювання і міжнародно-правові стандарти».*
- ◆ *«Проблема збереження прав і свобод особи в Україні».*
- ◆ *«Система національних засобів захисту прав людини (в контексті положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод)».*

Практичне завдання №1

Громадянин О. направив звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. У зазначеному документі О. просив Уповноваженого звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності ст. 51 Основного Закону ч. 1 ст. 199 Сімейного кодексу України (далі – СК України). Адже, на його думку, ч. 1 ст. 199 СК України, згідно з якою «якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з ним потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох

років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу», покладає на нього додатковий обов'язок, не передбачений Конституцією України.

Дайте правову оцінку даному зверненню.

Які обов'язки людини і громадянина передбачені Конституцією України?

Практичне завдання №2

До Верховної Ради України було подано проєкт щодо внесення змін до Розділу II Конституції України, а саме виключити такі соціальні права, як право на достатній життєвий рівень, право на житло, право на працю тощо й передбачити право на соціальний захист для людей похилого віку (на гідне та незалежне життя, участь у соціальному та культурному житті) та людей з фізичними вадами (на заходи, призначені для забезпечення їх незалежності, соціальної та професійної інтеграції і участі в суспільному житті). Також запропоновано доповнити нормою наступного змісту: «Держава зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема, в економічній і технічній галузях, задіяти усі наявні ресурси і використати можливості для того, щоб поступово забезпечити повне здійснення соціально-економічних прав усіма належними способами».

Наскільки доцільними з конституційної точки зору є такі зміни?

Дайте розгорнуту характеристику другому поколінню прав людини.

Практичне завдання №3

Основоположник доктрини природних невідчужуваних прав людини Джон Локк основним правом громадян вважав право на життя, свободу та майно. Декларація незалежності США 1776 р. проголосила право на життя, свободу і прагнення до щастя. Французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. основними назвала право на свободу, власність, безпеку та опір пригнобленню.

Конституція України 1996 р. у ст. 21 закріпила принцип, згідно з яким права і свободи людини визнані невідчужуваними і непорушними, а право людини на життя – невід'ємним правом кожної людини (ст. 27).

Чи можна всі закріплені в Конституції України права і свободи вважати невідчужуваними, непорушними, природними?

Які, на Вашу думку, права людини і громадянина, крім закріплених у Конституції України, є найбільш актуальними для нашої країни в сучасних умовах? Своє рішення аргументуйте політичними і юридичними

доводами.

Практичне завдання №4

Громадянка України А., депутат Харківської міської ради, після укладання шлюбу з громадянином Італії Т. автоматично набула громадянства чоловіка, хоча й бажала надалі виконувати функції депутата міської ради відповідно до вимог Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» і не мала наміру змінювати громадянство Україна. У зв'язку з наявністю одночасно громадянства двох держав А. висловила занепокоєння та звернулася за консультацією.

Проаналізуйте ситуацію, що склалася, підготуйте і обґрунтуйте відповідь на звернення А.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Про державний кордон: Закон України від 4 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
- ❖ Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 21. Ст. 81.
- ❖ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.
- ❖ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
- ❖ Європейська конвенція про громадянство від 7 листопада 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 13. Ст. 359.
- ❖ Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_011
- ❖ Конвенція про статус апатридів від 28 вересня 1954 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 51 / № 12. ст. 450. Стор. 447. Ст. 1875.
- ❖ Конвенція про кіберзлочинність 23 листопада 2001 року. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Стор. 107. Ст. 2535.
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.).

- Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
 - ❖ Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
 - ❖ Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 року. *Голос України*. 2020. № 50.
 - ❖ Про вищу освіту: Закон України від 7 липня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
 - ❖ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
 - ❖ Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 6 червня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
 - ❖ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.
 - ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
 - ❖ Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.
 - ❖ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
 - ❖ Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.
 - ❖ Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20 листопада 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 51. Ст. 716.
 - ❖ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
 - ❖ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
 - ❖ Про закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 343.
 - ❖ Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

- ❖ Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 197.
- ❖ Про інформаційні агентства: Закон України від 28 лютого 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 13. Ст. 83.
- ❖ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.
- ❖ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.
- ❖ Про підприємництво: Закон України від 7 лютого 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 14. Ст. 168.
- ❖ Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21 січня 1994 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 18. Ст. 101.
- ❖ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 83.
- ❖ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 232.
- ❖ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283.
- ❖ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
- ❖ Про комісію при Президенті України з питань громадянств: Указ Президента України від 30 квітня 2005 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 2005. № 85.
- ❖ Про затвердження зразків довідок про подання особою заяви про надання їй статусу біженця, про особу стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо надання їй статусу біженця, про прийняття скарги до розгляду, про звернення до суду: Наказ Державного комітету України у справах еміграції від 14 квітня 2004 року № 21. *Офіційний вісник України*. 2004. № 18. С. 68-74.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» 28 лютого 2018 № 2-р/2018. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 2. Стор. 102.

Спеціалізована література:

1. Hromivchuk I., Subbotina N. The European Court of Human Rights: the prospects for protection of human rights in the Autonomous Republic of Crimea. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1, ч. 1. С. 32-36.
2. Iacob I. Dreptul fundamental la viață: între garantare constituțională și restrângere legală. *Verховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 48-53.
3. Nurcan O. Limitele și caracterul efectiv al dreptului de acces la justiție. *Legea si Viata*. 2017. № 5, ч. 1. С. 53-58.
4. Panina T. Legal and non – legal ways of realization of human rights provide. *Sciences of Europe*. 2017. № 18, ч. 2. С. 57-59.
5. Аблякімова Е. Е. Реалізація права на доступ по публічної інформації в законодавстві Європейського Союзу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 164-171.
6. Аврамова О. Право народу на протест. *Юридична Україна*. 2010. № 12 (96). С. 11-16.
7. Адашис Л. І., Дробко О. А. Конституційне право громадян на мирні зібрання: сучасний стан правового регулювання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 54-57.
8. Ажнюк Б. Мовні права: колективні й індивідуальні. *Право України*. 2016. № 3. С. 84-93.
9. Андрієвська О. Конституційно-правовий механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина: питання окремих елементів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 54-59.
10. Асірян С. Р. Рада ООН з прав людини (інституційно-організаційний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
11. Бабак М. А. Індивідуалістичні форми захисту прав та свобод людини Конституційним Судом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 18-21.
12. Базов О. В. Юрисдикція Європейського суду з прав людини. Доктрина та практика: моногр. Київ: Істина, 2017. 422 с.
13. Баймуратов М. Муніципальні права людини: теоретико-аксіологічні підходи до визначення та розуміння. *Юридичний журнал*. 2012. № 7-8 (121-122). С. 76-83.
14. Бакумов О. С. Правові пропозиції Європейського суду з прав людини щодо прав на вільні вибори: спірні питання практики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 183-193.
15. Барабаш О. О. Право, людина, антропологія. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 12-15.
16. Баран С. О. Конституційне право людини і громадянина на відшкодування шкоди та його забезпечення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 236 с.
17. Бережанська В. В. Поняття та зміст конституційного права особи не да-

- вати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 1. С. 33-39
18. Бисага Ю. М. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект: моногр. Ужгород: Гельветика, 2015. 207 с.
 19. Біла-Кисельова А. Від антидемократичних тенденцій до сучасної концепції прав людини в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 43-48.
 20. Богашева Н. Об'єднання громадян у контексті свободи об'єднання. *Право України*. 2011. № 6. С. 122-126.
 21. Богдан І. А. Вплив природно-правової доктрини на зміст права на творчість. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 115-121.
 22. Богданевич Т. С. Тлумачення положень Європейської конвенції з прав людини та рішень Європейського суду з прав людини в діяльності Конституційного Суду України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 52-54.
 23. Бойко В. Б. Забезпечення доступу до правосуддя на стадії пред'явлення позову. *Форум права*. 2016. № 2. С. 11-17.
 24. Бойко В. І. Застосовність статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при розгляді справ про адміністративні правопорушення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 59-71.
 25. Борщевська Г. Європейська система гарантій і захисту соціально-економічних прав працівників-мігрантів. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6. С. 156-159.
 26. Бочарова Н. Права человека и права интеллектуальной собственности: современные доктринальные подходы. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 49-54.
 27. Бреус С. М. Механізми реалізації права на безоплатну професійну правничу допомогу в Молдові: досвід для України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 52-54.
 28. Буайя Ф. Захист прав людини на національному та наднаціональному рівні. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 196-199.
 29. Букач В. В., Шевченко А. О. Люстрація як інститут захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 59-61.
 30. Васильченко О. Сучасний зміст конституційного принципу рівності прав і свобод людини та громадянина. *Право України*. 2017. № 7. С. 47-55.
 31. Великоречанін П. О. Правове регулювання множинного громадянства: моногр. Одеса: Юридична література, 2015. 179 с.
 32. Вільчик Т. Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні: моногр. Харків: Право, 2015. 399 с.
 33. Вітів В. А. Інформаційні права людини у сфері охорони навколишнього

- природного середовища: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 21 с.
34. Віткова В. С. Суб'єкти конституційного права на медичну допомогу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 17-20.
 35. Власенко О. Конституційно-правовий механізм реалізації права громадян на свободу мирних зборів. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 5. С. 111-113.
 36. Волинець В. Правове забезпечення державної підтримки науки, освіти і культури в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 9-15.
 37. Гаврилова І. О. Правовий статус фізичних осіб-підприємців як суб'єктів адміністративної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 116-120.
 38. Гаврильців М. Т. Організаційно-правові гарантії конституційного права людини та громадянина на судовий захист у сфері публічних правовідносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 22. С. 38-41.
 39. Галич Р. В. Реалізація конституційного права працівника на захист: моногр. Дніпропетровськ: Форест, 2015. 176 с.
 40. Ганзицька Т. С. Роль принципів права в механізмі забезпечення гендерної рівності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 85-91.
 41. Головка О. М. Інформаційно-правова політика України у сфері безпеки людини у медіапросторі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 19 с.
 42. Горбова Н. А. Правова культура та культура прав людини: співвідношення понять та шляхи імплементації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 16-18.
 43. Гоша І. О. Розвиток права на освіту в умовах євроінтеграційних процесів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 14-17.
 44. Грабовська О. Застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у цивільному процесі України. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 64-70.
 45. Грицай І. Обеспечение политических прав и свобод человека и гражданина в Украине в контексте гендерного паритета. *East European Science Journal*. 2016. № 3, ч. 4. С. 156-161.
 46. Громовчук М. В. Право людини на життя: теоретичні та практичні засади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 37-41.
 47. Гула І. Л. Адміністративно-правове забезпечення примусового видворення іноземців та осіб без громадянства з України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 20 с.
 48. Дахова І. І. Обмеження реалізації права на свободу віросповідання. *Форум права*. 2017. № 3. С. 27-32.
 49. Добренька Н. В. Проблеми реалізації прав особами з особливими потребами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 26-29.
 50. Дорофєєва В. І. Конституційні засади участі громадських об'єднань в

- системі захисту прав людини: Україна та зарубіжний досвід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2018. 16 с.
51. Дроздова О. Репродуктивні права: міжнародно-правовий аспект. *Право України*. 2016. № 5. С. 183-189.
 52. Дученко А. Ю. Свобода слова в Україні: стан, гарантії, перспективи. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 39. С. 54-58.
 53. Євстіфеев М. До питання про природу люстраційних заходів у контексті конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 1. С. 88-97.
 54. Єрмакова Г. С. Релігійний фактор і його вплив на закріплення релігійних прав і свобод людини в правовому полі Європейського Союзу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 22. С. 19-23.
 55. Жаровська І. М., Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 3-6.
 56. Жупанова Е. Конституционные гарантии обеспечения прав, свобод и законных интересов личности в уголовном производстве. *Leges si Viata*. 2017. № 12, ч. 2. С. 58-62.
 57. Завгородний В. Понятие и сущность практики Европейского суда по правам человека. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 30-35.
 58. Закриницька В. Омбудсмен з прав дитини в механізмі державного захисту прав, свобод і законних інтересів дітей: зарубіжний досвід. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. №4 (71). С. 346-356.
 59. Залізник В. Міжнародно-правове регулювання права на інформацію. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 8. С. 69-72.
 60. Заросило В. Щодо формування сучасного сприйняття прав людини. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 20-23.
 61. Захист конституційних прав і свобод людини у процесі проведення біомедичних досліджень: моногр. Ужгород: Гельветика, 2018. 177 с.
 62. Іванченко О. П. Систематизація законодавства: особливості сучасного етапу розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 11. С. 39-46.
 63. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78-87.
 64. Іщук С. Завчасне сповіщення при реалізації конституційного права на проведення мирних зібрань. *Право України*. 2016. № 1. С. 136-143.
 65. Капінус Л. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу людини та громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 1. С. 53-57.
 66. Касмінін О. Актуальні питання захисту права на працю та права на соціальний захист громадян Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 123-131.

67. Катаева Э. Защита прав и интересов физических и юридических лиц как результат решения публично-правовых споров административными судами Украины. *Legea si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 50-54.
68. Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: моногр. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 538 с.
69. Китайка О. Основные аспекты конституционного статуса ребенка в ЕС. *Legea si Viata*. 2017. № 2, ч. 2. С. 54-57.
70. Ключковський Ю. Суб'єктивні права, похідні від основних виборчих прав. *Право України*. 2015. № 10. С. 122-130.
71. Кобрусєва Є. А., Соколенко О. Л., Кононець В. П. Адміністративно-правовий захист прав та свобод людини і громадянина на мирні зібрання: моногр. Дніпропетровськ: Крос-Принт, 2016. 236 с.
72. Коваль В. Забезпечення прав іноземців та осіб без громадянства в адміністративних справах про їх видворення за межі України. *Право України*. 2016. № 3. С. 269-276.
73. Коваль Н., Кайдаш Л. К вопросу о понятии решений Европейского суда по правам человека в международном и украинском законодательстве. *Legea si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 65-69.
74. Козинець І. Г., Козинець О. Г. Права біженців в контексті прав людини в сучасному світі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 21-24.
75. Комзюк В. Т. Адміністративне видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства: правове регулювання та місце в системі заходів державного примусу. *Форум права*. 2017. № 4. С. 105-110.
76. Кондратенко В. М. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю: шляхи перейняття зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 28. С. 36-38.
77. Коцюба Р. О. Гарантування прав людини в контексті імперативів конституційного забезпечення ядерної безпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 29-33
78. Кравченко Т. А. Права людини як основний критерій легітимності державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 13-17.
79. Кудрявцева О. Класифікація та систематизація конституційних прав і свобод дитини в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 47-52.
80. Кулабухова А. В. Інститут громадянства Європейського Союзу (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
81. Куліцька С. Ефективні засоби захисту права на справедливий суд (у час-

- тині дотримання розумних строків) в Україні: місія здійснення? *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 121-126.
82. Куракін О. М. Право на мирні зібрання: від авторитаризму до демократії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1. С. 39-42.
 83. Курко М. Право громадян на проведення масових заходів в Україні та його застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 16-19.
 84. Кучук А. М. Гендерна рівність і рівність чоловіка і жінки: правовий дискурс. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 24-26
 85. Легін Л. М. Право на інформацію про нові закони та інші правові акти. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 338-349.
 86. Любашенко В. І. Концепція «обов'язок захищати» як гарантія захисту основоположних прав людини в міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 22 с.
 87. Ляшенко Н. А. Застосування практики Європейського суду з прав людини при розгляді цивільних справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
 88. Марущак Н. В. Щодо питання співвідношення міжнародного й національного права у сфері забезпечення прав людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 11-13.
 89. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
 90. Мацькевич М. М. Конституційно-правові засади забезпечення культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні: моногр. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. 462 с.
 91. Мельничук О. Ф. Право людини на освіту: моногр. Вінниця: Меркьюрі-Поділл, 2013. 283 с.
 92. Мисюк Ю. І. Право на здобуття вищої освіти осіб з особливими потребами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6, Т. 1. С. 13-15.
 93. Митник О. В. Питання вдосконалення механізму захисту прав і свобод людини у зв'язку з конституційними перетвореннями в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 70-74.
 94. Мойсей Г. Г. Право на людську гідність: поняття та гарантії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 59-61.
 95. Нагорний Є. В. Становлення та розвиток інституту громадянства України (1917-2007 рр.): [моногр.]. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 186 с.
 96. Наливайко Л. Р. Гарантування трудових прав державних службовців в умовах очищення влади в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 83-88.
 97. Наливайко Л. Р., Вітвіцький С. С. Право на доступ до публічної інфор-

- мації в контексті контролю громадян за діяльністю держави. *Право і суспільство*. 2014. № 5. С. 28-33.
98. Онишко О. Б. Гарантії забезпечення конституційного права громадянина на невтручання в особисте і сімейне життя. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 115-120.
99. Опольська Н. Зміст суб'єктивного права на творчість. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5. С. 17-20.
100. Павлишин С. Я. Захист прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2017. 15 с.
101. Папарига Д. Ю. Правове підґрунтя обов'язковості членства в професійних асоціаціях. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 8. С. 26-31.
102. Петришин О. О. Євроінтеграція України: аспекти прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 25-28.
103. Писаренко Н. Б. Застосовність гарантій права на справедливий суд в адміністративному судочинстві: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 214-228.
104. Погорілко В. Ф. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії і практики). *Право України*. 2005. № 8. С. 144-146.
105. Подковенко Т. О., Бобер С. Ю. Право на життя як найвища цінність. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 34-38.
106. Подорожна Т. С. Конституційна скарга як форма судового захисту прав людини в Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 1. С. 97-101.
107. Політанський В. С. Право на інформацію як фундаментальне право людини: моногр. Харків: Право, 2017. 206 с.
108. Почанская Е. Понятие, структура и особенности административно-правового статуса субъектов обеспечения прав граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 102-106.
109. Права людини в контексті сучасного суспільствотворення: моногр. / [М. Г. Вербенський та ін.]. Київ; Вінниця: Нілан, 2016. 260 с.
110. Протопопова Я. С. Компенсація моральної шкоди у разі порушення конституційного права та завдання шкоди репутації працівника. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 29-35.
111. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Правовий аналіз статусу біженців та іноземних громадян в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, Т. 1. С. 35-38.
112. Рабінович П. Конституційно-правовий статус людини і громадянина: можливості оптимізації. *Вісник Національної академії правових наук*

- України. 2014. № 1 (76). С. 19-31.
113. Рабінович П. М. Конституційне забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні: можливості ефективізації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 5. С. 68-78.
114. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 19-29.
115. Рабінович П. Права людини у сучасній православної інтерпретації (у світлі міжнародних стандартів). *Право України*. 2015. № 2 (81). С. 7-16.
116. Рабінович П. Соціальна сутність правових систем і забезпеченість ними прав людини – складові предмета юридичної. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 16-24.
117. Рабінович С. Критерії конституційності обмежень прав людини: можливості уточнення в Основному Законі України. *Право України*. 2012. № 8. С. 139-145.
118. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97-111.
119. Рабінович С. Проблеми застосування принципу рівності в захисті прав людини (за матеріалами практики Конституційного суду України). *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 7-20.
120. Романяк М. М. До питання про вдосконалення правового регулювання процедури захисту прав громадян у позасудовому порядку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, Т. 1. С. 98-101.
121. Савіщенко В. М. Поняття та мета політики держави у сфері освіти та науки в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 55-61.
122. Слабан М. М. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо права на повагу до сімейного життя (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 18 с.
123. Слабко С. М. Правове забезпечення та особливості реалізації прав осіб з інвалідністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 44-46.
124. Слинько Т. Еволюція права на свободу слова: сравнительно-правовой аспект. *Legea si Viata*. 2017. № 9, ч. 2. С. 110-114.
125. Сопільник Р. Л. Судовий захист фундаментальних прав людини: євроінтеграційний вектор розвитку: моногр. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. 406 с.
126. Сорока О. С. Конституційне право людини на вільний розвиток своєї особистості: проблеми забезпечення у контексті світового досвіду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
127. Сурженко О. А. Право дитини на житло. *Форум права*. 2016. № 4. С. 291-295

128. Тацій В. Імплементация європейських стандартів у галузі прав людини – важливий напрям правової політики України. *Право України*. 2010. № 10. С. 48-53.
129. Тітко Е. В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського суду з прав людини: моногр. Вінниця: Нілан, 2016. 167 с.
130. Тольксдорф К. Національні Верховні суди як гаранті захисту прав людини та верховенства права. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 204-206.
131. Томкіна О. О. Принцип партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства і держави: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 62-65.
132. Турянський Ю. І. Новий час як етап стрімкого розвитку прав людини. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 21. С. 7-12.
133. Турянський Ю. І. Права людини нового покоління: суспільна мораль vs людська гідність. *Публічне право*. 2019. № 3. С. 9-15.
134. Цветкова Ю. В. Свобода віросповідання: поняття та співвідношення з іншими правами людини у державах західної традиції права. *Публічне право*. 2019. № 3. С. 16-21.
135. Чехович С. Б. Безгромадянство в Україні: конституційно-правові аспекти: моногр. Київ: Ін-т зак-ва Верховної Ради України, 2016. 231 с.
136. Чехович Т. В. Правові та історичні передумови закріплення конституційного принципу рівності громадян перед законом у Конституції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 17-23.
137. Шалабай А. В. Поняття конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами та визначення його складників. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 79-81.
138. Шаповал В. Генезис регламентации права граждан на профессиональную юридическую помощь в Украине. *Leges si Viata*. 2017. № 11, ч. 2. С. 154-157.
139. Швець Ю. Ю. Порядок та підстави обмеження конституційного права особи на охорону здоров'я в законодавстві України та зарубіжних країн. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 4. С. 9-14.
140. Швець Ю. Ю. Роль Конституційного суду в захисті права особи на охорону здоров'я. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 36-39.
141. Шорський П. О. Виборчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 2. С. 72-77.
142. Шорський П. О. Роль та місце адміністративних судів у механізмі забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 177-182.
143. Юдківська Г. Роль верховних судів у захисті прав людини. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 200-203.

ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Семінарське заняття – 2 год.

1. Конституційно-правове регулювання питань організації і діяльності органів державної влади.
2. Поняття та особливості органів державної влади.
3. Види органів державної влади: критерії класифікації та види.
4. Принцип єдності та розподілу державної влади та його реалізація.
5. Легалізація та легітимація державної влади в Україні.
6. Місце прокуратури в системі органів державної влади: система і структура прокуратури; функції і повноваження прокуратури; акти органів прокуратури.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Аналіз цієї теми передбачає висвітлення теоретичних аспектів питання організації і діяльності органів державної влади, а також особливостей конституційно-правового регулювання цього питання в Україні. Тобто необхідно проаналізувати зміст державної влади з теоретичних положень науки конституційного права, саме як один з його основних інститутів, який регулює вид однорідних політико-правових суспільних відносин. Згідно з положеннями Конституції України необхідно визначити фундаментальні засади організації і функціонування державної влади. Наприклад, такими є легальність і легітимність державної влади. Ці поняття потребують певної конституційно-правової характеристики: визначення поняття, ознак і способів їх верифікації.

З метою розкриття правової природи державного апарату, по-перше, необхідно визначити поняття державного апарату України та його соціальне призначення в суспільстві. По-друге, потрібно визначити поняття структурних елементів державного апарату – органів державної влади. Важливим аспектом аналізу органів державної влади є висвітлення їх ознак та особливостей, які виокремлюють їх у відносно самостійний елемент механізму держави, тобто відрізняють від інших структурних елементів.

Класифікація державних органів передбачає розподіл за певними критеріями і характеристику існуючих видів органів державної влади в Україні. Тобто, згідно з положеннями Конституції України та іншого діючого законодавства, виділити наступні державні органи: центральні і

місцеві державні органи; законодавчі, виконавчі і судові державні органи тощо. Потрібно також розкрити загальні та специфічні ознаки органів державної влади.

При розкритті змісту двох з основоположних принципів функціонування державної влади, а саме принципів єдності та розподілу державної влади, необхідно визначити організаційно-правовий та соціальний аспект як єдності влади, так і її розподілу.

Згідно зі ст. 6 Конституції України, єдина державна влада за принципом поділу влад здійснюється законодавчими, виконавчими та судовими органами. Визначення компетенції кожної з гілок влади та конституційно-правове закріплення системи стримувань і противаг між трьома гілками влади дає змогу запобігти диктаторству будь-якої з них і водночас організувати їх спільну діяльність на основі взаємозалежності та взаємодії у процесі реалізації єдиної державної влади. Виходячи з наведеного положення потрібно розглянути систему стримувань та противаг державної влади. Необхідно визначити поняття та сутність цієї системи, визначити її як конституційно-правовий інститут.

Наступним питанням цієї теми є легалізація та легітимація державної влади в Україні. Згідно з положеннями Конституції України та конституційно-правової доктрини необхідно висвітлити поняття легалізації та легітимації державної влади, їх юридичний та соціальний зміст, мету та способи. Слід зазначити наскільки важливою є легітимність державної влади в Україні на сучасному етапі розбудови та розвитку державності.

Для висвітлення останнього елемента системи державної влади України необхідно, головним чином, розкрити зміст національного законодавства про прокуратуру. Конституційно-правовий статус прокуратури регламентують такі конституційно-правові акти, як Конституція України, Закон України «Про прокуратуру», які закріплюють положення щодо компетенції цього державного органу та визначення правової природи актів органів прокуратури.

Надайте визначення таких понять:

влада, соціальна влада, політична влада, публічна влада, державна влада, державна влада як конституційно-правовий інститут, ознаки державної влади, суверенітет держави, поділ влади, принципи, організації і діяльності державної влади, принцип єдності державної влади, принцип розподілу державної влади, принцип законності, принцип ієрархічності, форми здійснення державної влади, методи здійснення державної влади, державний апарат, елементи державної влади, моноце-

фальна система державних органів державної влади, централізовано-сегментна система органів державної влади, державний орган України, ознаки органу державної влади, центральні органи державної влади, компетенція державного органу, посадова особа, постійні державні органи, тимчасові державні органи, правотворчі державні органи, правоохоронні державні органи, контрольно-наглядові державні органи, установчі державні органи, державна програма, система стримувань і противаг, легалізація державної влади, легітимація державної влади, форми легітимації державної влади, раціональна легітимація державної влади, ідеологічна легітимація державної влади, державний суверенітет, конституціоналізм, конституційні засади організації і здійснення державної влади, конституційно-правовий статус органу державної влади, функції Української держави, функції державних органів, структура державної влади в Україні, прокуратура, неурядові організації, державне управління, механізм здійснення державної влади, верховенство державної влади, парламент, функції парламенту, парламентський контроль, глава держави, Президент України, уряд, функції уряду, виконавчо-розпорядча діяльність, Кабінет Міністрів України, державна служба, державні службовці, урядові органи державного управління, органи місцевого самоврядування, управлінські послуги, правосуддя, функції судової влади, Генеральний прокурор.

Скласти схему:

- ✓ *Класифікація органів державної влади.*
- ✓ *Конституційно-правовий статус прокуратури України.*
- ✓ *Акти органів прокуратури.*
- ✓ *Система стримувань та противаг державної влади: поняття та сутність.*
- ✓ *Легалізація та легітимація державної влади в Україні.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Проблеми легалізації та легітимації державної влади в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку».*
- ◆ *«Державна влада і муніципальна влада: питання взаємодії».*
- ◆ *«Фундаментальні засади організації і функціонування державної влади».*
- ◆ *«Державне управління та виконавча влада: зміст і співвідношення».*
- ◆ *«Публічне правонаступництво: сутність, процедура та особливості».*
- ◆ *«Питання встановлення взаємозв'язку понять "публічний службово-*

вель", "державний службовець" і "військовослужбовець"».

- ◆ «Основні етапи формування та становлення єдиної системи органів державного управління в Україні».
- ◆ «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку».

Практичне завдання

На парламентських слуханнях, присвячених удосконаленню системи організації державної влади, народний депутат А. наголосив, що «оскільки у ст. 6 Конституції України закріплено, що державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, то існування в Україні інших органів державної влади Основний Закон не передбачає. Саме тому з метою забезпечення стабільності конституційного ладу України необхідно терміново ліквідувати всі державні органи, які не належать до жодної з гілок державної влади, передбачених ст. 6, передавши їх владні повноваження легітимним органам».

Проаналізуйте таку пропозицію народного депутата.

Про які органи влади може йти мова?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.
- ❖ Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року

- (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- ❖ Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
 - ❖ Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року. *Урядовий кур'єр*. № 138.
 - ❖ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
 - ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
 - ❖ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
 - ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
 - ❖ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
 - ❖ Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 11. Ст. 69.
 - ❖ Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.
 - ❖ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 4. Ст. 170.
 - ❖ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

Спеціалізована література:

1. Arnaut V. Competența legislativă a parlamentului și limitele acesteia. *Legea si Viata*. 2017. № 9, ч. 1. С. 22-28.
2. Arnaut V. Procesul legislativ și procedura legislativă. (Partea I). *Legea si Viata*. 2017. № 11, ч. 1. С. 24-28.
3. Boguta E., Bogomolova V. Definierea conceptului de autoritate judecătorească în contextul reglementărilor constituționale. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 1. С. 23-26.
4. Cozna D. Unele reflecții asupra statutului de funcționar public al magistratului. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 41-45.

5. Moldovean B. Mecanismul puterii în stat: istorie și actualitate. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 1. С. 51-53.
6. Nalyvaiko L. R., Oreshkova A. F. Mass Media as Actors of Public Control over the Activities of Judicial Authorities. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 47. С. 16-24.
7. Ondrová D. Public administration, ethical integration and globalization. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 22-30.
8. Railean P. Unele reflecții pe marginea autonomiei puterii judecătorești în cadrul unui stat de drept. *Верховенство Права*. 2017. № 2 (27). С. 104-108.
9. Sidorenko N. Conceptual foundations of modelling of the institution of public service. *Legea si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 162-165
10. Tataru G. Imunitatea șefului de stat: evoluție, continut și forme. *Верховенство Права*. 2016. № 1 (33). С. 51-57.
11. Tataru G. Răspunderea șefului de stat în spațiul European. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 51-54
12. Turcan O. Puterea judecătorească în statul de drept: concept și valoare. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 55-58.
13. Артеменко І. В. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2017. 20 с.
14. Белей Є. Н. Публічне правонаступництво органів державної влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 65-67.
15. Беріша Ф. Контроль за діяльністю адміністративних органів та носії державного управління. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 3. С. 100-111.
16. Бриль К. І. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 39 с.
17. Буличев А. Проблемні питання встановлення взаємозв'язку понять «публічний службовець», «державний службовець» і «військовослужбовець». *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 8. С. 138-142.
18. Бурбика В. Понятие и особенности взаимодействия органов местного самоуправления с правоохранительными органами. *Legea si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 21-24.
19. Вандін Є. В. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
20. Веклич В. О. Взаємодія органів державної влади і громадянського суспільства при впровадженні концепції правової політики щодо подолання корупції в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 1. С. 47-52.
21. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних те-

- риторіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
22. Гілін Є. О. Нормативно-правові засади впровадження інноваційних технологій управління в діяльність органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 12-16.
 23. Глуховець В. А. Адміністративно-правовий статус МВС України: шляхи удосконалення окремих структурних елементів. *Форум права*. 2017. № 2. С. 36-40.
 24. Глуховець В. А. Вплив світових стандартів на сучасний статус поліцейського в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 114-120.
 25. Гнатенко Н. Політична корупція у діяльності українського парламенту: теорія і практика. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 6. С. 140-146.
 26. Данко В. Й. Про дослідження природи та місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 60-64.
 27. Демьянчук В. Правовые основы реализации антикоррупционной политики в Украине. *Leges si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 42-46.
 28. Діденко С. В. Адміністративно-правовий статус національної поліції у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 88-92.
 29. Діденко С. В. Методи адміністративної діяльності публічної адміністрації у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 46-49.
 30. Добровольський Д. М. Незалежність як засада організації та діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
 31. Дьячков Д. Принцип политической нейтральности прокуроров при осуществлении ими функций прокуратуры. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 44-47.
 32. Загорулько Є. О. Контроль та нагляд за застосуванням заходів адміністративного примусу органами державної виконавчої служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 77-80.
 33. Зозуля О. Место в государственном механизме и цель деятельности комитетов и временных комиссий Верховной Рады Украины. *Leges si Viata*. 2017. № 11, ч. 2. С. 51-55.
 34. Зубрицький М. І. Особливості адміністративної відповідальності державних службовців. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1, Т. 1. С. 280-284.
 35. Зуй В. В. Правове регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 107-111.

36. Ізотова М. О. Правовий статус керівника місцевої прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
37. Калінкін А. С. Вплив процесів децентралізації на функціонування державної влади в умовах конституційної реформи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 64-66.
38. Калінкін А. С. Конституційна реформа у сфері децентралізації державної влади: проблеми теорії та практик: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
39. Карпунець А. С. Механізм реформування державної служби України: соціокомунікативний аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Чернігів, 2018. 20 с.
40. Карпунцов В. В. Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект. Київ: Логос, 2018. 376 с.
41. Карпунцов В. В. Функціонування спеціалізованих антикорупційних інституцій в Україні: сучасний стан та шляхи вдосконалення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 74-78.
42. Катрич Д. Класифікація функцій поліції сквозь призму законодавельних актів України и Республіки Молдова. *Leges si Viata*. 2017. № 12. ч. 2. С. 72-76.
43. Качний О. С. Інноваційні механізми державного управління соціально-економічним розвитком регіонів України: теорія, методологія, практика: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 626 с.
44. Квітка С. А. Державне управління формуванням партнерських відносин між владою та бізнесом в умовах соціальних перетворень: моногр. Дніпро: Грані, 2017. 266 с.
45. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
46. Кічмаренко С. М. Адміністративно-правові аспекти місця і ролі судової влади в механізмі держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 2. С. 34-39.
47. Кобрин В. С. Конституційно-правове регулювання статусу глав урядів держав Вишеградської групи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 61-64.
48. Ковалёв Я. Электронное правительство – будущее уже сегодня. *Leges si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 86-88.
49. Козак Ю. М. Р. Народ як системоутворюючий суб'єкт легітиміційних процесів державної влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 7-10.
50. Козак Ю. М. Р. Правові засади легітимізації державної влади в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 15-19.
51. Козачук О. С. Військові прокуратури в Україні: організаційно-правові засади функціонування: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 242 с.

52. Котюк І. Ідея «потрійного поділу державної влади» є хибною. *Юридичний вісник України*. 2018. № 10/11. С. 14-15.
53. Кошова О. В. Судова влада як соціокультурний феномен: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 193 с.
54. Кравцова З. С. Історичні витоки дослідження конституційних основ організації та здійснення державної влади. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3. С. 319-329.
55. Кубаєнко А. Общественное доверие к органам Национальной полиции как ключевой фактор эффективности правоохранительной системы. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 80-84.
56. Курусь Т. В. Теоретико-правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у їх взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
57. Лучко М. О. Поняття та сутність децентралізації публічної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 29-34.
58. Мазурик С. В. Інформаційно-правове забезпечення діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.
59. Мартинюк О. Г. Адміністративна діяльність органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
60. Миколенко В. А. Правова модернізація органів прокуратури України в умовах європейської міждержавної інтеграції: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 36 с.
61. Мусієнко О. П. Адміністративно-правові заходи запобігання виникнення корупційних ризиків в органах місцевого самоврядування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 81-84.
62. Наливайко Л. До питання про визначення поняття «механізм Української держави». *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 92-96.
63. Наливайко Л. Конституційно-правові основи механізму Української держави та його принципів. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 8-11.
64. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.
65. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
66. Наливайко Л. Р. Європейський досвід забезпечення транспарентності державної влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Спецвипуск. С. 51-58.
67. Наливайко Л. Співвідношення категорій «конституційний лад» та «державний лад» в умовах конституційної модернізації. *Право України*. 2014. № 9. С. 32-44.

68. Наливайко Л., Чепік-Трегубенко О. Децентралізація влади в Україні в умовах розбудови демократичного громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 44-47.
69. Новак А. Принципы делегирования органам местного самоуправления отдельных полномочий органов исполнительной власти в Украине. *Leges et Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 120-124.
70. Новак А. Теоретические основы исследования особенностей формирования национальной антикоррупционной политики: публично-правовой аспект. *Leges et Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 108-112.
71. Новосад Ю. О некоторых потенциальных возможностях прокуратуры, связанных с выявлением, устранением и блокировкой причин и условий преступности в Украине. *Leges et Viata*. 2017. № 3, ч. 2. С. 91-94.
72. Носик О. А. Розвиток служби управління персоналом державного органу на засадах компетентнісного підходу: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
73. Оксенчук І. Сучасне визначення наукових підходів до формування пенітенціарної політики України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 2. С. 112-114.
74. Олійник В. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні: види та їх характеристика. *Верховенство Права*. 2017. № 3 (30). С. 20-26.
75. Осауленко С. В. Конституційні норми про політичні партії в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 16-19.
76. Остапенко О. Г. Децентралізація чи федералізація – оптимальний шлях реформування публічної влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 26-29
77. Остропілець В. Р. Форми взаємодії органів досудового розслідування міністерства внутрішніх справ України з іншими правоохоронними органами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 110-114.
78. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
79. Поклад О. В. Поняття та зміст громадського контролю за діяльністю поліції в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 139-145.
80. Политанский В. Доктрина понятия электронного управления. *Leges et Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 98-101.
81. Пузирний В. Ф. Адміністративна діяльність Служби безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 121-123.
82. Радченко О. О. Генезис легітимації інститутів публічної влади в Україні: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
83. Ременяк О. Децентрализация публичной власти в украинской правовой

- мысли новейшего времени. *Leges si Viata*. 2017. № 11, ч. 2. С. 134-137.
84. Рєзнїк О. М. Реформування правоохоронних органїв в аспектї забезпечення фїнансово-економїчної безпеки держави. *Право і суспїльство*. 2016. № 2 С. 145-151.
 85. Родченко І. Ю. Розвиток механїзмїв самовпорядкування в системї державного управлїння: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 21 с.
 86. Роман В. Ф. Механїзми державного управлїння процесами децентралїзацїї влади: досвїд країн ЄС для України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львїв, 2017. 20 с.
 87. Руднїченко С. Адмїнїстративно-правовий статус Державної судової адмїнїстрацїї України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 143-149.
 88. Савченко О. В. Теоретико-правовї засади громадського контролю за дїяльнїстю органїв державної влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запорїжжя, 2016. 20 с.
 89. Самбор М. Полїцїя та органи внутрїшнїх справ: роздуми про свїввїдношення понять. *Право України*. 2016. № 4. С. 149-156.
 90. Саунїн Р. Д. Адмїнїстративнї процедури в системї реалїзацїї владної компетенцїї публїчної адмїнїстрацїї. *Науковий вїсник публїчного та приватного права*. 2016. № 3. С. 182-186.
 91. Селїванов О. А. Конституцїйний судовий контроль за актами органїв державної влади України: моногр. Київ: Парлам. вид-во, 2018. 184 с.
 92. Сїренко Д. О. Становлення та розвиток інституту протидїї адмїнїстративним правопорушенням, пов'язаним із корупцїєю, у національному законодавствї України. *Прикарпатський юридичний вїсник*. 2017. № 2. С. 91-95.
 93. Стефанчук М. М. Теоретико-методологїчні та організацїйно-правовї засади реалїзацїї прокуратурою України представницької функцїї: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 40 с.
 94. Ткаченко О. В. Форми адмїнїстративної дїяльностї публїчної адмїнїстрацїї Нацїональної гвардїї України. *Науковий вїсник публїчного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 2. С. 48-51.
 95. Толстенко В. Принцип подїлу влади в генезї форми сучасної держави. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 15-21.
 96. Томкїна О. О. Принцип партнерства у вїдносинах мїж інститутами громадянського суспїльства і держави: конституцїйно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 62-65.
 97. Торяник О. Ю. Компетенцїя органїв прокуратури України як основи її конституцїйно-правового статусу. *Порївняльно-аналїтичне право*. 2017. № 3. С. 64-66.
 98. Тулик І. І. Основнї повноваження органїв державної влади у сферї мїсцевого самоврядування. *Порївняльно-аналїтичне право*. 2016. № 1. С. 85-

- 87.
99. Усаченко О. О. Розвиток системи базових механізмів державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
100. Фейзула Б. Судовий контроль за адміністративною діяльністю. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 3. С. 148-156.
101. Циганок С. В. Адміністративно-правовий статус регіональної прокуратури в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
102. Цимбалістий Т. О. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.
103. Чернописький П. Б. Конституційні реформи в Литві і Грузії у сфері місцевого самоврядування та децентралізації влади як приклад для України. *Форум права*. 2017. № 4. С. 282-293.
104. Шалабай А. В. Поняття конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами та визначення його складників. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 79-81.
105. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління. *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.
106. Шатіло В. А. Поняття та ознаки конституційного механізму державної влади. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 9-17.
107. Шатіло В. А. Суб'єктивні фактори та їх вплив на розвиток конституційного механізму державної влади. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 81-84.
108. Яковлева Л. І. Процес легітимації публічної влади в умовах перехідного суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 149 (3). С. 76-80.

ТЕМА 8. ВИБОРЧЕ ПРАВО ТА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття, ознаки та принципи виборів в Україні.
2. Становлення інституту виборів в Україні.
3. Класифікація виборів в Україні.
4. Виборча система в Україні.
5. Виборчий процес в Україні: конституційно-правова характеристика.
6. Інформаційне забезпечення виборчого процесу.
7. Правові проблеми фінансування виборів.
8. Правове забезпечення контролю за використанням коштів, що виділяються з Державного бюджету України на підготовку проведення виборів та референдумів.
9. Відповідальність за порушення законодавства про вибори.
10. Референдуми в Україні: поняття, види, принципи. Передумови виникнення референдумів.
11. Референдний процес: предмет всеукраїнського референдуму, учасники та їх конституційно-правовий статус. Відповідальність за порушення порядку проведення референдуму.
12. Проблеми імплементації рішень всеукраїнського референдуму від 16 квітня 2000 року: теоретичний та практичний аспекти.
13. Місцеві референдуми в Україні: поняття, види, основні засади організації і проведення.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Виходячи з того, що Конституція України проголосила народ єдиним джерелом влади, логічним продовженням цього є визначення в Основному Законі всіх без винятку форм народного волевиявлення. Такими формами народного волевиявлення відповідно до розділу III «Вибори. Референдум» і, зокрема, ст. 69 Конституції України, є вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

Характеризуючи вибори як конституційно-правовий інститут, необхідно виділити основні їх ознаки та фундаментальні засади, на яких будуються та здійснюються вибори в багатьох демократичних країнах світу, тобто їх принципи. При розкритті юридичного змісту виборів, виходячи з їх конституційно-правової сутності, потрібно висвітлити соціальний зміст та соціальне призначення виборів. Здобувачі повинні визначити вид та міру відповідальності, яка настає у разі порушення вибо-

рчого права та виборчого процесу.

Аналіз концепції формування інституту виборів, історичних аспектів його розвитку в Україні передбачає характеристику: історичних періодів становлення виборів; конституційно-правових актів, що відображають особливості кожного з цих періодів; еволюції суб'єктивного виборчого права.

Під час висвітлення класифікації виборів важливо вказати критерії класифікації, відповідно до яких вибори в Україні поділяються на певні види (групи). Розгляд класифікації виборів передбачає обов'язковий розгляд наступних конституційно-правових актів: Конституції України, Виборчого кодексу України та ін. Аналіз чинних конституційно-правових актів в рамках цього питання формує об'єктивне уявлення про стан інституту виборів в Україні взагалі та окремі теоретичні проблеми кожного з видів виборів. Наприклад, проблеми непрямих та недійсних виборів. Важливим моментом при розгляді класифікації виборів є мета їх класифікації.

Аналізуючи виборчу систему в Україні необхідно дати загальну характеристику виборчої системи, тобто визначити її поняття та види. Досліджуючи виборчу систему в Україні слід мати на увазі, що в Україні існують декілька виборних державних органів. Тому необхідно вказати, який саме спосіб підрахування голосів застосовується при виборі виборчим корпусом того чи іншого державного органу. А також, характеризуючи виборчу систему в Україні необхідно дати визначення всім правовим категоріям – термінам, які її характеризують. А для цього методичного аналізу потрібно звернутись до положень Виборчого кодексу України. Доцільно порівняти виборчу систему України з виборчими системами інших країн світу.

Важливим при розгляді теми є питання щодо змісту виборчого процесу. Цей вид юридичного процесу є процедурою реалізації форми безпосереднього народовладдя, участі народу України у здійсненні та вирішенні державних справ. Виборчий процес – це сукупність певних стадій, кожна з яких є його невід'ємною складовою. Таким чином, для повного дослідження цього питання необхідно охарактеризувати кожен етап стадію, тобто визначити поняття цих стадій, їх ознаки та принципи, якщо такі є. Дати характеристику кожній із стадій на прикладі виборів народних депутатів або Президента України, розглянувши їх у динаміці.

При розгляді кожної стадії виборчого процесу згідно з національним законодавством про вибори необхідно визначити поняття, які розкривають їх зміст. Так, наприклад, друга стадія виборчого процесу передбачає створення та організацію виборчих одиниць, тобто виборчих

округів та виборчих дільниць. Потрібно визначити юридичний зміст кожної з виборчих одиниць та їх видів відповідно до Виборчого кодексу України. А також необхідно вказати суб'єктів, які уповноважені створювати відповідні одиниці згідно із Законом України «Про Центральну виборчу комісію», Виборчим кодексом України тощо.

Розкриття поняття референдуму як форми безпосереднього народовладдя та його юридичного і соціального змісту пов'язано із ознайомленням із положеннями Конституції України та іншими нормативно-правовими актами. Необхідно також виділити види референдумів за певними критеріями. Важливим теоретичним аспектом референдуму в Україні є передумови його виникнення, тобто ті чинники, які сприяли виникненню цього правового явища.

Референдний процес, як і виборчий, є сукупністю відносно самостійних стадій, процедур, що здійснюються у певній послідовності. Таким чином, для розкриття змісту референдного процесу потрібно розкрити зміст кожної з цих стадій. Визначити їх поняття та юридичні властивості, які характеризують кожен зі стадій. Необхідно звернути увагу на конституційно-правовий статус учасників референдуму. Важливим є питання щодо предмету і формули референдуму та їх конституційно-правової регламентації в Україні.

Відповідь на наступне питання цієї теми пов'язана із конституційно-правовою характеристикою місцевих референдумів в Україні як форми безпосередньої участі громадян у державних справах на місцевому рівні. Відповідно до Конституції України, Конституції Автономної Республіки Крим, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачається визначення поняття місцевих референдумів, предмету і формули місцевих референдумів, передумов їх виникнення та учасників, тобто суб'єктів, які мають право ініціювати проведення референдуму та право приймати участь у місцевому референдумі. Слід зазначити, що фундаментом проведення і організації місцевих референдумів є його принципи, які потребують відповідного визначення та аналізу.

Надайте визначення таких понять:

демократія, народовладдя, безпосередня демократія, типові форми безпосередньої демократії, нетипові форми безпосередньої демократії, народне волевиявлення, вибори, виборче право, об'єктивне виборче право, принципи виборів, ознаки виборів, функції виборів, виборчий корпус, суб'єктивне виборче право, загальне виборче право, активне виборче право, пасивне виборче право, рівне виборче право, пряме виборче право, вільне виборче право, принцип таємного голосування, принцип за-

гального пасивного виборчого права, принцип свободи агітації та принцип рівності суб'єктів виборчого процесу, принцип гласних виборів, принцип законного фінансування, принцип незалежності виборчих комісій, виборче право як конституційно-правовий інститут, виборчі цензи, необраність, несумісність, легітимні вибори, вільні вибори, загальні вибори, справедливі вибори, парламентські вибори, регіональні вибори, муніципальні вибори, прямі вибори, непрямі вибори, чергові вибори, позачергові вибори, повторні вибори, дійсні вибори, недійсні вибори, виборча система (в широкому та вузькому значенні), мажоритарна виборча система, мажоритарна система відносної більшості, мажоритарна система абсолютної більшості, мажоритарна система кваліфікованої більшості, пропорційна виборча система, пропорційна виборча система із закритими списками, пропорційна виборча система із відкритими списками, виборча квота, змішана виборча система, виборчий процес, засади виборчого процесу, стадії виборчого процесу, суб'єкти виборчого процесу, списки виборців, територіальний виборний округ, виборчі округи, виборчі дільниці, виборчі органи, Центральна виборча комісія, грошова застава, передвиборна агітація, принципи передвиборної агітації, таємне голосування, інформаційне забезпечення, інформаційні відносини, фінансування виборів, відповідальність за порушення законодавства про вибори, референдум, плебісцит, предмет референдуму, формула референдуму, конституційний референдум, ратифікаційний референдум, законодавчий референдум, загальний референдум, дозаконодавчий референдум, післязаконодавчий референдум, звичайний референдум, новий референдум, вирішальний референдум, консультативний референдум, міжнародно-правовий референдум, адміністративний референдум, обов'язковий референдум, факультативний референдум, загальнодержавний референдум, регіональний референдум, місцевий референдум, передумови проведення референдуму (об'єктивні та суб'єктивні), політичні передумови, економічні передумови, соціальні передумови, духовні передумови, референдний процес (в об'єктивному та суб'єктивному значенні), стадії референдного процесу, суб'єкти ініціювання референдуму, суб'єкти призначення референдуму, обов'язковість рішень, відповідальність за порушення законодавства про референдум.

Скласти схеми:

- ✓ *Виборчий процес в Україні: конституційно-правова характеристика.*
- ✓ *Стадії виборчого процесу.*

- ✓ *Гарантії виборів в Україні.*
- ✓ *Класифікація виборів в Україні.*
- ✓ *Референдний процес.*
- ✓ *Відповідальність за порушення порядку проведення референдуму.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Гарантії всеукраїнського референдуму».*
- ◆ *«Виборчі права громадян в Україні та механізми їх реалізації».*
- ◆ *«Права громадян на народне волевиявлення: історичні та теоретико-правові аспекти виборів».*
- ◆ *«Проблеми конституційно-правової відповідальності за порушення законодавства про вибори».*
- ◆ *«Становлення єдиної системи міжнародних виборчих стандартів».*
- ◆ *«Голосування та встановлення результатів виборів: проблеми правового регулювання».*
- ◆ *«Сучасне дослідження проблем законодавства про вибори народних депутатів».*
- ◆ *«Народовладдя – основа демократичної, правової, соціальної держави».*

Практичне завдання №1

Політична партія розпочала кампанію з проведення референдуму щодо змін до Конституції України. У 18 областях України було проведено збори ініціативних груп щодо проведення референдуму. Учасниками зборів схвалено пропозиції про проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою щодо змін до Конституції та затверджено формулювання тих питань, які запропоновано винести на всеукраїнський референдум: 1. Чи підтримуєте Ви президентську форму правління, за якої Президент України обирається всенародно, є главою держави і очолює уряд України? 2. Чи підтримуєте Ви парламентську форму правління, за якої посада Президента України скасовується, уряд України призначається і звільняється Верховною Радою України, а Прем'єр-міністр України є главою держави? 3. Чи підтримуєте Ви обрання та відкликання суддів народом? 4. Чи підтримуєте Ви розширення прав місцевого самоврядування з наданням усім органам місцевого самоврядування права формувати власні виконавчі органи? 5. Чи підтримуєте Ви встановлення дієвого контролю за владою через надання конституційного статусу парламентській опозиції? 6. Чи підтримуєте Ви позбавлення мандатів депутатів усіх рівнів, які порушили обіцянки перед народом? 7. Чи підтримуєте Ви спрощення процедур проведення

всеукраїнських і місцевих референдумів для залучення народу до безпосереднього здійснення влади?

Чи всі з цих питань можуть бути предметом всеукраїнського референдуму?

Чи може бути прийнята нова редакція або внесені зміни до Конституції України на всеукраїнському референдуму?

Які мають бути дії Центральної виборчої комісії?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року. *Офіційний вісник України*. 2020. № 4. Т. 1. Стор. 9. Ст. 188.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.
- ❖ Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- ❖ Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 20. Ст. 282.
- ❖ Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України «Про вибори народних депутатів України», пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі» (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 1. Стор. 46.

- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. *Офіційний вісник України*. 2018. № 41. Стор. 77. Ст. 1460.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 21 травня 2019 року № 303/2019. *Урядовий кур'єр*. 2019 року № 6-р/2019.

Спеціалізована література:

1. Адашис Л. І. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу на виборах народних депутатів України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 232 с.
2. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна та системна характеристика, актуальні питання імплементації в законодавство України: моногр. Суми: Університетська книга, 2012. 227 с.
3. Баймуратов М. Проблема становлення єдиної системи міжнародних виборчих стандартів. *Право України*. 2013. № 5. С. 63-76.
4. Бакумов О. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньої демократії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 125-132.
5. Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації: моногр. Харків: Право, 2015. 245 с.
6. Барабаш Ю. Окремі питання модернізації конституційних засад виборчого права України. *Право України*. 2013. 5. С. 46-53.
7. Барабаш Ю. Установча влада Українського народу як конституційний феномен. *Право України*. 2009. № 11. С. 73-77.
8. Берченко Г. В. Внутрішня організація політичних партій як предмет конституційного регулювання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 111-117.
9. Білан С. В. Доктринальні підходи до поняття референдуму у науці конституційного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 33-36.
10. Білан С. В. Конституційно-правові засади референдуму, як форми прямої демократії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
11. Білоус А. Пропорційні вибори в Україні: ілюзії чи реалії. *Нова політика*. 2001. № 1. С. 2-5.
12. Богачов С. В. Про стан та завдання щодо правової просвіти громадян у сфері виборчого законодавства. *Бюлетень Міністерства юстиції Украї-*

- ни. 2009. № 12 (98). С. 118-127.
13. Богашева Н. Еволюція виборчої системи в Україні. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 1. С. 42-50.
 14. Богашов О. А. Виборчі комісії в системі органів публічної влади України: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 18 с.
 15. Богашов О. Електоральна гілка влади як потенційний напрям розвитку системи виборчих комісій України. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 3. С. 110-114.
 16. Боголюбов С. А. Референдуми по экологическим проектам. *Государство и право*. 1999. № 11. С. 31-37.
 17. Бондар М. Ю. Конституційний референдум: теорія та практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
 18. Бурда С. Я. Адміністративно-правовий захист учасників виборів і референдумів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 16 с.
 19. Бучин М. А. Демократичні вибори в Україні: принципи, механізми та технології реалізації: моногр. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. 448 с.
 20. Бучковський Є. Виборчий кодекс: вибрані зміни, впроваджені до польського виборчого права. *Право України*. 2013. № 5. С. 77-85.
 21. Гудзь Л. Механізм забезпечення виборчих прав громадян України та його основні елементи. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 7. С. 129-131.
 22. Журавель Я. Проблеми призначення виборів до органів місцевого самоврядування. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 100-101.
 23. Заворотченко Т. М. Виборче законодавство та право на референдум: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 69-78.
 24. Задорожня Г. В. Принцип рівного виборчого права громадян у рішеннях Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 42-49.
 25. Кампо В. М. Конституційні засади виборів у практиці Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 17-28.
 26. Кириченко Л. Народовладдя і місцеве самоврядування в Україні. *Право України*. 2001. № 6. С. 99-101.
 27. Клименко О. І. Права громадян на народне волевиявлення: історичні та теоретико-правові аспекти виборів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 145-150.
 28. Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: моногр. Київ: Час Друку, 2011. 132 с.
 29. Ключковський Ю. Деякі проблеми конституційного регулювання вибо-

- рів України. *Право України*. 2012. № 8. С. 86-92.
30. Ключковський Ю. Суб'єктивні права, похідні від основних виборчих прав. *Право України*. 2015. № 10. С. 122-130.
 31. Ключковський Ю. Виборчий процес: правова природа і суб'єктний аспект. *Право України*. 2014. № 7. С. 157-166.
 32. Книгін К. Правове визначення референдуму як форми народовладдя (проблеми теорії і практики). *Право України*. 2001. № 11. С. 28-31.
 33. Князев С. Д. Предмет современного российского избирательного прав. *Государство и право*. 2000. № 5. С. 31-40.
 34. Князевич Р. П. Конституційно-правові засади виборів Президента України: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2002. 18 с.
 35. Коваль О. Я. Підходи до розуміння легітимності влади в історії політичних і правових учень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 21-24.
 36. Коваль О. Я. Проблеми легітимності влади в сучасному інформаційному суспільстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 11-15.
 37. Коваль О. Я. Теоретико-правові засади легітимності державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 23. С. 32-35.
 38. Колісник В. Голосування та встановлення результатів виборів: проблеми правового регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 93-102.
 39. Корольова-Борсоді Н. В. Правове регулювання виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 254 с.
 40. Костишин Р. В. Поняття та зміст принципів передвиборчої агітації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2006. № 34. С. 192-199.
 41. Лавринович О. В. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року: досвід визначальних рішень вітчизняного державотворення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 5-10.
 42. Лавринович О. Реформа виборчої системи і Парламент України. *Право України*. 2000. № 1. С. 97-98.
 43. Левіна Ю. Інститути демократії в умовах розвитку громадянського суспільства. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 265-271.
 44. Лізунова О. Д. Актуальні питання законодавчого регулювання інформаційного забезпечення виборів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 12. С. 31-37.
 45. Логачова В. В. Конституційно-правові засади громадського контролю в проведенні виборів та референдумів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 19 с.
 46. Логачова В. Перспектива розвитку громадського контролю за виборами і референдумами в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 3 (111). С.

43-47.

47. Максакова Р. Дострокове припинення повноважень представницьких органів влади як предмет всеукраїнського референдуму: позиція народу. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 9. С. 6-10.
48. Максакова Р. М. Вибори як форма реалізації установчої влади в Україні: актуальні питання сьогодення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 1 (99). С. 52-58.
49. Марцеляк О. Конституційні засади виборчого права України (загально-теоретична характеристика). *Право України*. 2013. № 5. С. 38-45.
50. Молчанова Ю. Інститут місцевого референдуму: опыт зарубешных стран, перспективы для Украины. *Leges si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 62-65.
51. Наливайко Л. Р., Пізнюр І. В. Процедура імпічменту: проблемні питання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 17-21.
52. Натуркач Р. П. Виборче право в системі права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2014. 16 с.
53. Неліна Н. Вибори як форма волевиявлення українського народу. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 7. С. 15-18.
54. Неліпа Н. Проблеми визначення конституційно-правового статусу українського народу. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 29-33.
55. Нечаєва Г. М. Політико-правові аспекти законодавчого забезпечення виборчого процесу в сучасній Україні. *Сучасне суспільство*. 2019. № 1. С. 134-144.
56. Петришин О. Народовладдя – основа демократичної, правової, соціальної держави. *Право України*. 2009. № 6. С. 4-9.
57. Погорілко В. Вибори народних депутатів України як ключовий процес державотворення і право творення. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 1. С. 38-45.
58. Погорілко В. Основні засади теорії безпосередньої демократії. *Право України*. 2001. № 8. С. 26-32.
59. Пономарьова Г. Змішана виборча система (досвід виборів народних депутатів України у 2002 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 48-58.
60. Примуш М. Політичні партії та виборчий процес. *Право України*. 2001. №3. С. 124-127.
61. Розум І. О. Теоретичні та практичні аспекти провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій та комісій з референдуму: моногр. Київ: Славутич-Дельфін, 2015. 198 с.
62. Селіванов А. Суверенітет народу і його забезпечення публічною владою. *Право України*. 2009. № 11. С. 66-70.
63. Сergyogina С. Вибори як спосіб легітимізації форми правління: конституційно-правовий аспект. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 2. С. 45-54.

64. Скрипнюк О. Категорії «народний університет», «народне волевиявлення», «безпосередня демократія», «форма безпосередньої демократії»: теоретико-методологічні аспекти. *Право України*. 2012. № 9. С. 281-290.
65. Скрипнюк О. Політичні та організаційні фактори в системі гарантій принципу народного суверенітету в Україні. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 22-28.
66. Смокович М. І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 575 с.
67. Смук М. М. Сучасний стан законодавчого регулювання теми народної законодавчої ініціативи. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 257-268.
68. Сопілко І. М. Особливості правосвідомості молоді як суб'єктів виборчого процесу на прикладі опитування студентів ЮФ НАУ. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 1. С. 54-60.
69. Співаков І. Виборчі (електоральні) відносини як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 20-23.
70. Співаков І. Теоретичні аспекти адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері виборчих відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 12. С. 32-35.
71. Ставнійчук А. П. Місцевий референдум як форма безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
72. Ставнійчук М. Вибори як ключовий інститут демократичного конституційного ладу сучасної України. *Право України*. 2013. № 5. С. 18-29.
73. Толкачова І. А. Проблеми забезпечення участі громадян України у всеукраїнському та місцевих референдумах. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 3. С. 89-94.
74. Федоренко В. Л. Запровадження окремих міжнародних стандартів виборчого права в контексті модернізації Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 12-19.
75. Шорський П. О. Виборчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 2. С. 72-77.

ТЕМА 9. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ РОБОТИ

Семінарське заняття – 8 год.

1. Ідея парламентаризму та її реалізація в Україні. Конституційна доктрина законодавчої влади в Україні.

2. Поняття та ознаки Верховної Ради України як органу законодавчої влади.

3. Склад Верховної Ради України.

4. Функції Верховної Ради України: поняття, зміст.

5. Статус народного депутата України.

6. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

7. Рахункова палата: поняття, завдання, функції повноваження, структура.

8. Депутатські групи (фракції): конституційно-правовий статус.

9. Комітети Верховної Ради України: конституційно-правовий статус.

10. Повноваження Верховної Ради України.

11. Засідання Верховної Ради України. Ведення пленарних засідань: прийняття рішень; порядок надання слова; організація розгляду питань; протокол, стенографічний бюлетень, стенографічний звіт; розробка проєктів законів.

12. Розгляд законодавчих пропозицій, законопроектів, поправок:

- розгляд законопроектів у першому читанні;
- розгляд законопроектів у другому читанні;
- розгляд законопроектів у третьому читанні.

13. Тлумачення законів, оприлюднення та введення в дію.

14. Застосування процедури імпічменту: конституційно-правові засади та практика застосування.

15. Апарат Верховної Ради України: правовий статус та структура.

16. Зовнішньополітична діяльність Верховної Ради України і міжпарламентські зв'язки:

- засади зовнішньої політики України;
- законодавство з питань зовнішньої політики України;
- ратифікація міжнародних договорів;
- приєднання до міжнародних договорів;
- співробітництво України з Організацією Об'єднаних Націй;
- Європейське регіональне співробітництво;
- співробітництво Верховної Ради України з парламентами

інших країн.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Висвітлення цієї теми доцільно розпочати із розгляду історичних аспектів такого явища, як парламентаризм. Аналіз формування ідеї парламентаризму може сприяти об'єктивному уявленню про його стан у певний період розвитку конституціоналізму. Далі необхідно визначити поняття парламентаризму, його ознаки та елементи. Слід зауважити, що нині парламенти діють у понад 160 країнах світу. За змістом діяльності вони є, насамперед, органами законодавчої влади. Сучасний парламентаризм характеризується наявністю кількох усталених видів парламентів, що різняться своїм статусом, порядком формування, структурою, функціями та іншими ознаками. Необхідно розглянути історію становлення та розвитку українського парламентаризму. На основі аналізу Конституції України, законодавчих актів та наукової літератури визначити роль та місце Верховної Ради України у системі розподілу влад, проаналізувати відносини Верховної Ради з іншими владними структурами, провести порівняльний аналіз з практикою діяльності парламентів зарубіжних держав.

Початком розкриття змісту конституційно-правових засад українського парламентаризму є визначення поняття парламенту України як органу законодавчої влади. Відповідно до розділу IV «Верховна Рада України» Конституції України, Верховна Рада остаточно втратила колишній статус найвищого органу державної влади та вперше набула всіх основних ознак парламенту України. Отже, необхідно визначити ці ознаки.

Однією з ключових проблем теорії вітчизняного парламентаризму є функції парламенту України. Визначення парламенту як органу законодавчої влади зумовлене, насамперед, назвою однієї з його функцій (законодавчої функції), яка є пріоритетною, провідною, але далеко не єдиною. Саме в функціях має свій прояв роль парламенту в системі державних органів України; функції Верховної Ради відображають соціальне призначення цього органу в суспільстві; функціонування парламенту є однією з найважливіших передумов існування та розвитку демократії в державі. Тому необхідно визначити поняття функцій парламенту України, критерії їх класифікації та види.

Згідно з Конституцією України, Виборчим кодексом України, Законом України «Про статус народного депутата України», Регламентом Верховної Ради України та іншими конституційно-правовими актами необхідно визначити поняття народного депутата, його конституційно-

правовий статус. Вказати, які вимоги чи виборчі цензи закріплюють відповідні положення до кандидатів у народні депутати; яким шляхом обираються народні депутати України; вказати обсяг прав та обов'язків парламентаріїв; форми депутатської діяльності; визначити основні гарантії депутатської діяльності (імунітету).

Розгляд інституту омбудсмена в Україні передбачає висвітлення положень Конституції України та Закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», які регламентують конституційно-правовий статус омбудсмена. Необхідно визначити поняття омбудсмена, принципи діяльності, повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також роль цього органу. Особливої уваги заслуговують міжнародно-правові стандарти інституту омбудсмена, тобто передбачається порівняльна характеристика міжнародного та національного законодавства в цьому аспекті.

Відповідно до Закону України «Про Рахункову палату» потрібно визначити поняття Рахункової палати, порядок формування складу, обсяг її повноважень, роль та місце в системі органів влади. Важливим аспектом характеристики конституційно-правового статусу цього органу є мета та завдання його функціонування.

Аналіз внутрішньої структури Верховної Ради України пов'язаний із визначенням конституційно-правового статусу парламентських фракцій. Згідно з Регламентом Верховної Ради України, Законом України «Про статус народного депутата України» та іншими законодавчими актами необхідно визначити поняття фракцій як структурного елементу Верховної Ради України; умови та вимоги щодо їх утворення та реєстрації; склад та структуру; функції і повноваження. А також треба визначити їх роль і місце в діяльності парламенту України.

Важливим аспектом внутрішньої структури парламенту є характеристика конституційно-правового статусу комітетів, основних галузевих органів Верховної Ради. Згідно з Конституцією України та Законом «Про комітети Верховної Ради України» слід визначити поняття цих органів, основні функції та повноваження комітетів, порядок їх утворення та термін функціонування, роль комітетів в законодавчій діяльності парламенту України. Верховна Рада в межах своїх повноважень може створювати і тимчасові спеціальні комісії для підготовки й попереднього розгляду питань. Доцільно визначити їх конституційно-правовий статус.

Необхідно зосередити увагу на основних формах діяльності Верховної Ради України. Слід зауважити, що у становленні парламентаризму майже кожної країни одним із найскладніших і найважчих є встанов-

лення порядку в роботі її парламенту. Відповідно до Конституції України та Регламенту Верховної Ради України, Закону «Про комітети Верховної Ради України», інших законодавчих актів, основними організаційними (організаційно-правовими) формами роботи Верховної Ради є її сесії і пленарні засідання. Тому передбачається визначення понять окремих форм та видів роботи законодавчого органу.

Основним видом засідань і тим самим пріоритетною організаційно-правовою формою роботи Верховної Ради є пленарне засідання. Потрібно висвітлити процес проведення пленарних засідань, порядок виступів народних депутатів в ході засідання, порядок прийняття рішень, а також визначити поняття та види документів, які відображають, закріплюють зміст кожного пленарного засідання Верховної Ради.

В свою чергу, головним видом парламентської процедури є законодавча процедура або законодавчий процес. Як і будь-який процес, законодавчий процес є процедурою складною й багатогранною. Тому передбачається визначити, по-перше, поняття цього процесу, види та стадії. По-друге, потрібно охарактеризувати кожен етап, розкрити її зміст та особливості. Необхідно звернути увагу на роль органів, які приймають участь у законодавчому процесі або законопроектній роботі та визначити перелік суб'єктів, що мають право законодавчої ініціативи. Це питання є дуже важливим, тому що воно відображає сутність одного з основних напрямків діяльності Верховної Ради України – законодавчої функції. І саме закони повинні врегулювати найважливіші суспільні відносини, які існують в державі на певному етапі її розвитку.

Значним аспектом діяльності парламенту є аналіз таких його правових дій, як тлумачення законів, опублікування та введення в дію. Тлумачення законів є діяльністю, пов'язаною із встановленням точного значення (змісту) цих актів уповноваженим на це органом, тобто в цьому випадку парламентом. Передбачається визначення елементів тлумачення законів, мети цієї діяльності, а також методів тлумачення законів. Опублікування законів – це так зване ознайомлення суспільства з офіційним текстом закону за допомогою його друку в офіційних джерелах України. Необхідно розглянути порядок опублікування, терміни та визначити в яких офіційних джерелах повинні публікуватись закони для подальшого введення в дію. Далі необхідно визначити поняття дії закону, тобто в яких аспектах розглядається дія закону України.

Передбачається розгляд одного з елементів системи стримувань і противаг – імпічменту Президента. Згідно з Конституцією України необхідно розглянути процедуру імпічменту, визначити її стадії, порядок та умови її порушення.

Пропонується визначення конституційно-правового статусу апарату Верховної Ради України. Це дуже важливий структурний елемент парламенту. Завдяки його функціонуванню здійснюється внутрішнє управління справами Верховної Ради як державної установи; апарат Верховної Ради забезпечує організацію внутрішньої діяльності парламенту України. Зрозуміло те, що для функціонування такого масштабного механізму необхідна певна структурна організація, тобто система певних елементів, якими є відділи, управління, посадові особи та інші структурні підрозділи апарату. Тому вважається за необхідне визначити компетенцію відповідних структур та посадових осіб.

Розкриття останнього питання передбачає висвітлення однієї з функцій Верховної Ради – зовнішньополітичної функції. З проголошенням незалежності та прийняттям Конституції України це питання набуло актуальності. У відповіді на питання передбачається визначити яку конкретну зовнішньополітичну діяльність виконує Верховна Рада України.

Надайте визначення таких понять:

народне представництво, парламентаризм, система парламентаризму, ознаки парламентаризму, парламент, орган законодавчої влади, колегіальний характер парламенту, виборний характер парламенту, постійний характер парламенту, легальність парламенту, легітимність парламенту, кількісний склад парламенту, якісний склад парламенту, принципи діяльності Верховної Ради України, функції парламенту України, представницька функція парламенту, установча функція парламенту, законодавча функція парламенту, програмна функція парламенту, охоронна функція парламенту, зовнішньополітична функція парламенту, бюджетно-фінансова функція парламенту, контрольна функція парламенту, антикорупційна функція парламенту, зовнішньополітична функція парламенту, повноваження Верховної Ради України, ознаки повноважень Верховної Ради України, депутатський корпус, народний депутат України, конституційний статус народного депутата, правосуб'єктність народного депутата, принципи діяльності народного депутата, депутатський мандат, імперативний мандат, вільний мандат, повноваження народного депутата, депутатське звернення, депутатський запит, обов'язки народного депутата, депутатська недоторканність, депутатський індемнітет, депутатський імунітет, відповідальність народного депутата, система гарантій діяльності народного депутата, структура Верховної Ради України, політична структура парламенту, організаційно-функціональна структура парламенту, керуючі органи парламенту, спікер, парламентські комітети,

тимчасові комісії, тимчасові спеціальні комісії, депутатські групи, парламентські фракції, парламентська більшість, парламентська опозиція, лобіювання, лобістське бюро, парламентський контроль, апарат Верховної Ради України, омбудсмен (уповноважений Верховної Ради України з прав людини), акти реагування уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, конституційне подання уповноваженого Верховної Ради з прав людини, подання омбудсмена, Рахункова палата, організаційно-правові форми роботи парламенту України, парламентські сесії, чергові сесії, позачергові сесії, пленарні засідання, урочисті засідання, парламентські слухання, протокол пленарного засідання, стенограма пленарного засідання, стенографічний бюлетень пленарного засідання, голосування, рішення Верховної Ради України, акти Верховної Ради України, закони, постанови, резолюції, декларації, звернення, заяви, законотворча діяльність, законодавчий процес, стадії законодавчого процесу, законодавча ініціатива, невідкладні законопроекти, читання законопроекту, установча процедура, прийняття закону, оприлюднення закону, зовнішньополітична діяльність Верховної Ради України, повноваження загального характеру, спеціальні зовнішньополітичні повноваження, установчі повноваження, ратифікація міжнародних договорів, денонсація міжнародних договорів, засади зовнішньої політики.

Скласти схеми:

- ✓ *Внутрішня структура Верховної Ради України.*
- ✓ *Функції Верховної Ради України.*
- ✓ *Склад Верховної Ради України.*
- ✓ *Стадії законодавчого процесу.*
- ✓ *Рахункова палата: поняття, завдання, функції, повноваження, структура.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Становлення вітчизняного парламентаризму на сучасному етапі».*
- ◆ *«Негативні та позитивні риси законодавчого процесу в Україні».*
- ◆ *«Теоретичні та практичні питання депутатської етики в Україні».*
- ◆ *«Конституційні основи порядку формування та припинення діяльності Верховної Ради України».*
- ◆ *«Конституційно-правовий статус депутатських фракцій та їх коаліцій».*
- ◆ *«Переваги і недоліки двопалатного парламенту».*
- ◆ *«Парламентські дебати в Україні: проблеми правового регулювання».*

- ◆ *«Участь парламенту у формуванні уряду: проблеми і перспективи конституційної реформи України».*
- ◆ *«Шляхи вдосконалення політико-правового статусу вітчизняного омбудсмена».*
- ◆ *«Рахункова палата як орган парламентського контролю».*
- ◆ *«Роль парламенту України в забезпеченні розвитку міжнаціональних відносин та деякі питання вдосконалення його діяльності».*
- ◆ *«Парламентський контроль в умовах державно-правової модернізації в Україні».*

Практичне завдання №1

З метою врегулювання тривалої кризи Верховна Рада України за попереднім погодженням із Президентом України прийняла постанову про призначення позачергових виборів народних депутатів та Президента України. До Конституційного Суду України звернулися 50 народних депутатів із поданням про визнання цієї постанови неконституційною.

Проаналізуйте повноваження парламенту з питань виборчого процесу. Яке рішення має ухвалити суд?

Практичне завдання №2

Верховна Рада України прийняла Закон України «Про систему виконавчої влади». Президент визнав цей акт таким, що не відповідає Конституції України, не підписав його і поставив питання про розпуск парламенту в тому випадку, якщо він самостійно не виправить ситуації та не скасує результатів попереднього голосування по Закону. Верховна Рада України погодилася з вимогами глави держави і прийняла постанову про скасування результатів голосування по схваленню цього Закону в цілому.

Яким чином Верховна Рада України може скасувати прийнятий Закон? Надайте правову оцінку діям парламенту щодо скасування результатів голосування.

Практичне завдання №3

Прокурор району порушив кримінальну справу проти народного депутата України Ш. і викликав його для пред'явлення звинувачення у вчиненні злочину.

Адвокат Ш. звернувся до адміністративного суду зі скаргою на дії прокурора, в якій просить суд скасувати постанову про порушення кримінальної справи проти народного депутата Ш. та визнати дії прокурора незаконними.

*Чи є в суду правові підстави для задоволення скарги адвоката?
У чому полягає порядок притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності?*

Практичне завдання №4

Розглянувши депутатський запит народного депутата С. з вимогою надати інформацію про стан злочинності й відповідні копії звітів, начальник Головного управління Національної поліції в м. Києві К. відмовився це зробити, обґрунтовуючи свої дії тим, що такі дані становлять інформацію про діяльність органів досудового слідства і не можуть бути надані громадянам на підставі їх запитів.

Чи обґрунтованою є відмова К. у наданні інформації за депутатським запитом народного депутата С.?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Про визначення порядку обчислення скликань Верховної Ради України: Закон України від 1 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 8. Ст. 52.
- ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.
- ❖ Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.
- ❖ Про джерела фінансування органів державної влади: Закон України від 30 червня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 34. Ст. 274.
- ❖ Про визначення порядку обчислення скликань Верховної Ради України: Закон України від 1 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 8. Ст. 52.
- ❖ Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.
- ❖ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
- ❖ Про Рахункову палату: Закон України від 02 липня 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.

- ❖ Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19 грудня 2019 року. *Голос України*. 2020. № 7.
- ❖ Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.
- ❖ Про структуру апарату Верховної Ради України: Постанова Верховної Ради України від 20 квітня 2000 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 31. Ст. 253.
- ❖ Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України: Указ Президента України від 15 лютого 2008 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 13. Ст. 323.
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.

Спеціалізована література:

1. Александров О. А. Конституційно-правові засади статусу народного депутата України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
2. Алексєєв В. М. Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в Україні: управлінський аспект: автореф. дис. ... д-ра наук. Київ, 2012. 36 с.
3. Ал-Зухайрі А. І. Сучасний парламентаризм як фактор становлення демократичної політичної системи: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2017. 20 с.
4. Анохін О. М. Проблеми підготовчої діяльності комітетів Верховної Ради України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. № 13. С. 60-63.
5. Антонова О. Р. Взаємодія Верховної Ради України з неурядовими організаціями: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук. Київ, 2015. 20 с.
6. Баликіна Л. Парламентаризм – система політичної організації держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 100-108.
7. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: моногр. Харків: Право, 2008. 220 с.
8. Баргілевич М. І. Шляхи вдосконалення процедури імпічменту Президента в Україні крізь призму досвіду зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 36 (1). С. 37-41.
9. Баскакова Ю. В. Правовий статус апарату Верховної ради України в умовах забезпечення фракційної стабільності законодавчого органу влади. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 12. С. 52-59.
10. Берназюк І. М. Реалізація актів стратегічної (програмної) правотворчості

- парламенту, глави держави та уряду як гарантія прямої демократії: моногр. Ужгород: Гельветика, 2017. 483 с.
11. Бисага Ю. М. Парламентська більшість (коаліція) та парламентська опозиція: теоретико-правове дослідження: моногр. Ужгород: УжНУ, 2013. 187 с.
 12. Болдирєв С. В. Проблеми правового регулювання парламентського розслідування в процесі застосування процедури імпичменту Президента України. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 118. С. 56-66.
 13. Венгер В. М. Конституційно-правові засади впливу парламентських фракцій на здійснення представницького мандата: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
 14. Верцімага І. В. Механізми здійснення парламентського контролю за реалізацією державної екологічної політики в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
 15. Волощук О. Т. Причини бікамералізму. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 35-44.
 16. Гев'юк У. Ю. Формування інституту парламентських виборів у процесі демократизації політичної системи України: дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2011. 217 с.
 17. Гербут Н. А. Гендерне представництво в парламентах: українські реалії та зарубіжний досвід: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2014. 18 с.
 18. Гончаренко В. Бікамералізм у контекст конституційної реформи в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 67-77.
 19. Гончаренко І. Б. Проблемні питання законодавчих пропозицій щодо легалізації приватної детективної діяльності в Україні. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 196-203.
 20. Грицай І. О. Загальнотеоретичний аналіз гендерного збалансування в національних парламентах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 3-7.
 21. Гусаров С. М. Законотворчість і законодавчий процес в Україні: моногр. / [за заг. ред. О. М. Бандурки]. Харків: Золота миля, 2014. 412 с.
 22. Дурдинець М. Ю. Бікамералізм в українському парламентаризмі: філософсько-правове осмислення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
 23. Звоздецька І. В. Правові ознаки парламентських процедур. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 35-38.
 24. Зозуля О. І. Особливості контролю комітетів Верховної Ради України за додержанням і виконанням. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 26-31.
 25. Зотова Т. Г. Питання удосконалення структури апарату верховної ради України у контексті світового досвіду. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 16. С. 142-144.

26. Зубченко Н. І. Регіональне (не-європейське) співробітництво держав в сфері добробуту тварин та захисту їх від жорстокого поводження. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 102-106
27. Ісаєнко А. В. Конституційно-правовий статус державних органів зовнішніх зносин України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
28. Кадук Т. Д. Принципи парламентського контролю. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 58-66.
29. Койчева О. С. Рахункова палата як суб'єкт фінансового контролю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 24 с.
30. Кондратюк С. В. Традиція парламентаризму на західноукраїнських землях: історико-правове дослідження: моногр. Львів: Євросоціум, 2016. 623 с.
31. Кравченко Н. В. Становлення інституту вітчизняного омбудсмана з прав інвалідів: імплементація міжнародно-правових принципів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 153-158.
32. Кунець І. Ю. Конституційне регулювання правового статусу парламентських комітетів та/або комісій на прикладі України та зарубіжних країн. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 71-76.
33. Легін Л. М. Законодавчий процес в Україні: теоретико-правове дослідження: моногр. Івано-Франківськ; Дрогобич: Коло, 2015. 132 с.
34. Лемак В. Законодавство і практика люстрації: досвід Чеської Республіки. *Право України*. 2014. № 4. С. 126-133.
35. Лікарчук Д. С. Особливості парламентських конфліктів у сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 18 с.
36. Лопушняк Г. Рахункова палата та її роль у здійсненні державного фінансового контролю в Україні. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК*. 2013. № 20 (1). С. 123-131.
37. Любченко А. В. Політико-управлінські засади становлення інституту парламентаризму в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2014. 20 с.
38. Любченко А. В. Шляхи формування парламентської культури в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2016. № 4. С. 31-35.
39. Майданник О. Контрольна функція парламенту: сутність, зміст, призначення. *Право України*. 2013. № 5. С. 280-286.
40. Матейчук Р. І. Поняття й характерні ознаки методів організаційно-правових форм діяльності народних депутатів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 14-17.
41. Медведчук В. Актуальні питання бікамералізму (двопалатної структури парламенту) в класичній європейській державно-правовій теорії. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 341-347.
42. Медведчук В. Двопалатний парламент: правова ретроспекція формування класичної доктрини і моделі. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 14-23.

43. Медвідь А. Особливості допиту окремих категорій суб'єктів тимчасовими слідчими комісіями Верховної Ради України. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 12. С. 141-143.
44. Медвідь А. Особливості правопорядку обрання голови та заступника голови тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 1. С. 131-133.
45. Мельничук О. Інститут омбудсмана в механізмі захисту права людини на освіту. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 2. С. 7-10.
46. Мироненко В. П. Політико-правові засади формування і діяльності парламентської коаліції: зарубіжний досвід і Україна: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 22 с.
47. Навора Ю. Роль верхньої палати в законодавчому процесі в двопалатних парламентах. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 32-36.
48. Наливайко Л. Р. Теоретико-прикладні проблеми тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 68-75.
49. Наливайко О. І. Порівняльно-правовий аналіз реалізації процедури імпічменту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 61-70.
50. Онищук І. Проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання вимог до юридичної техніки. *Юридична Україна*. 2011. № 6 (102). С. 22-27.
51. Панчак-Бялоблоцка Н. В. Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Львів, 2017. 38 с.
52. Пасальський М. Конституційна модель депутатського мандата парламентарія України. *Юридична Україна*. 2015. № 9. С. 26-31.
53. Пацкан В. В. Роль парламентаризму в системі конституційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
54. Пеньковська Н. К. Парламентські коаліції у процесі демократизації урядування в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2015. 20 с.
55. Пенська А. О. Проблеми скасування депутатської недоторканності: Україна та зарубіжний досвід. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 68. С. 225-234.
56. Погорелова А. І. Розвиток культури парламентаризму в Україні в контексті законотворчої діяльності парламенту: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2015. 32 с.
57. Погорелова А. І. Актуальні проблеми парламентської діяльності в контексті культури парламентаризму в Україні. *Держава і право. Політичні науки*. 2019. Вип. 83. С. 52-61.
58. Погорілко В. Функції українського парламенту. Від номінального до реального. *Віче*. 2002. № 2. С. 17-21.

59. Погребняк Н. Зарубіжний досвід організації та діяльності парламентського апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 10. С. 64-67.
60. Погребняк Н. С. Конституційно-правовий статус апарату Верховної Ради України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 23 с.
61. Погребняк Н. С. Методи діяльності Апарату Верховної Ради України (класифікація за призначенням). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 30. С. 14-27.
62. Погребняк Н. С. Форми діяльності апарату Верховної Ради України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 29. С. 43-53.
63. Різник С. Про нез'ясоване питання конституційності актів парламенту, прийнятих в умовах Революції Гідності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 58-66.
64. Словська І. Є. Конституційно-правовий статус парламенту – Верховної Ради України: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 336 с.
65. Снігур І. Вплив парламенту України на визначення територіального устрою. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 3-7.
66. Становлення електронного парламенту в контексті євроінтеграції України: моногр. / Корж І. Ф. [та ін.]. Київ: ПанТот, 2015. 171 с.
67. Стопченко М. І. Конституційно-правовий статус голови парламенту в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
68. Федосюк А. В. Методологічні основи дослідження українського парламентаризму в умовах глобалізації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 147-159.
69. Христова Ю. В. Національний та зарубіжний досвід захисту прав людини у громаді муніципальним омбудсманом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 103-108.
70. Шаповал В. М. Основи теорії парламентаризму: [моногр.]. Київ: Парламент. вид-во, 2015. 134 с.
71. Шварцева М. І. Парламентська (Консультативна) Асамблея Ради Європи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
72. Шведа О. Юридическая природа и содержание лоббистской деятельности в контексте опыта зарубежных стран. *Leges si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 173-177.
73. Шипіка А. В. Організаційно-правові аспекти діяльності комітетів Верховної Ради України. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 2. С. 21-28.
74. Ющенко О. О. Конституційно-правові засади участі громадян у законодавчому процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 22 с.
75. Яровой Т. С. Парламентаризм в умовах сучасного українського державотворення: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2015. 17 с.

ТЕМА 10. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Становлення інституту президентства в Україні.
2. Проблеми президентської влади на сучасному етапі розвитку.
3. Функції Президента України.
4. Повноваження Президента України.
5. Офіс Президента України:
 - Представник Президента України у Верховній Раді України;
 - Представник Президента України у Конституційному Суді України;
 - Представник Президента України у Кабінеті Міністрів України;
 - Представник Президента України в Автономній Республіці Крим.
6. Рада національної безпеки та оборони при Президентові України як консультативно-дорадчий орган: правовий статус.
7. Організація взаємодії Президента України з законодавчою владою, виконавчою владою, судовою владою, органами місцевого самоврядування.
8. Органи виконавчої влади та інші державні органи, підпорядковані Президентові України.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Інститут глави держави є невід'ємним елементом механізму держави. У всіх державах незалежно від форми державного правління такий інститут існує, проте конституційно-правовий статус його різний. Інститут президентства як один з найважливіших інститутів сучасних політичних систем багатьох країн світу має свою історію виникнення та розвитку.

Характеристика історичних аспектів розвитку інституту президентства в Україні передбачає розгляд основних історичних періодів процесу становлення цього інституту. Кожному з цих періодів притаманні конституційно-правові акти, що й відображають процес становлення інституту президентства, наприклад, Конституція Пилипа Орлика, яка запровадила модель типу президентської республіки. Правовою основою започаткування інституту президентства в Україні стала Декларація про державний суверенітет України.

Завдяки розгляду еволюції президентського правління як в зарубіжних країнах, так і в Україні можна з'ясувати об'єктивну картину щодо

сучасного стану інституту президентства та розвитку цього інституту в нових умовах громадянського суспільства.

Аналіз теоретичних та практичних проблем президентської влади на сучасному етапі розвитку передбачає, насамперед, визначення поняття інституту президентства у своєму інституційному вираженні та як конституційно-правового інституту системи конституційного права України; виявлення місця і ролі інституту глави держави у системі державної влади та його конституційно-правової регламентації; розгляд проблем здійснення президентської влади у парламентсько-президентській республіці тощо.

Конституція України у розділі V «Президент України» закріплює конституційно-правовий статус глави держави. Відповідно до ст. 103 Конституції України, Закону України «Про вибори Президента України» необхідно охарактеризувати правову природу представницького мандату Президента України, а також визначити вимоги до кандидата на пост глави держави. Потрібно також зазначити в якому випадку ЦВК відмовляє в реєстрації на пост президента України.

Під час з'ясування місця і ролі будь-якого органу держави і посадової особи принциповим є визначення його функціонального призначення. А для цього необхідно розкрити поняття функцій глави Української держави та їх основні види. Саме функції розкривають соціальне призначення Президента України та його роль в суспільстві та державі.

Згідно з Конституцією України Президент України є главою держави. Проте функції глави держави чітко не визначені. Але ж визначення переліку повноважень Президента України, завдяки яким він здійснює свою владу у державі, передбачає виявлення функцій. Ст. 106 Конституції України закріплює повноваження глави Української держави. Але для повного, всебічного аналізу всіх повноважень Президента України необхідно розглянути такі Закони України: «Про Президента Української РСР», «Про міжнародні договори України», «Про оборону України», «Про громадянство України» та ін.

При Президентіві України функціонує Офіс Президента України, який не являє собою орган державної влади; до його функцій входить створення необхідних умов, без яких неможливі здійснення повноважень глави держави, його зв'язок з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Основними завданнями Офісу є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне та інше забезпечення здійснення Президентом України визначених Конституцією України повноважень.

Під час розкриття конституційно-правового статусу органів виконавчої влади та інших державних органів, підпорядкованих Президенту України, важливо визначити конституційно-правові засади взаємодії зазначених органів з главою держави.

Надайте визначення таких понять:

глава держави, інститут президентства, інститут Президента, президент, президентська республіка, парламентська республіка, президентсько-парламентська республіка, парламентсько-президентська республіка, «колегіальний президент», одноособовий президент, ціннісно-функціональне призначення Президента України, вибори Президента України, чергові вибори Президента, позачергові вибори Президента України, повторні вибори Президента України, правовий статус президента, президент-арбітр, інституалізація президентства, легітимація президентства, компетенція Президента України, контрасигнування, повноваження Президента України, установчі повноваження Президента, номінаційні повноваження Президента, процедурні повноваження Президента, функції Президента України, представницька функція Президента, установча функція Президента, оборонна функція Президента, зовнішньополітична функція Президента, правозахисна функція Президента, антикорупційна функція Президента, кадрова функція Президента, право вето, абсолютне вето, відкладальне вето, промульгація, правотворче контрольне провадження, виконавче контрольне провадження, акти глави держави, укази, розпорядження, гарантії діяльності Президента України, юридичні гарантії, організаційні гарантії, матеріально-технічні гарантії, припинення повноважень Президента України, відставка, неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я, імпічмент, стадії імпічменту, апарат Президента України, Офіс Президента України, завдання Офісу Президента України, глава Офісу Президента України, радники Президента України, пресекретар Президента України, уповноважені Президента України, приймальня Президента України, національна безпека, Рада національної безпеки та оборони України, функції Ради національної безпеки та оборони, консультативні, дорадчі, допоміжні органи і служби, створені Президентом України, Національна рада реформ, Конституційна комісія, Рада з питань судової реформи, Національна рада з питань антикорупційної політики, Рада з питань національної єдності, Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства, уповноважений Президента України з прав дитини, уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, Комітет з питань розвідки

при Президентові України, Державне управління справами, Національний інститут стратегічних досліджень, Національна академія державного управління при Президентові України, Комітет з національної премії України імені Тараса Шевченка, Комітет із Державної премії України в галузі архітектури, Комітет з Державних премій України в галузі науки і техніки, Комісія при Президентові України у питаннях помилування, Комісія з питань громадянства, Комісія державних нагород та геральдики.

Скласти схеми:

- ✓ Конституційно-правова регламентація статусу Президента України.
- ✓ Структура Офісу Президента України.
- ✓ Функції Президента України.
- ✓ Повноваження Президента України.
- ✓ Становлення інституту президентства в Україні.

Тематика рефератів:

- ◆ «Історія становлення та перспективи розвитку інституту президентства в Україні в контексті конституційної та політичної реформ».
- ◆ «Президент України як гарант державного суверенітету та територіальної цілісності України».
- ◆ «Президент України як гарант захисту прав і свобод людини і громадянина».
- ◆ «Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України».
- ◆ «Правові акти Президента України: юридична природа, статус, функції».
- ◆ «Особливості дії указів Президента України в часі, просторі та за колом осіб».
- ◆ «Конституційно-правовий та історичний аспект припинення повноважень глави держави».
- ◆ «Процедура імпичменту Президента України: теорія та практика».

Практичне завдання №1

На прес-конференції Президента України журналіст оприлюднив інформацію, відповідно до якої Голова одного з апеляційних адміністративних судів М. продовжує обіймати свою посаду незаконно, оскільки вже півроку як досяг пенсійного віку. Глава держави доручив відпо-

відальним працівникам Офісу терміново підготувати проєкт указу про звільнення М. з посади Голови апеляційного адміністративного суду та з посади судді. Того ж вечора цей указ з'явився на офіційному сайті Президента України.

Які повноваження має Президент України у сфері функціонування судової гілки влади? Який порядок їх реалізації? Наскільки конституційним є вказаний указ Президента України?

Практичне завдання №2

Перед поїздкою на багатосторонню міжнародну зустріч міністрів у сфері енергетики та вугільної промисловості країн – членів світової організації торгівлі від Президента України на ім'я Міністра енергетики та вугільної промисловості України були направлені Директиви з приводу ведення переговорів та підписання багатосторонньої угоди з питань співробітництва у галузі енергетики та вугільної промисловості. Однак Міністр відмовився діяти відповідно до Директив, посилаючись на те, що згідно з Конституцією України він як член Кабінету Міністрів виконуватиме лише акти Президента України, якими відповідно до Основного Закону визнаються укази і розпорядження.

Проаналізуйте повноваження Президента України в зовнішньополітичній сфері.

Наскільки обґрунтованою з конституційно-правової точки зору є відмова Міністра виконувати Директиви?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Про заснування поста Президента УРСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 33. Ст. 445.
- ❖ Питання Адміністрації Президента України: Указ Президента України від 14 липня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 57. Стор. 10. Ст. 1546.
- ❖ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року. *Офіційний вісник України*. 2020. № 4. Том 1. Стор. 9. Ст. 188.
- ❖ Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верхов-*

ної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81.

- ❖ Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.
- ❖ Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
- ❖ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
- ❖ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.
- ❖ Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
- ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.
- ❖ Про Державний фонд сприяння місцевому самоврядуванню України: Указ Президента України від 24 червня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 49.
- ❖ Про забезпечення, обслуговування та охорону Президента України: Постанова Верховної Ради України від 4 січня 1992 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1999. № 8. С. 86.
- ❖ Про Положення про Адміністрацію Президента України: Указ Президента України від 2 квітня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 25 Ст. 978.
- ❖ Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України: Указ Президента України від 15 листопада 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 47.
- ❖ Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України: Указ Президента України від 15 лютого 2008 року. *Офіційний вісник України*. 2008 № 13. Ст. 323.
- ❖ Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим: Закон України від 2 березня 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 21. Ст. 158.
- ❖ Про Положення про Раду з питань розвідки: Указ Президента України від 11 березня 1999 року. *Офіційний вісник України*. 1999. № 10. Ст. 379.
- ❖ Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України: Указ Президента України від 9 квітня 1997 року. *Урядовий кур'єр*. 1997. № 69.

Спеціалізована література:

1. Багряк А. С. Конституційні засади права вето Президента України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 21 с.
2. Байрачна Т. О. Особливості президентського контролю за діяльністю

- національної гвардії України. *Право і Безпека*. 2016. № 4. С. 29-34.
3. Бак В. І. Конституційно-правові основи взаємовідносин Президента України та Верховної Ради України: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
 4. Балюнов О. О. Статистичні оцінки результатів першого туру виборів президента України 2019 року. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 25 (1). С. 13-19.
 5. Барабаш Ю. Президент у змішаних республіках: деякі питання конституційно-правової теорії та практики. *Право України*. 2012. № 8. С. 93-100.
 6. Батанов О. В., Стойко О. М., Ходаківський М. Д. Інавгурація. Історія та сучасність; за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2013. 112 с.
 7. Берзанюк Я. О. Конституційно-правова природа права вето Президента України та пропозицій до прийнятих Верховною Радою України законів *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 43-48.
 8. Берназюк О. О. Правовий статус і законодавчі гарантії діяльності Адміністрації Президента України, Апарату Верховної Ради України та Секретаріату Кабінету Міністрів України: моногр. Ужгород: Гельветика, 2016. 215 с.
 9. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості президента України: моногр. Херсон: Гельветика, 2013. 511 с.
 10. Берназюк Я. О. Місце та роль доручень президента України у процесі реалізації його конституційних функцій. *Економіка і право*. 2012. Вип. 20. С. 147-154
 11. Берназюк Я. О. Повноваження Президента України в бюджетному процесі. *Публічне право*. 2014. № 1. С. 19-27.
 12. Берназюк Я. О. Поняття та ознаки рішення Президента України в формі доручення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 16-22.
 13. Берназюк Я. Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 41-48.
 14. Василенко Л. П. Повноваження й компетенція центральних органів виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1 (2). С. 101-108.
 15. Волинець В. Функція гарантування національної безпеки в контексті державно-правового розвитку сучасної України. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 9-16.
 16. Георгієвський Ю. В. Баланс повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування як найважливіший принцип управління (конституційно-правовий аспект). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2013. № 1. С. 10-15.

- денції. 2016. Вип. 3. С. 83-87.
17. Гетьман Є. А. Нормотворча діяльність органів виконавчої влади: поняття, сутність, основні ознаки. *Європейські перспективи*. 2013. № 6. С. 42-47.
 18. Греченко В. А., Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус Адміністрації Президента України: моногр. Харків: Харків юридичний, 2014. 299 с.
 19. Гриневич В. В. Інститут президентства та органи місцевого самоврядування в Україні: досвід і перспективи взаємодії. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 1. С. 178-186.
 20. Грінь А. А. Дискреція як особливий елемент повноважень органів виконавчої влади. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 97-100.
 21. Даниляк О. О. Конституційно-правові аспекти набуття чинності актів глави держави, що потребують контрасигнації членами уряду: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 5. С. 20-26.
 22. Даниляк О. О. Шляхи вдосконалення механізму контрасигнації в межах конституційної модернізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 4. С. 51-54.
 23. Задорожня Г. В. Джерела нормативної регламентації правового статусу глави держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 65-73.
 24. Задорожня Г. В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: моногр. Київ: Правова єдність; Алерта, 2016. 551 с.
 25. Задорожня Г. В. Правосуб'єктність глави держави: конституційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 49-57.
 26. Задорожня Г. Нормативна регламентація правового статусу глави держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 31-37.
 27. Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус Адміністрації Президента України: моногр. Харків: Харків юридичний, 2014. 300 с.
 28. Зозуля О. І. Шляхи вдосконалення організації та діяльності допоміжних органів Президента України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 116-125.
 29. Іванець О. О. Порівняльний аналіз правового статусу президента у французькій республіці та Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 355-359
 30. Клим М. В. Сучасні тенденції розвитку інституту президентства в Україні. *Політологічні записки*. 2013. № 2. С. 179-189.
 31. Климюк О. Контроль Президента України за діяльністю Міністерства внутрішніх справ України. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 35-41.
 32. Коваленко Р. О. Передвиборна агітація на виборах президентів України

- та США: конституційно-порівняльне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 21 с.
33. Коваль Н. В. Координаційні, консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби при Президентові України: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
 34. Колисенко А. І. Інститут контрасигнування за сучасних умов конституційного реформування. *Право і суспільство*. 2016. № 4 (2). С. 33-40.
 35. Колисенко А. І. Особливості інституту контрасигнування в монархічних державах. *Право і суспільство*. 2015. № 6 (2). С. 10-16.
 36. Колюх В. Звуження через розширення: правовий статус Президента України в контексті конституційних змін. *Віче*. 2014. № 23. С. 9-12.
 37. Колюх В. Інститут президентства в Україні як об'єкт конституційного процесу. *Віче*. 2012. № 11. С. 5-7.
 38. Кохановський В. В. Інститут президентства та строк його повноважень в Україні та інших країнах світу: порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний вісник*. 2012. № 2. С. 46-50.
 39. Крейденко В. В. Інститут президентства в Україні: порівняльний аналіз 2004 – 2012 рр. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 30. С. 151-157.
 40. Крейденко В. В. Модернізація механізмів інституційної взаємодії між Президентом України і Кабінетом Міністрів України: автореф. дис. ... канд. наук. Київ, 2014. 20 с.
 41. Крейденко В. Розподіл управлінських функцій між Президентом України та Кабінетом Міністрів України в контексті адміністративної реформи. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 1. С. 235-241.
 42. Кресіна І. О. Інститут імпичменту: порівняльний політико-правовий аналіз. Київ: Юридична думка, 2004. 173 с.
 43. Кузнєцова М. Ю. Інформаційно-правовий статус органів виконавчої влади України як колективного суб'єкта інформаційного права. *Приватне та публічне право*. 2017. № 2. С. 72-76.
 44. Лазаренко Л. А. Забезпечення Президентом України конституційного права громадян України на звернення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 23-30.
 45. Лесько Н. В. Загальна характеристика правового статусу уповноваженого Президента України *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 827. С. 74-78.
 46. Літвінова О. В. Органи виконавчої влади як суб'єкти державного контролю та нагляду у сфері страхової діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 147-155.
 47. Лялюк О. Ю. Територіальні органи центральних органів виконавчої влади в системі територіальної організації влади в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 30. С. 28-39.

48. Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка»: конституційно-правова оцінка феномену та досвід пострадянських країн. *Право України*. 2013. № 7. С. 252-262.
49. Мартинюк Р. Конституційні повноваження президента змішаної республіки та доктрина «прихованих» президентських повноважень. *Право України*. 2012. № 7. С. 141-150.
50. Мартинюк Р. С. Конституційно-правовий статус Президента України та Кабінету Міністрів України: пошук оптимальної моделі компетенційних взаємозв'язків. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 66-75.
51. Марченко В. В. Значення органів виконавчої влади в регулюванні суспільних відносин у сучасних умовах. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2015. Вип. 2. С. 124-130.
52. Матвєєва Л. О. Виконання контрольної функції в умовах президентсько-парламентської республіки: тенденції та ризики для української держави. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 1. С. 29-36.
53. Мудрицька К. О. Зовнішньополітична стратегія Франції за президентства Ніколя Саркозі: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 20 с.
54. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів: зарубіжний та український досвід: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 40 с.
55. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади здійснення опосередкованого впливу громадськості на нормопроектну діяльність Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 52-58.
56. Паска О. В. Інститут президентства як чинник державного управління суспільними змінами (досвід посткомуністичних країн): автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
57. Пащенко Ю. А. Технології формування іміджу політичного лідера в Україні (на прикладі президентських кампаній 2004 та 2010 рр.): автореф. дис. ... канд. політ. наук. Харків, 2016. 19 с.
58. Плахотнюк Н. Г. Інститут президентства в Україні: становлення та розвиток: моногр. Київ: Максимум, 2004. 223 с.
59. Полякова Ю. О. Громадські ради як консультативно-дорадчі органи при Президенті України. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 136-144.
60. Процюк І. В. Місце і роль президента в президентській республіці. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 24. С. 379-391.
61. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. *Віче*. 2014. № 20. С. 7-15.
62. Сазонов В. Повноваження Президента України у сфері забезпечення державної безпеки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 272-278.
63. Совгіря О. Інститут контрастивування актів глави держави в Україні:

- правова природа та проблеми законодавчого регулювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. Вип. 85. С. 66-70.
64. Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві: моногр. Суми: УАБС НБУ, 2011. 339 с.
65. Ткаченко О. Засади державної політики безпеки Президента України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 140-142.
66. Толстоног В. Центральні органи виконавчої влади в інституціональному механізмі державного управління захистом прав споживачів. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2015. Вип. 16. С. 235-250.
67. Француз-Яковець Т. А. Двопалатний парламент і глава держави в зарубіжних практиках. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 2. С. 5-13.
68. Чорна О. О. Комунікативний імідж Президента: [моногр.]. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 296 с.
69. Шелевер Н. В. Поняття та види імунітету в конституційному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.

ТЕМА 11. ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС

Семінарське заняття – 6 год.

1. Виконавча влада як відносно самостійна форма єдиної державної влади.
2. Особливості організації виконавчої влади в Україні. Система органів виконавчої влади.
3. Кабінет Міністрів України – вищий орган в системі органів виконавчої влади:
 - склад;
 - основні функції;
 - повноваження.
4. Центральні органи виконавчої влади:
 - міністерства;
 - державні комітети (державні служби);
 - центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.
5. Місцеві державні адміністрації: завдання, функції та повноваження. Дostroкове припинення повноважень.
6. Акти органів виконавчої влади.
7. Взаємодія органів виконавчої влади з іншими державними органами.
8. Адміністративна реформа в Україні.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Одним з актуальних питань в Україні є проблема організації та функціонування виконавчої влади. Виконавча влада в Україні має державно-правову природу, наділена владними повноваженнями, що виявляється в її можливостях впливати на поведінку і діяльність людей, їх об'єднань, праві й можливостях підкоряти своїй волі інших.

Сутність категорії виконавчої влади не зводиться до визначення конкретних суб'єктів діяльності з реалізації державної влади. Виконавча влада здійснюється на засадах поділу державної влади на гілки не на всіх рівнях, а лише на вищому, оскільки на місцевому рівні відсутні законодавчі органи. Вона не може ототожнюватися з виконавчою діяльністю, оскільки така діяльність є формою реалізації виконавчої влади, видом державної діяльності відповідної компетенційної та функціональної спрямованості.

Розкриття правової природи виконавчої влади на сучасному етапі

розвитку Української держави пов'язано із:

- з'ясуванням питання про взаємодію законодавчої і виконавчої гілок влади в системі єдиної державної влади України;
- визначенням місця виконавчої влади в цій системі та її мети;
- розкриттям змісту функцій, притаманних виконавчій владі;
- визначенням конституційно-правовий статус суб'єктів виконавчої влади;
- розкриттям змісту правової форми діяльності суб'єктів виконавчої влади.

Місце виконавчої влади в системі єдиної державної влади визначається перш за все метою діяльності виконавчої влади – це забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Мета у свою чергу вимагає чіткого визначення суто виконавчих функцій, які притаманні лише виконавчій владі і не збігаються з функціями інших гілок влади. Слід визначити поняття функцій виконавчої влади в Україні та їх види. Виконавча влада в Україні набуває реального характеру у діяльності відповідних ланок державних органів та їх апарату, що дістали назву органів виконавчої влади, але продовжують здійснювати, як і раніш, управлінську діяльність і за суттю є органами державного управління.

Важливим організаційно-правовим аспектом виконавчої влади є система її органів (суб'єктів виконавчої влади), тобто сукупність певних державних структур, які мають визначену державно-владну компетенцію здійснення безпосереднього управління державою. Потребує певного визначення конституційно-правовий статус кожного з цих органів.

Розкриття конституційно-правового статусу Кабінету Міністрів України – вищого органу в системі органів виконавчої влади, згідно з розділом VI Конституції України «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади», Законом України «Про Кабінет Міністрів України», Указами Президента України «Про систему центральних органів виконавчої влади», «Про склад Кабінету Міністрів України» та іншими законодавчими актами, пов'язано із визначенням порядку формування та складу Кабінету Міністрів України; основними функціями та повноваженнями; його місцем та роллю в системі органів виконавчої влади.

Характеристика центральних органів державної виконавчої влади передбачає, насамперед, визначення видів цих органів та їх понять згідно з конституційно-правовим законодавством України про міністерство, інші центральні органи державної виконавчої влади України. А також, необхідно розглянути їх функції та повноваження, особливості компетенції кожного з зазначених органів.

Відповідь на наступне питання цієї теми полягає в характеристиці конституційно-правового статусу місцевих державних адміністрацій як одного із структурних елементів виконавчої влади на місцевому рівні. Відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» потрібно визначити поняття цих державних органів, функції та повноваження, їх завдання.

Слід зауважити, що призначення органів виконавчої влади є управління, що охоплює виконавчу діяльність – здійснення тих рішень, що прийняті органами законодавчої влади та розпорядчу діяльність – здійснення управління шляхом видання підзаконних актів тощо. В рамках цього аспекту передбачається всебічний аналіз саме цих підзаконних актів. Тобто необхідно визначити поняття, ознаки та види актів органів виконавчої влади. Зазначити їх місце в ієрархії конституційно-правових актів України.

Надайте визначення таких понять:

поділ влади, виконавча влада, конституційні основи організації та діяльності виконавчої влади, зміст виконавчої влади, сутність виконавчої влади, державне управління, виконавчо-розпорядча діяльність, правозастосовна влада, органи виконавчої влади в Україні, система органів, система виконавчої влади в Україні, принципи виконавчої влади, верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості, класифікація органів виконавчої влади, функції виконавчої влади, суб'єкти виконавчої влади, виконавчі органи загальної компетенції, виконавчі органи спеціальної компетенції, місцеві органи державної виконавчої влади, уряд, функції уряду, Кабінет Міністрів України, конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України, завдання Кабінету Міністрів України, принципи Кабінету Міністрів України, функції Кабінету Міністрів України, програмна функція, антикорупційна функція, повноваження Кабінету Міністрів України, конституційний склад та порядок формування Кабінету Міністрів України, Програма діяльності Кабінету Міністрів, постійні органи Кабінету Міністрів, консультативні органи Кабінету Міністрів, Прем'єр-міністр України, перший віцепрем'єр-міністр України, віцепрем'єр-міністри України, міністри України, члени Кабінету Міністрів України, звільнення з посади члена Кабінету Міністрів України, резолюція недовіри Кабінету Міністрів України, відставка Уряду, міністерство, міністр, державні комітети, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, державна служба, державні службовці, урядові органи

державного управління, конституційно-правова відповідальність міністрів, завдання міністерства, територіальні органи міністерств, центральні органи виконавчої влади, апарат центрального органу виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, місцеве управління, принцип поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, завдання місцевих державних адміністрацій, об'єкт діяльності місцевих державних адміністрацій, функціональні повноваження місцевих державних адміністрацій, галузеві повноваження місцевих державних адміністрацій, акти органів виконавчої влади, накази, розпорядження, адміністративна реформа.

Скласти схеми:

- ✓ Система органів виконавчої влади в Україні.
- ✓ Акти органів виконавчої влади в Україні.
- ✓ Взаємодія органів виконавчої влади з іншими державними органами.
- ✓ Функції виконавчої влади в Україні.

Тематика рефератів:

- ◆ «Правові проблеми адміністративної реформи в Україні».
- ◆ «Органи виконавчої влади АРК: конституційно-правовий статус».
- ◆ «Центральні органи виконавчої влади в Україні: поняття, види, призначення».
- ◆ «Конституційно-правові засади становлення та розвитку державної служби в Україні».
- ◆ «Конституційно-правовий статус міністерств України: основні теоретичні питання».
- ◆ «Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України».
- ◆ «Позапарламентська відповідальність Кабінету Міністрів України: сучасний стан та перспективи правового регулювання».
- ◆ «Роль місцевих державних адміністрацій та місцевих рад в системі органів виконавчої влади в Україні».
- ◆ «Адміністративно-правове забезпечення євроінтеграційних процесів у діяльності органів виконавчої влади України».

Практичне завдання №1

Міністр культури звернувся до Прем'єр-міністра України з проханням надати йому щорічну оплачувану відпустку. Останній відмовив йому.

му, посилаючись на те, що напередодні ним як Прем'єр-міністром видано розпорядження, відповідно до якого у зв'язку з проведенням через три місяці важливого міжнародного саміту в місті Київ уряд переходить на посилений режим роботи, який передбачає відсутність вихідних днів. Крім того, Прем'єр-міністр зазначив, що згідно із чинним законодавством Міністр як член уряду є політичною особою, тобто на нього не поширюється трудове законодавство. А отже, він не має права на щорічну оплачувану відпустку.

Розкрийте правовий зміст поняття «політична особа».

Дайте правовий аналіз цій ситуації.

Практичне завдання №2

Міністром закордонних справ України від імені України був укладений міжнародний договір з однією із арабських країн про спільні зусилля в боротьбі з тероризмом. Під впливом міжнародної дипломатії Президент України, посилаючись на свої конституційні повноваження з визначення основних напрямів зовнішньої політики України, визнав неправомірним підписання договору і оголосив про його розірвання. У свою чергу влада цієї арабської країни почала вимагати пояснень, оскільки жодних підстав вважати Міністра закордонних справ на момент укладання договору неуповноваженою особою не було.

1. Чи має Міністр закордонних справ повноваження укладати міжнародні договори від імені України?

2. Чи вправі Президент визнавати неправомірними дії Міністра закордонних справ?

3. Чи має значення для вирішення даної справи норма Конституції, яка встановлює, що Президент представляє Україну всередині держави та за кордоном?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- ❖ Про визначення питань, що належать до компетенції віце-прем'єр-

- міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 року. № 274. *Офіційний вісник України*. 2020. № 33. Ст. 1110.
- ❖ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
 - ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
 - ❖ Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.
 - ❖ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
 - ❖ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2010. № 94.
 - ❖ Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15 грудня 1999 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 1999. № 50.
 - ❖ Про склад Кабінету Міністрів України: Указ Президента України від 15 грудня 1999 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1999. № 237.

Спеціалізована література:

1. Christopher M. Conservatives, the Supreme Court, and the Constitution: Judicial-Government Relations. *Osgoode Hall Law Journal*. 2016. Vol. 12, Issue 7. P. 3-35.
2. Drozd O. The rule of law as a principle of state service in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, p. 1. P. 60-65.
3. Glukhov A. The legal nature of relations in the civil service. *Sciences of Europe*. 2017. № 14, p. 3. P. 55-64.
4. Jankurová A. Efektivna verejná správa. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 2. С. 7-12.
5. Țurcan O. Deontologia funcționarului public: de la norme morale spre conduită profesională. *Legea si Viata*. 2016. № 2, p. 1. P. 13-18.
6. Авер'янов В. Б. «Подвійний» центр виконавчої влади: особливості взаємовідносин глави держави і уряду в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4-5. С. 21-32.
7. Авер'янов В. Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практика реалізації. *Право України*. 2010. № 3. С. 72-75.
8. Алексеева О. Є. Новітні засади нормативно-правового регулювання державної служби в Україні. *Форум права*. 2016. № 1. С. 10-15.
9. Артеменко И. Органы местного самоуправления как участники админи-

- стративного судопроизводства в Україні: вопросы сегодняшнего дня. *Legea si Viata*. 2016. № 10, ч. 1. С. 3-7.
10. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, Т. 2. С. 36-39.
 11. Белей Є. Н. Правові основи правонаступництва центральних органів виконавчої влади. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 6 (2). С. 32-34.
 12. Берназюк І. М. Державні цільові програми як стратегічні акти Кабінету Міністрів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, Т. 2. С. 17-20.
 13. Берназюк І. М. Реалізація актів стратегічної (програмної) правотворчості парламенту, глави держави та уряду як гарантія прямої демократії: моногр. Ужгород: Гельветика, 2017. 483 с.
 14. Берназюк Я. О. Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 41-48.
 15. Белкін Л. М. Забезпечення законності в діяльності органів виконавчої влади: адміністративно-правовий вимір: моногр. Ужгород: Бреза, 2014. 550 с.
 16. Буглак Ю. О. Адміністративно-правове регулювання розмежування повноважень між органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування України: моногр. Харків: Панов, 2019. 354 с.
 17. Бурбика В. Понятие и особенности взаимодействия органов местного самоуправления с правоохранительными органами. *Legea si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 21-24.
 18. Бялоблещкий З. Стабільність та ефективність урядів у політичних системах країн Східної Європи: моногр. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 469 с.
 19. Вавженчук С. Я. Конституційні основи розвитку виконавчої влади в Україні: моногр. Київ: Атіка, 2011. 216 с.
 20. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
 21. Гасимов Р. А. огли Електронне урядування як механізм публічного управління та адміністрування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
 22. Георгієвський Ю. В. Про визначення компетенції органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування як правового явища. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 21. С. 34-36.
 23. Гетьман Є. А. Нормотворча діяльність органів виконавчої влади в Укра-

- їні: правовий зміст і проблемні питання: моногр. Харків: Оберіг, 2014. 307 с.
24. Головка В. В. Громадські експертизи і залучення громадян до проведення експертиз органами виконавчої влади: проблеми адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 6 (2). С. 55-59.
 25. Гудзь І. Г., Шамрук М. Ю. Особливості адміністративного правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 198-200.
 26. Даниленко Ю. Теоретико-правовая характеристика оценивания результатов служебной деятельности государственных служащих. *Leges et Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 48-51.
 27. Денисова А. В. Синергетика як сучасний методологічний підхід до дослідження адміністративного нагляду органів виконавчої влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 62-66.
 28. Донченко О. Принципи законності в діяльності місцевого самоврядування. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. С. 72-75.
 29. Журавльов Д. В. Теоретико-правові засади оптимізації функціонування центральних органів виконавчої влади України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 32 с.
 30. Завадяк О. П. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення законності та дисципліни в органах виконавчої влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1, Т. 1. С. 275-279.
 31. Загорулько Є. О. Контроль та нагляд за застосуванням заходів адміністративного примусу органами державної виконавчої служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 77-80.
 32. Ільницький М. П. Адміністративно-правове регулювання електронного урядування у сфері публічного управління в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2017. 15 с.
 33. Карабін Т. О. Оптимізація розподілу повноважень місцевих органів публічної адміністрації в контексті здійснення адміністративної реформи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 73-76.
 34. Ківалов С. В. Адміністративно-правовий статус державної служби як центрального органу виконавчої влади: моногр. Одеса: Фенікс, 2015. 189 с.
 35. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
 36. Ковальчук А. Ю. Місце і роль органів виконавчої влади у сфері забезпечення безпеки України. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 47-52.
 37. Колобов Ю. В. Специфіка і визначальні параметри функціонування виконавчої гілки влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 4. С. 134-137.

38. Коломоєць Т. Методи контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування України при реалізації ними повноважень у сфері публічного управління: пошук оптимального варіанту. *Юридична Україна*. 2012. № 4. С. 20-24.
39. Коломоєць Т. Патріотизм та служіння українському народу – принцип державної служби: деякі теоретико-правові та нормативні аспекти. *Право України*. 2014. № 3. С. 198-205.
40. Крупчан О. Д. Органи виконавчої влади: питання компетенції: моногр. Київ: КНЕУ, 2012. 255 с.
41. Кудрявцев О. Ю. Електронне урядування у сучасному політико-адміністративному просторі: моногр. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 184 с.
42. Кузнецова М. Ю. Органи виконавчої влади України як суб'єкт інформаційних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 23 с.
43. Курілов Ю. Ю. Адміністративна реформа в Україні: від витоків до майбутнього. *Аспекти публічного управління*. 2019. Т. 7, № 9-10. С. 62-78.
44. Курусь Т. В. Стан дослідження проблеми нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 21-24.
45. Ладиченко В. В., Ємельяненко К. О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, Т. 1. С. 32-34.
46. Майданник О. Парламентський контроль за функціонуванням виконавчої влади в Україні: питання теорії. *Право України*. 2010. № 5. С. 102-108.
47. Макарова З. С. Конституційно-правовий статус глави уряду: порівняльно-правовий аспект: моногр. Київ; Чернігів: Лозовий В. М., 2014. 231 с.
48. Мартинюк Р. Компетенційний дуалізм виконавчої влади: державно-правовий досвід П'ятої Французької Республіки та України. *Право України*. 2011. № 1. С. 200-208.
49. Марченко В. В. Електронне урядування в органах виконавчої влади: адміністративно-правові засади: моногр. Харків: Панов, 2016. 443 с.
50. Мостовой О. А. Адміністративно-правові та організаційні засади провадження за зверненнями громадян до органів виконавчої влади України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 201 с.
51. Нижник Н. Р. Виконавча влада в Україні: реформування та перспективи: моногр. Полтава: ПУЕТ, 2012. 143 с.
52. Нітченко А. Г. Органи місцевого самоврядування та виконавчої влади Тимчасового уряду (на матеріалах Чернігівської губернії): дис. ... канд. іст. наук. Чернігів, 2012. 314 с.
53. Новак А. О. Конституційно-правове регулювання здійснення органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої

- влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
54. Новак А. Принципы делегирования органам местного самоуправления отдельных полномочий органов исполнительной власти в Украине. *Leges si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 120-124.
 55. Оргієць О. М. Стажування в органах виконавчої влади як інструмент накопичення передового досвіду управлінської діяльності. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1. С. 127-135.
 56. Остропілець В. Р. Форми взаємодії органів досудового розслідування міністерства внутрішніх справ України з іншими правоохоронними органами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 110-114.
 57. Панчак-Бялоблоцка Н. В. Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Львів, 2017. 38 с.
 58. Параниця С. П. Суть нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 8. С. 65-71.
 59. Перегуда Є. В. Виконавча влада України. Політико-правові аспекти модернізації: моногр. Київ: Логос, 2013. 405 с.
 60. Петренко І. Є. Політико-дипломатична діяльність українських національних урядів у Чорноморському регіоні (1917-1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2016. 17 с.
 61. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
 62. Побережний В. В. Становлення запобігання і протидії корупції в органах виконавчої влади України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2014. 20 с.
 63. Польський О. Ю. Організаційна структура державних органів виконавчої влади (на прикладі Національної поліції України). *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 257-266.
 64. Потіп М. М. Розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування: моногр. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2015. 186 с.
 65. Пылаева В. Система принципов деятельности органов исполнительной власти в Украине: проблемы правового закрепления. *Leges si Viata*. 2016. № 1, ч. 2. С. 87-91.
 66. Салієнко О. О. Запобігання та розв'язання конфліктів у процесі взаємодії законодавчої та виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2015. 20 с.
 67. Сидоренко П. В. Кадрова політика в місцевих органах виконавчої влади України: сутність та тенденції розвитку: дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2012. 248 с.

68. Совгіря О. В. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України: сучасний стан та тенденції розвитку: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 464 с.
69. Стадник Р. І. Реалізація норм права органами виконавчої влади України як розпорядниками публічної інформації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 21 с.
70. Топольницький В. В. Питання реалізації представництва Міністерства Оборони України в судах після зміни до Конституції України (щодо правосуддя). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 19. С. 57-62.
71. Троценко М. М. Нормативно-правове забезпечення взаємодії центральних органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування щодо забезпечення якості освіти. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. С. 1-8.
72. Француз-Яковець Т. А. Окремі аспекти взаємодії законодавчої і виконавчої гілок влади: досвід Французької Республіки. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 27. С. 52-58.
73. Халішхов В. М. Державна виконавча служба: генезис організації та методики функціонування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 33-35.
74. Чорнолуцький Р. В. Принципи нормопроектної діяльності органів виконавчої влади України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 173-190.
75. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління. *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.
76. Шклярук О. В., Шевкунов С. В. Особливості відповідальності державних службовців за вчинення адміністративних корупційних правопорушень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 286-288.
77. Щербань В. Д. Адміністративно-правові засади публічно-сервісної діяльності органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.

ТЕМА 12. ОРГАНИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇХ РОБОТИ

Семінарське заняття – 6 год.

1. Поняття, соціальна функція та значення судової влади.
2. Конституційні принципи правосуддя.
3. Конституційно-правовий статус суддів в Україні. Гарантії незалежності суддів. Порядок призначення та обрання суддів. Підстави, за яких припиняються повноваження суддів.
4. Система судової влади в Україні.
5. Правові засади діяльності органів суддівського самоврядування в Україні.
6. Вища рада правосуддя України:
 - порядок формування;
 - склад;
 - основні функції;
 - повноваження.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Стаття 6 Конституції України проголошує, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Всі три гілки державної влади є самостійними, кожна з них діє в межах своєї компетенції, встановленою Конституцією і законами України. Існування судової влади поруч із законодавчою і виконавчою є ознакою демократичної держави. І тому важливим є визначення поняття судової влади та основного її призначення в системі розподілу влад і в суспільстві, а також розкриття змісту правосуддя як виду державної діяльності.

Аналіз конституційних засад організації і діяльності судової влади в Україні передбачає визначення поняття конституційних принципів правосуддя в Україні. Згідно з розділом VIII Конституції України «Правосуддя» потрібно вказати перелік цих принципів та розкрити зміст кожного з них. Наступним важливим аспектом цього питання є визначення принципів побудови органів судової влади, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Правосуддя в Україні, згідно з Конституцією України, здійснюють професійні судді. Судді є носіями судової влади. Тому слід розкрити зміст конституційно-правового статусу суддів в Україні. Конституційно-правовими актами, які регламентують статус суддів, є Конституція

України, Закон «Про судоустрій і статус суддів» та інші та інші нормативно-правові акти. Відповідно до цих актів необхідно визначити поняття судді як посадової особи, вимоги щодо цих посадових осіб, їх повноваження та обов'язки, а також охарактеризувати принципи та гарантії діяльності суддів. З метою більш повного вивчення цього питання необхідно розглянути конституційно-правовий статус об'єднань суддів України.

Порядок призначення та обрання суддів на їх посади необхідно розглянути згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Особи, які претендують на посаду судді або які уже обіймають цю посаду, повинні відповідати низці кваліфікаційних вимог. Здобувачі повинні визначити ці умови, а також зазначити підстави, за яких припиняються повноваження суддів.

Важливим теоретичним аспектом цієї теми є визначення поняття системи судової влади в Україні. Як будь-яка система, система судової влади має внутрішні елементи, тобто певну внутрішню структуру. Так, згідно з Конституцією України здійснення правосуддя в Україні покладається на органи судової влади. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, систему судів судоустрою, основні вимоги щодо формування корпусу професійних суддів та регламентує інші питання судоустрою.

Розкриття змісту положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших конституційно-правових актів пов'язано із характеристикою конституційно-правового статусу органів суддівського самоврядування в Україні. Зокрема, визначити поняття суддівського самоврядування, основні засади функціонування та завдання органів суддівського самоврядування, організаційні форми його здійснення в Україні.

Відповідно до Конституції України та чинного законодавства потрібно визначити конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя в Україні: визначення поняття Вищої ради правосуддя, конституційного складу, порядку призначення членів Вищої ради правосуддя, функції і повноваження. А також, необхідно визначити обсяг питань, які належать до віддання Вищої ради правосуддя.

Надайте визначення таких понять:

правосуддя, судова система, судова система з внутрішньою спеціалізацією, судова система з зовнішньою спеціалізацією, Верховний суд, Вищі спеціалізовані суди України, апеляційні суди, місцеві суди, обласні

суди, районні суди, міські суди, районні суди у містах, судова влада, функції судової влади, конституційні принципи правосуддя, принцип спеціалізації, принцип територіальності, суд, суддя, посада судді, суддівські збори, голова суду, секретар судової палати, пленум, конституційно-правовий статус суддів, професійні судді, присяжні, народні засідателі, гарантії діяльності суддів, недоторканність суддів, система судової влади, суди загальної юрисдикції, суддівське самоврядування, завдання суддівського самоврядування, акти органів судової влади, право на судовий захист, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя, Національна школа суддів України.

Скласти схеми:

- ✓ Система органів судової влади в Україні.
- ✓ Конституційні принципи правосуддя.
- ✓ Конституційно-правовий статус судді в Україні.
- ✓ Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя.

Тематика рефератів:

- ◆ «Судове провадження у справах за скаргами громадян на неправомірні дії та рішення органів державного управління та посадових осіб».
- ◆ «Виконавча та судова влада: співвідношення та взаємодія».
- ◆ «Судові органи в системі реалізації конституційного права людини та громадянина на соціальний захист в Україні».
- ◆ «Захист прав людини на національному та наднаціональному рівнях».
- ◆ «Порівняльно-правовий аналіз окремих елементів конституційно-правового статусу судді».
- ◆ «Місце та повноваження Верховного Суду як найвищого судового органу в системі судів судоустрою».

Практичне завдання №1

Громадянин Ковальчук отримав рішення Другого окружного суду міста Дніпра, яким відмовлено громадянину Ковальчуку у задоволенні його адміністративного позову. В мотивувальній частині рішення, окрім посилання на Конституцію України, чинного національного законодавства містяться посилання на конкретні рішення Європейського суду з прав людини. Тобто рішення мотивоване не тільки витягами з норм чинного національного законодавства, а й практикою Європейського суду з прав людини. У зв'язку з чим, позивач не погоджується з цим рі-

шенням, та на підставі зазначеного буде оскаржувати рішення Другого окружного суду міста Дніпра.

Чи є законним використання практики Європейського суду з прав людини національними судами? Як Ви вважаєте, чи є підстави для скасування такого рішення? Чи обґрунтована буде апеляційна скарга громадянина Ковальчука? Спрогнозуйте рішення суду, виходячи з вище наведених фактів та обставин.

Практичне завдання №2

Конституційна реформа 2016 р. в Україні та подальші законодавчі зміни сприяли появі нових інституцій у системі судоустрою – Вищий антикорупційний суд України та Вищий суд з питань інтелектуальної власності, або IP-суд (ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

У формі есе (максимум до 1 сторінки) стисло та конструктивно висловіть свою позицію щодо ефективності діяльності Суду в Україні (характеризуємо будь-який із судів – на власний вибір здобувача вищої освіти) (розкрити переваги та недоліки існування такої інституції, сучасну практику у цій сфері, зарубіжний досвід).

Практичне завдання №3

Міністерство освіти та науки України за результатами комплексної перевірки одного з державних університетів м. Харкова, призупинило дію його ліцензії на право здійснення цим вищим навчальним закладом освітньої діяльності до виправлення вказаних в акті його перевірки порушень. У якості таких, котрі й стали підставою призупинення ліцензії, було названо надмірне застосування університетом російської мови у навчальному процесі та номінальне використання у ньому української мови як державної. Керівництво не погодилося з рішенням Міністерства «спіти і науки України та звернулося з відповідним позовом до суду.

Якою мовою згідно чинного законодавства повинно здійснюватися навчання у навчальних закладах України? Спрогнозуйте рішення суду у даній справі?

Практичне завдання №4

Суддя загального апеляційного суду області внаслідок автомобільної аварії втратив 90 відсотків зору, однак незважаючи на наявність необхідного стажу, заяву про вихід у відставку не подавав, аргументуючи свою позицію тим, що справи у апеляційному суді завжди розглядаються колегіально, і він у ході судового розгляду може звернутися при необхідності за допомогою до інших суддів, що будуть спільно з ним в

однієї колегії слухати справу.

Надайте правовий аналіз ситуації. Чи відповідають дії судді законодавству України? Який порядок передбачений для вирішення ситуації?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.)
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. Ст. 107.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 2005. № 153-154.
- ❖ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
- ❖ Про Конституційний Суд України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017 р. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
- ❖ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
- ❖ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
- ❖ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

Спеціалізована література:

1. Finnis J. Judicial power: past, present and future. *University of Oxford, Gray's Inn Hall*. 2015 October, 20. P. 2-28.
2. Liakh M. Features of judicial self-government functioning in foreign countries. *Leges si Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 61-64.
3. Баронін Д. Б. Правовий статус суду в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 19 с.
4. Баронін Д. Суд в системі органів державної влади. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. № 4. С. 36-41.

5. Белявська С. Ю. Організаційно-правові засади впровадження інновацій у судовоє управління в умовах інформаційного суспільства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 21 с.
6. Богословська Ж. Судові органи в системі реалізації конституційного права людини та громадянина на соціальний захист в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2010. № 5. С. 106-110.
7. Боняк В. Конституційно-правові основи взаємодії органів прокуратури України з суб'єктами громадянського суспільства. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 21-27.
8. Борисенко М. О. Організаційні та правові основи забезпечення єдності правозастосування судами України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
9. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: моногр. Харків: Право, 2010. 462 с.
10. Буайя Ф. Захист прав людини на національному та наднаціональному рівні. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 196-199.
11. Булкат М. С. Деякі питання теоретико-правової природи та сутності судової влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 97-108.
12. Бучик А. Впровадження принципу процесуальної регламентації в адміністративному судочинстві. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 39-53.
13. Верба І. О. Право на доступ до правосуддя та його юридичне забезпечення: загальноправова характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
14. Вільгушинський М. Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2013. 32 с.
15. Гетманцев Д., Блажівська Н. Судові доктрини, що потребують перегляду з адміністративно-процесуального погляду. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 84-101.
16. Гладій С. В. Легітимність судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
17. Глущенко С. В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України: теоретико-прикладне дослідження: моногр. Чорнобай: Чорнобаївське КПП, 2015. 352 с.
18. Гончар В. П. Організаційно-правові аспекти реалізації конституційної засади гласності судового процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
19. Гончарова Г. Присяга судді: потрібні чіткі ознаки її порушення для звільнення його з посади. *Право України*. 2016. № 3. С. 244-252.
20. Городовенко А. Конституционная модернизация судебной системы в условиях европейской межгосударственной интеграции: проблемы теор-

- рії и практики. *Legea si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 31-34.
21. Городовенко В. В. Принципи судової влади: моногр. Харків: Право, 2012. 447 с.
 22. Євграфова Є. Доступність правосуддя: можливості судової реформи. *Право України*. 2012. № 8. С. 279-287.
 23. Єльцов В. О. Правове регулювання інформаційного забезпечення діяльності судів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
 24. Задорожня Г. Принцип рівного виборчого право громадян у рішеннях Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 42-49.
 25. Запара С. Безпосередня участь народу у здійсненні правосуддя: імітація чи реальність? *Право України*. 2015. № 9. С. 114-119.
 26. Захарова О. В. Умови та порядок перегляду справи Верховним Судом України на підставі рішення Європейського суду з прав людини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 13-16.
 27. Іванець О. М. Теоретичні та прикладні засади меж судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
 28. Іванищук А. А. Адміністративно-правове регулювання діяльності судової гілки влади: теорія і практика: моногр. Київ: Ун-т «Україна», 2014. 356 с.
 29. Іваночко І. Імплементация міжнародно-правових стандартів статусу суддів у конституційному праві України. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. № 4. С. 42-46.
 30. Іванченко О. Ю. Адміністративно-правовий аспект надання судових послуг в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 15 с.
 31. Калашник О. А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 24 с.
 32. Кампо В. Система джерел права в актах органу конституційної юстиції: проблеми теорії. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 11-23.
 33. Капустинський В. Взаємозв'язок понять «судова влада», «правосуддя» і «судочинство у контексті сучасного реформування». *Право України*. 2012. № 9. С. 363-368.
 34. Ківалов С. Роль Верховних судів держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у подоланні структурних/системних недоліків національних правових систем. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 63-72.
 35. Козюбра М. Система судів в Країні та місце в ній Верховного Суду України: стан та перспективи реформування. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 15-28.
 36. Колпаков В. Адміністративне судочинство: співвідношення з адміністративним процесом і предметом адміністративного права. *Право України*. 2018. Вип. 2. С. 26-38.
 37. Комарова Т. Феномен судового активізму у практиці Суду Справедливо-

- сті Європейського Союзу. *Право України*. 2018. № 2. С. 217-232.
38. Кравчик М. Б. Реформування судової системи як важлива складова європейської інтеграції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
 39. Кравчук В. Адміністративна юстиція в контексті конституційної реформи. *Право України*. 2016. № 2. С. 45-49.
 40. Кулик С. В. Вплив міжнародних стандартів на конституційну реформу у сфері правосуддя в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 326-337.
 41. Культенко О. До проблеми визначення судової юрисдикції Євросоюзу (можливість алгоритмізації). *Право України*. 2016. № 2. С. 97-103.
 42. Леськів С. Р. Правовий статус суддівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних прав суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 20 с.
 43. Лук'янець Д. Сміслові колізії у новій редакції Кодексу адміністративного судочинства України. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 71-83.
 44. Меліхова Ю. А. Морально-професійна культура судді: історія і сучасність: моногр. Харків: Право, 2015. 217 с.
 45. Мілієнко О. А. Принципи адміністративного судочинства та їх класифікація. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 132-139.
 46. Мірошніченко С. С. Судова влада в Україні: проблеми протидії злочинним посяганням на правосуддя: моногр. Київ: Десна, 2013. 663 с.
 47. Мовчан В. В. До проблемних питань проявів судової влади у сферах правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 16-23.
 48. Мовчан В. В. Межі здійснення судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
 49. Мозолєвська О. М. Правові засади інформаційних відносин у системі місцевих загальних судів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
 50. Нелін О. Національна конституційна юстиція: тенденції та закономірності розвитку. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 11-16.
 51. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 576 с.
 52. Огаренко Т. Стан соціально-правових відносин і правового захисту громадян за оцінкою населення. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6. С. 9-12.
 53. Остафійчук Л. А. Юридична відповідальність за неповагу до суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.
 54. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикцій. *Право України*. 2016. № 2. С. 38-44.
 55. Помазанов А. В. Господарські суди: ліквідувати не можна реформувати. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 12. С. 46-58.

56. Потапенко В. І. Самостійність судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 18 с.
57. Прилуцький С. Концептуальні підходи до реформування судової влади України. *Право України*. 2015. № 11. С. 106-112.
58. Ремескова Ю. О. Судова влада в системі поділу влади: моногр. Харків: Право, 2014. 191 с.
59. Рой О. Европейские модели обжалования правовых актов и предложения для Украины. *Leges si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 93-97.
60. Саленко О. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. № 3. С. 263-269.
61. Самсін І. Л. Організаційно-правове співробітництво органів судової влади України з інституціями Ради Європи: моногр. Херсон: Гельветика, 2019. 231 с.
62. Смокович М. Вищий адміністративний суд України як суд першої інстанції: проблеми та перспективи. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 25-31.
63. Смокович М. Обмеження права суддів на судовий захист. *Право України*. 2018. № 2. С. 118-135.
64. Смокович М. Організаційно-правове забезпечення доступності правосуддя у виборчих спорах. *Право України*. 2016. № 4. С. 116-128.
65. Смокович М. Проблеми вирішення у судовому порядку спорів, пов'язаних із всеукраїнським референдумом. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 32-38.
66. Смокович М. Судовий контроль за виборами народних депутатів України. *Юридична Україна*. 2012. № 7 С. 4-11.
67. Тацій Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 75-85.
68. Тимошек О. Принципи реалізації захисту конституційних прав та свобод іноземців в Україні. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. № 4. С. 47-51.
69. Федоренко В. В. Основні конституційні засади судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
70. Федоров І. В. Щодо подальшого удосконалення суду присяжних в Україні з урахуванням світового досвіду. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 25. С. 250-251.
71. Федорович В. І. Теоретичне обґрунтування механізму відповідальності судді за недоброчесну поведінку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
72. Хлібороб Н. Запровадження електронного адміністративного судочинства в Україні: інновації та перспективи. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 102-117.
73. Хотенець П. Захист суддів від неналежного тиску: міжнародно-правові стандарти, досвід правового регулювання у пострадянських країнах.

Право України. 2016. № 5. С. 143-154.

74. Хотинська-Нор О. Судова реформа: закономірності й особливості реалізації. *Право України*. 2015. № 10. С. 181-188.
75. Целлер Е. Питання структурної незалежності та судового діалогу в системах конфліктуючих норм. *Право України*. 2016. № 2. С. 17-24.
76. Черникова А. О. Правова природа письмового провадження в адміністративному судочинстві України. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 161-167.
77. Черняк Ю. Сертифікація судового рішення як спосіб його визнання на території держав-членів Європейського Союзу. *Право України*. 2014. № 6. С. 131-138.
78. Шевченко А. Є. Судова влада: засадничі завдання правничої науки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2019. № 1. С. 53-54.
79. Шевчук С. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції. *Право України*. 2013. № 9. С. 306-326.

ТЕМА 13. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Історичні передумови виникнення конституційної юстиції в системі судової влади. Моделі конституційного судочинства та їх характеристика.

2. Порядок формування Конституційного Суду України, його чисельний склад, структура, вимоги до суддів.

3. Статус суддів Конституційного Суду України та гарантії їх діяльності

4. Законодавчі засади організації і діяльності Конституційного Суду України: функції та повноваження. Регламент Конституційного Суду України – нормативно-процесуальний акт.

5. Конституційне провадження. Форми звернення до Конституційного Суду України.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Розгляд цієї теми полягає в аналізі інституту конституційної юстиції. Передбачається розкриття змісту цього інституту з точки зору історичного підходу шляхом розгляду законодавчого закріплення та фактичного існування конституційної юстиції як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Аналіз історичних аспектів цього конституційно-правового явища дозволить сформулювати уявлення про історичні етапи розвитку конституційної юстиції. В результаті проведеного аналізу можна охарактеризувати інститут конституційної юстиції в Україні на сучасному етапі його розвитку, зрозуміти його правову природу як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Окрему увагу слід приділити сучасним моделям конституційного судочинства (американська модель, романо-германська (європейська) модель, мусульманська (традиційна) модель, змішані системи).

Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції. Законодавчою основою організації і діяльності Конституційного Суду України є Конституція України, зокрема, розділи VIII «Правосуддя» і XII «Конституційний Суд України», Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. та інші правові акти. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України.

Конституція України визначає склад Конституційного Суду Украї-

ни та порядок його формування. Необхідно охарактеризувати процедуру висування кандидатів на посаду судді Конституційного Суду, визначити коло суб'єктів, які призначають суддів на відповідну посаду.

Конституційно-правовий статус суддів Конституційного Суду визначається Конституцією України, Законами України «Про Конституційний Суд України», «Про судоустрій і статус суддів», Регламентом Конституційного Суду України тощо. На підставі зазначених актів необхідно визначити вимоги до кандидатів на посаду судді та порядок вступу на цю посаду; компетенцію суддів Конституційного Суду України, підстави припинення повноважень, гарантії діяльності суддів та види цих гарантій.

Висвітлення положень щодо конституційно-правової регламентації засад організації і діяльності Конституційного Суду України пов'язано із необхідністю дослідження поняття функцій і повноважень цього органу. Конституційний Суд України – це орган конституційної юрисдикції в Україні, функціонально уповноважений на здійснення конституційного контролю. Виходячи з цього потрібно розкрити зміст конституційного контролю як конституційно-правової категорії: визначити поняття та ознаки цієї дефініції; міжнародно-правові аспекти регулювання конституційного контролю та порядок здійснення в зарубіжних країнах. Визначення особливостей інституту конституційного контролю в Україні передбачає аналіз повноважень Конституційного Суду України. На основі визначених повноважень можна з'ясувати, які основні функції виконує Конституційний Суд України.

З метою більш ефективної реалізації функцій і повноважень Конституційний Суд України утворює на своєму засіданні з числа суддів допоміжні робочі органи з питань організації його внутрішньої діяльності. Передбачається розкрити конституційно-правовий статус цих органів. Слід розглянути види та проаналізувати правову природу актів Конституційного Суду України, вказати на їх значення для політико-правової теорії та практики.

Законодавство про Конституційний Суд України визначає процедуру конституційного провадження.

Перш за все, визначаються форми звернення до Конституційного Суду України, до яких належать: конституційне подання, конституційне звернення та конституційна скарга. Таким чином, пропонується визначити поняття, зміст та форму конституційного подання, конституційного звернення та конституційної скарги; суб'єктів права на конституційне подання, конституційне звернення та конституційної скарги. А також, необхідно визначити: підстави для відмови у відкритті конститу-

ційного провадження; порядок проведення засідань Конституційного Суду, а також пленарних засідань. Важливо звернути увагу на конституційно-правове регулювання питань, які пов'язані з особливостями конституційного провадження з певних категорій справ.

Надайте визначення таких понять:

конституційність, конституційна юстиція, конституційна юрисдикція, конституційне правосуддя, Конституційний Суд України, принципи функціонування Конституційного Суду України, суддя Конституційного Суду України, гарантії діяльності Конституційного Суду України, функції Конституційного Суду України, склад Конституційного Суду України, конституційний контроль, офіційне тлумачення конституційно-правових норм, Велика палата, Сенат, Колегія, акти Конституційного Суду України, збори суддів Конституційного Суду, Секретаріат Конституційного Суду України, конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга, конституційне провадження, предмет конституційного провадження, доктрина політичного питання, межі діяльності Конституційного Суду України.

Скласти схеми:

- ✓ *Внутрішня структура Конституційного Суду України.*
- ✓ *Конституційно-правова регламентація статусу Конституційного Суду України.*
- ✓ *Форми звернення до Конституційного Суду України.*
- ✓ *Колегії Конституційного Суду України.*
- ✓ *Статус суддів Конституційного Суду України.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Правова природа актів Конституційного Суду України».*
- ◆ *«Теорія та практика реалізації рішень Конституційного Суду України».*
- ◆ *«Інститут конституційної юстиції в зарубіжних країнах».*
- ◆ *«Конституційний Суд України у системі органів контрольної влади».*
- ◆ *«Вплив Конституційного Суду України на процес законотворчості в Україні».*
- ◆ *«Конституційний Суд України як гарант дотримання конституційних принципів демократичної, правової держави».*
- ◆ *«Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права».*

- ◆ «Суд як орган конституційного контролю (зарубіжний досвід)».
- ◆ «Конституційна скарга в Україні: сучасний стан та перспективи».

Практичне завдання №1

Заповніть нижче наведену таблицю щодо вимог, які встановлені для різних категорій суддів:

№ з/п	Вимоги	Суддя місцевого суду	Суддя апеляційного суду	Суддя Верховного Суду	Суддя Конституційного Суду України
1.	Віковий ценз				
2.	Стаж роботи у галузі права				
3.	Ценз осілості				
4.	Строк здійснення повноважень				
5.	Суб'єкт призначення чи обрання на посаду				
6.	Суб'єкт здійснення дисциплінарного провадження				
7.	Суб'єкт звільнення з посади				
8.	Обмеження (відсутність обмежень) щодо зайняття посади Голови суду				

Практичне завдання №2

Громадянин Петренко звернувся із конституційним зверненням до Конституційного Суду України, у якому висловив клопотання надати офіційне тлумачення на предмет визначення, чи є тотожними терміни «орган державної влади», який вживається у ч. 1 ст. 5, ч. 1 ст. 13, ч. 2 ст. 19, ч. 3 ст. 32, ч. 1 ст. 38, ст. 40, ч. 2 ст. 42, ч. 2 ст. 55, ст. 56, ч. 1 ст. 71, ст. 86, п. 4 ст. 88, ч. 4 ст. 103, ч. 3 ст. 142 Конституції України та «державний орган», який відповідно закріплений у ч. 2 ст. 59 Конституції України?

Чи має право на такий предмет конституційного звернення громадянин Петренко? Якби Ви були суддею Конституційного Суду України, яким чином розтлумачили б порушене у конституційному зверненні питання?

Практичне завдання №3

Визначте із наведених нижче органів влади, які не є суб'єктами права на конституційне подання щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим: а) Генеральна прокуратура України; б) Уповноважений ВРУ з прав людини; в) не менш як 45 депутатів обласної ради; г) Кабінет Міністрів України; ґ) Верховна Рада Автономної Республіки Крим; д) Служба безпеки України; е) Президент України; є) Вища рада правосуддя; ж) Верховна Рада України; з) Національний банк України; и) Верховний Суд; і) Центральна виборча комісія.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. С. 376.
- ❖ Регламент Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. *Вісник Конституційного суду України*. 2018. № 2. Ст. 14.
- ❖ Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого

- 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.
- ❖ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
 - ❖ Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
 - ❖ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
 - ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
 - ❖ Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування: Указ Президента України від 07 лютого 2008 року. *Офіційний вісник Президента України*. 2008. № 5. Стор. 31. Ст. 207.
 - ❖ Положення про Секретаріат Конституційного Суду України: затверджено Постановою Конституційного Суду України від 11 квітня 2019 року № 13- п/2019. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/179>
 - ❖ Про затвердження Регламенту призначення та звільнення суддів Конституційного Суду України з посад за квотою з'їзду суддів України: затверджено Рішенням XII позачергового з'їзду суддів України 25 вересня 2014 року (в редакції, затвердженій рішенням XIV позачергового з'їзду суддів України 13 листопада 2017 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0005415-14>

Додатки:

- ❖ Пам'ятка для громадян та юридичних осіб про порядок внесення конституційних скарг до Конституційного Суду України. URL: <http://ccu.gov.ua/publikaciya/poryadok-ta-umovy-zvernennya-gromadyan-ta-yurydychnyh-osib-do-konstytuciynogo-sudu>
- ❖ Порядок допуску до залів засідань сенатів, великої палати Конституційного Суду України осіб, які бажають бути присутніми на відкритій частині пленарного засідання сенатів, Великої палати Конституційного Суду України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/publikaciya/poryadok-dopusku-do-zalu-zasidan-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny>
- ❖ Рекомендації для громадян та юридичних осіб про порядок звернення до Конституційного Суду України з конституційними скаргами. URL: <http://ccu.gov.ua/publikaciya/rekomendaciyi-dlya-fizychnyh-ta-yurydychnyh-osib-shchodo-vnesennya-do-konstytuciynogo>

Спеціалізована література:

1. Railean P. Aportul curții constituționale la asigurarea constituționalității în statul de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 10-15.
2. Railean P. Rolul și valoarea justiției constituționale în statul de drept. *Верховенство Права*. 2016. № 1 (33). С. 5-12.
3. Spanu I., Lupu C. Esența și menirea justiției constituționale într-un stat de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 3, ч. 1. С. 18-23.
4. Алавердян Л. В. Конституционно-правовой характер решений Конституционного Суда и проблемы их осуществления: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ереван, 2012. 30 с.
5. Бабак М. А. Індивідуалістичні форми захисту прав та свобод людини Конституційним Судом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 18-21.
6. Багрій О. І. Авторитетність Конституційного Суду України як індикатор рівня конституційної правосвідомості та правової культури й засіб їх підвищення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 52-55.
7. Багрій О. І. Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами практики Конституційного Суду України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 16 с.
8. Баулін Ю. Принцип верховенства права у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 1. С. 18-27.
9. Бачинская О.-М. Применение принципа недискриминации в решениях Конституционного Суда Украины. *Legea si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 11-14.
10. Бірмонтієне Т. «Невидимі» поправки до Конституції: роль Конституційного суду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 223-238.
11. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 33-39.
12. Богданевич Т. С. Тлумачення положень Європейської конвенції з прав людини та рішень Європейського суду з прав людини в діяльності Конституційного Суду України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 52-54.
13. Бринцев В. Д. Судовий конституціоналізм в Україні: доктрина і практика формування: моногр. Харків: Право, 2013. 392 с.
14. Валькова А. І. Правова природа конституційного контролю та його місце в державно-правовому механізмі. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 2. С. 9-12.
15. Владикін О. Н., Друзь В. Д. Інститут конституційної скарги як гарантія прав і свобод людини і громадянина. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 1. С. 30-34.

16. Гецько М. М. Інститут конституційної скарги як засіб захисту основних прав і свобод: порівняльно-правовий аналіз: моногр. Ужгород: Гельветика, 2015. 227 с.
17. Грабильніков А. В. Конституційна юстиція в Україні: до визначення поняття. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 1. С. 3-7.
18. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: моногр. Харків: Право, 2013. 424 с.
19. Данко В. Й. Про дослідження природи та місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 60-64.
20. Денькович О. І. Тлумачення кримінально-правових норм у рішеннях Конституційного Суду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 19 с.
21. Евсеев А. П. Психологія конституційного судопроизводства: моногр. Харьков: Юрайт, 2013. 232 с.
22. Івановська А. М. Правові засади функціонування Конституційного Суду України: моногр. Хмельницький: ХУУП, 2013. 221 с.
23. Карелова Г. А. Кримінальна відповідальність в правових позиціях Конституційного Суду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
24. Касмінін О. Актуальні питання захисту права на працю та права на соціальний захист громадян Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 123-131.
25. Клименко О. М. Вплив конституційної юрисдикції на розвиток статусу адвоката в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2. С. 62-68.
26. Коваленко В. Конституційний Суд України як ключова інституція в механізмі гарантій прав і свобод людини в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 2. С. 66-73.
27. Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 167-180.
28. Колюх В. Окрема думка судді Конституційного Суду України як засіб уникнення політичної відповідальності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 2. С. 62-68.
29. Кравець О. О Конституційна скарга в Україні: теоретичні та практичні питання визначення і застосування. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 94-113.
30. Кравчук В. М. Особливості конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 109-112.
31. Кравчук К. Г. Акти Конституційного Суду України та їх правотворчий характер. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 51-54.

32. Кузнєцова Ю. Застосування міжнародних стандартів Конституційного Суду України: методологія та цільове призначення. *Юридичний журнал*. 2012. № 7-8 (121-122). С. 103-107.
33. Лемак В. В. Проблеми інституційної незалежності Конституційного Суду України: уроки європейського досвіду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 113-117.
34. Марцеляк О. В. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-121.
35. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
36. Мельник М., Різник С. Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 149-159.
37. Мішина Н. В. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 122-126.
38. Моткова О. Право на життя у рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 49-59.
39. Мяловицька Н. А. Особливості законодавчого регулювання компетенції органів конституційного правосуддя в європейських державах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 127-129.
40. Нелін О. І. Національна конституційна юстиція: тенденції та закономірності розвитку. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 11-16.
41. Нікольська О. В. Захист Конституційним Судом України прав і свобод людини та громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 79-82.
42. Овчаренко В. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку в аспекті практики Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 2. С. 74-93.
43. Омелян С. Гарантії реалізації принципу незалежності конституційного правосуддя у демократичних державах. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 155-160.
44. Остапенко В. В. Право власності у рішеннях Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 3. С. 186-193.
45. Полховська І. К., Пахомова В. А. Проблемні аспекти виконання рішень Конституційного суду України. *Форум права*. 2016. № 3. С. 213-218.
46. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 43-54.
47. Різник С. В. Значення інституту окремої думки судді Конституційного

- Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 59-67.
48. Різник С. Реформа конституційного правосуддя в Україні: сучасний етап. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 1. С. 159-164.
 49. Савчин М. В. Конституційний Суд України і динаміка конституційного порядку. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 136-141.
 50. Селіванов А. О. Ухвали Конституційного Суду України та їх юрисдикційне призначення. *Право України*. 2015. № 4. С. 157-163.
 51. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України: моногр. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
 52. Синицин П. Практика Європейського Суду з прав людини як нормативно-ціннісний орієнтир у діяльності Конституційних Судів. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. № 4, ч. 1. С. 54-59.
 53. Синицин П. Практика конституційних судів щодо застосування рішень Європейського суду з прав людини: конкуренція правових позицій. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 157-162.
 54. Сліденко І. Політизація конституційних судів: причини та наслідки. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 211-213.
 55. Стеценко С. Г. Конституційний Суд України як суб'єкт формування державної політики у сфері охорони здоров'я. *Право України*. 2013. № 5. С. 287-293.
 56. Тихий В. П. Правова природа Конституційного Суду України, його повноваження, рішення та висновки. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 97-110.
 57. Тищук Т. І. Конституційно-правовий аналіз форм реалізації рішень Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 132-137.
 58. Тищук Т. І. Процедура реалізації рішень Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 38-45.
 59. Тупицький О. М. Еволюція індивідуального доступу до конституційного правосуддя: український досвід та загальноєвропейські тенденції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 2. С. 91-95.
 60. Тупицький О. М. Забезпечення виконання органами державної влади рішень Конституційного Суду України: теоретичний та практичний аспекти. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 2. С. 101-110.
 61. Тупицький О. М. Конституційний і Верховний суди України та співвідношення їхніх правових позицій в аспекті здійснення інтерпретаційних функцій. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 2-3. С. 194-202.
 62. Тупицький О. М. Повноваження Конституційного Суду України та ефективність національних засобів індивідуального доступу до конституційного правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 208-210.

63. Чистоколяний Я. В. Європейські стандарти й критерії інституціональної незалежності конституційної юстиції та Конституційний суд України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. С. 44-47.
64. Чистякова Ю. В. Тлумачення норм права конституційним судом України в контексті досвіду інших правових систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 26-29.
65. Шаптала Н. К. Викладення резолютивної частини рішення Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 202-213.
66. Швець Ю. Ю. Роль Конституційного суду в захисті права особи на охорону здоров'я. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 36-39.
67. Шемшученко Ю. С. Доктринальні проблеми забезпечення верховенства права в процесі конституційної й судово-правової реформи в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1 С. 46-52.
68. Щербанюк О. Удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності Конституційного Суду України як шлях до формування європейської моделі конституційного судочинства. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 187-197.
69. Яковлев А. А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 47-58.

ТЕМА 14. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Історія становлення і розвитку системи місцевого самоврядування.
2. Міжнародно-правова регламентація питань організації питань місцевого самоврядування. Європейська Хартія місцевого самоврядування.
3. Сучасні моделі місцевого самоврядування. Конституційне закріплення моделі місцевого самоврядування в Україні.
4. Поняття місцевого самоврядування.
5. Правові основи і система місцевого самоврядування:
 - повноваження місцевого самоврядування;
 - система місцевого самоврядування;
 - матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування;
 - гарантії місцевого самоврядування.
6. Рішення органів місцевого самоврядування: порядок прийняття та юридична сила. Припинення дії та відміна актів органів місцевого самоврядування.
7. Судовий захист прав місцевого самоврядування.
8. Перспективи розвитку місцевого самоврядування в ході адміністративної реформи.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Розгляд цієї теми передбачає загальний огляд історичних аспектів становлення і розвитку системи місцевого самоврядування. Тобто дослідження історичних періодів і правових актів, які характеризують процес формування місцевого самоврядування як сучасне конституційно-правове явище. Передбачається аналіз розвитку інституту місцевого самоврядування як в Україні, так і у світовій практиці. Необхідно звернути увагу на формування його моделей в різні історичні періоди в процесі трансформації та розвитку; а також, приділити особливу увагу до вивчення матеріалу щодо Магдебурзького права.

Аналіз міжнародно-правових актів з питань організації та здійснення місцевого самоврядування дозволить уявити об'єктивну картину щодо міжнародно-правових стандартів інституту місцевого самоврядування. В рамках цього аспекту необхідно розглянути структуру та зміст таких міжнародних документів як Європейська хартія місцевого самоврядування, Всесвітня Декларація про місцеве самоврядування, Європейсь-

ка Декларація прав міст, Європейська Хартія міст, Хартія конгресу місцевих і регіональних влад Європи.

Важливим питанням є сучасний конституційно-правовий статус місцевого самоврядування в зарубіжних країнах, тобто його сучасні моделі та їх конституційно-правова регламентація. У цьому питанні потрібно охарактеризувати основні системи місцевого самоврядування, а саме: англо-американську (англосаксонську), континентальну (романо-германську або європейську), іберійську та радянську системи.

Розділ XI Конституції України «Місцеве самоврядування» регламентує основоположні засади місцевого самоврядування – однієї з найважливіших ознак демократичної держави. Місцеве самоврядування, його гарантування з боку Української держави є не тільки правом територіальної громади, а й принципом засад конституційного ладу України. Це знайшло своє закріплення у ст. 7 Конституції України.

Аналіз конституційно-правового інституту місцевого самоврядування передбачає визначення поняття та сутності місцевого самоврядування. Необхідно зауважити, що для того, щоб зрозуміти правову природу місцевого самоврядування, передусім необхідно розглянути наукову, теоретичну, концептуальну точку зору. Тобто це дві основні теорії місцевого самоврядування, які не тільки продовжують існувати в науці конституційного права, а й впливають на практику державотворення, у тому числі в Україні – державницька і громадівська теорії та їх модифікації. А також, це питання передбачає визначення юридичного змісту місцевого самоврядування згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Місцеве самоврядування слід розглянути як певну систему та виділити основні елементи цієї системи. Передбачається дворівневий розгляд правових основ та системи місцевого самоврядування. На першому рівні – визначення місцевого самоврядування як цілого (поняття, принципи та повноваження); на другому рівні – як сукупність певних елементів (конституційно-правова характеристика кожного з них: поняття, структура, особливості та повноваження). Розкриваючи конституційно-правовий статус суб'єктів місцевого самоврядування, слід зупинитись на характеристиці територіальних громад як одного з основних суб'єктів, а також органах самоорганізації населення.

Необхідно звернути увагу на організаційно-правовий та матеріально-фінансовий аспекти місцевого самоврядування, які є критеріями його самостійності (автономії) – наявність у його органів власних повноважень. Окрему увагу потрібно приділити формуванню бюджету органів місцевого самоврядування.

Аналіз вищезазначених теоретичних та практичних аспектів місцевого самоврядування, його компетенції потребує всебічного розгляду структури та змісту Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування», інших конституційно-правових актів та відомих фундаментальних наукових праць українських вчених в сфері місцевого самоврядування.

Розгляд правової природи рішень органів місцевого самоврядування, передбачає визначення їх поняття, видів та змісту. Необхідно розглянути порядок прийняття цих рішень, тобто визначити форму та процедуру прийняття цих рішень відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Важливим аспектом в цьому питанні є дія рішень органів місцевого самоврядування; їх дія за колом осіб, у часі та просторі. Наступний аспект – це умови і процедура припинення дії рішень.

Особливо актуальним питанням на сучасному етапі становлення демократичної правової Української держави є перспективи розвитку та вдосконалення конституційно-правового статусу органів місцевого самоврядування. Пропонується аналіз пріоритетних напрямів розвитку місцевого самоврядування в Україні, порівняльний аналіз його конституційно-правового статусу до прийняття Конституції 1996 з його конституційно-правовою регламентацією згідно з чинними законодавчими актами на сьогоднішній день; слід виділити основні сучасні проблеми місцевого самоврядування (наприклад, проблема комунізації тощо).

Надайте визначення таких понять:

місцеве самоврядування, англо-американська (англосаксонська) система, континентальна (романо-германська або європейська) система, іберійська система, радянська система (система рад та їх виконавчих комітетів), магдебурзьке право, державницька теорія місцевого самоврядування, громадівська теорія місцевого самоврядування, теорія муніципального дуалізму, демократична децентралізація, адміністративна децентралізація, місцевий референдум, місцеві вибори, система місцевого самоврядування, територіальна громада, представницький орган місцевого самоврядування, районні ради, обласні ради, загальний склад ради, правомочний склад ради, виконавчі органи рад, органи самоорганізації населення, посадова особа місцевого самоврядування, служба в органах місцевого самоврядування, делеговані повноваження, місцевий бюджет, місцеві податки, місцеві збори.

Скласти схеми:

- ✓ *Сучасні моделі місцевого самоврядування.*
- ✓ *Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні.*
- ✓ *Гарантії місцевого самоврядування.*
- ✓ *Функції територіальних громад.*
- ✓ *Припинення дії та відміна актів органів місцевого самоврядування.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Питання кодифікації законодавства про місцеве самоврядування».*
- ◆ *«Пріоритетні напрями розвитку місцевого самоврядування в Україні».*
- ◆ *«Процес формування місцевого самоврядування як сучасного конституційно-правового явища».*
- ◆ *«Сучасний конституційно-правовий статус місцевого самоврядування в зарубіжних країнах».*
- ◆ *«Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні».*
- ◆ *«Статут територіальної громади як засіб реалізації конституційного права громадян на участь у місцевому самоврядуванні».*
- ◆ *«Місцевий уповноважений з прав територіальної громади в механізмі захисту прав людини».*
- ◆ *«Організаційно-господарські повноваження органів місцевого самоврядування: проблеми теорії та практики».*

Практичне завдання №1

Депутат міської ради Р. звернувся до місцевого суду з адміністративним позовом проти міської ради. У позові депутат обґрунтовує і доводить незаконність деяких рішень міської ради і просить визнати їх незаконними.

Суд, вирішуючи питання про прийняття позову до розгляду, дійшов висновку, що депутат міської ради є неналежним суб'єктом звернення до суду і не має таких повноважень, як звернення до суду для визнання рішення органу місцевого самоврядування незаконним.

Суд відмовив депутату Р. у порушенні провадження у справі за його позовом і зазначив, що тільки за умови отримання депутатом Р. довіреностей від всіх виборців, що голосували за список партії, за яким його було обрано депутатом, і подання їх до суду можливо порушити провадження за його позовом.

Проаналізуйте повноваження депутатів місцевих рад у сфері захисту прав і законних інтересів виборців. Чи вірно вчинив суд в цьому випадку?

Практичне завдання №2

Селищна рада більшістю голосів прийняла рішення про проведення місцевого референдуму з питання отримання селищем статусу міста районного значення. Цей референдум відбувся, і жителями селища ради було схвалене.

На підставі рішення селищної комісії по проведенню референдуму за розпорядженням Голови Верховної Ради України внесено зміни до Реєстру населених пунктів України.

Прокоментуйте ці рішення. Дайте правову оцінку таким діям.

Практичне завдання №3

Комітетом Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування було ініційовано розробку низки проєктів Законів України, котрі б деталізували ст. 69 Конституції України. Зокрема, згідно даної норми народне волевиявлення в Україні здійснюється окрім проведення виборів та референдумів також через інші форми безпосередньої демократії.

Які Ви можете назвати інші форми безпосередньої демократії, зокрема, які можна реалізувати в межах місцевого самоврядування? Наскільки широко вони практикуються в Україні? Чи дійсно є потреба у їх нормативній деталізації у національному законодавстві? (Відповідь може бути у формі короткої доповіді – 3, 4 абзаци).

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 39. Ст. 1418.
- ❖ Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 50. Ст. 3381.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

- ❖ Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16 квітня 2009 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 38. Ст. 534.
- ❖ Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон від 05 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91.
- ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- ❖ Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.
- ❖ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
- ❖ Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29 листопада 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 78.
- ❖ Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.
- ❖ Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 49. Ст. 299.
- ❖ Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34 ст. 1167.
- ❖ Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
- ❖ Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
- ❖ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1150. Ст. 1.
- ❖ Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 193-195.
- ❖ Про День місцевого самоврядування: Указ Президента України від 25 листопада 2000 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики*

України. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 145.

- ❖ Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні: Указ Президента України від 30 серпня 2001 року (зі змінами і допов.). *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 86-87.

Спеціалізована література:

1. Kuzmenko N. Legal effects of unlawful local government acts. *Leges si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 81-86.
2. Андрусів Л. М. Особливості оприлюднення нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2019. № 8. С. 8-14.
3. Артеменко А. Г. Місцеве самоврядування в Україні: євроінтеграційний шлях: моногр. Київ: Рідна мова, 2016. 805 с.
4. Артеменко И. Органы местного самоуправления как участники административного судопроизводства в Украине: вопросы сегодняшнего дня. *Leges si Viata*. 2016. № 10, ч. 1. С. 3-7.
5. Артеменко І. А. Види адміністративно-процесуальних відносин за участю органів місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 43-47.
6. Атаманчук Н. І. Місцеві податки і збори України: сучасний стан та перспективи реформування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 31. С. 102-105.
7. Баймуратов М. О. Європейські стандарти регіонального самоврядування: актуальні питання конституційно-правового забезпечення в Україні: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 215 с.
8. Батанов О. В., Бесчастний В. М., Делія Ю. В. Правові акти місцевого самоврядування: нариси про юридичну природу: моногр. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 234 с.
9. Батанов О. Конституційне забезпечення організації місцевого самоврядування в Україні: проблеми формування та шляхи розвитку. *Право України*. 2016. № 6. С. 60-69.
10. Батечко А. І. Організація управління конфліктами в органах місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 30-33.
11. Бедний О. Адміністративно-правове регулювання створення посади та визначення посадових повноважень в органах місцевого самоврядування. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 5. С. 57-62.
12. Белец Ж. А. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: моногр. Київ: Рідна мова, 2016. 742 с.
13. Березовська С. В. Правове регулювання фінансової діяльності органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 24 с.
14. Бодак Н. Местное управление и местное самоуправление в государствах Восточной Европы. *Leges si Viata*. 2016. № 4, ч. 2. С. 5-9.

15. Бурбика В. О. Адміністративно-правові засади взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2017. 20 с.
16. Васильєв Є. О. Роль органів місцевого самоврядування України у створенні локальної системи зовнішньоекономічної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 21 с.
17. Віліжінський В. М. Реформування системи місцевого самоврядування в Україні з урахуванням національних традицій врядування: моногр. Оdesa: ОРІДУ НАДУ, 2016. 180 с.
18. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
19. Волошина Я. Нормативно-правовые акты местного самоуправления: понятие и особенности. *Leges si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 22-25.
20. Георгиевский Ю. Нормативные способы и модели установления компетенции органов государственной власти и органов местного самоуправления. *Leges si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 30-33.
21. Гілін Є. О. Адміністративно-правові основи впровадження інноваційних технологій управління в діяльність органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
22. Гілін Є. Розвиток управління діяльністю органів місцевого самоврядування та запровадження у нього інноваційних технологій після набуття Україною статусу незалежної держави. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1, ч. 1. С. 27-31.
23. Гладій В. І. Місцеве самоврядування як ресурс політики євроінтеграції: досвід Вишеградської групи та перспективи для України: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Львів, 2016. 20 с.
24. Горащенко О. М. Роль інституту глави держави у становленні та формуванні місцевого самоврядування в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
25. Гришко Р. Ю. Реформування місцевого самоврядування в Україні у напрямку децентралізації управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2017. 20 с.
26. Грищенко І. М. Феномен лідерства в системі місцевого самоврядування: теорія, методологія, практика: моногр. Київ: НАДУ, 2016. 319 с.
27. Гудзь І. Г., Шамрук М. Ю. Особливості адміністративного правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 198-200.
28. Гуренко М. А. Інвестиційні договори за участю органів державної влади та органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
29. Дацко Ю. С. Участь органів місцевого самоврядування в цивільному процесі для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
30. Дробуш І. В. Децентралізація та субсидіарність як необхідні умови реалі-

- зації соціальних прав територіальних громад на місцевому рівні. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2014. № 3. С. 50-55.
31. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні та конституційно-правові проблеми її реалізації: моногр. Рівне: Овід, 2015. 536 с.
 32. Дубняк М. В. Правове регулювання інформаційної взаємодії у місцевому самоврядуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
 33. Євдокімов О. В. Організаційне забезпечення функціонування та розвитку об'єднаних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Івано-Франківськ, 2019. 20 с.
 34. Єлісеєва І. О. Конституційний дуалізм місцевого самоврядування в Україні. *Форум права*. 2017. № 2. С. 52-58.
 35. Ємельяненко К. О. Трансформація повноважень органів місцевого самоврядування в процесі їх реформування. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 269-283.
 36. Записний Д. Ю. Надання адміністративних послуг в умовах реформування місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2016. 20 с.
 37. Іванова А. М. Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних повноважень: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
 38. Калінкін А. С. Місцеве самоврядування як форма втілення конституційної децентралізації: проблеми визначення та інтерпретації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 315-325.
 39. Камінська Н. В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування (міжнародно-правові засади становлення, функціонування та розвитку): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 37 с.
 40. Келемен М. І. Участь громадськості у проведенні екологічної експертизи. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 326-362.
 41. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
 42. Колтун В. С. Темпоральна парадигма діяльності органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2015. 36 с.
 43. Комиссаров С. Международно-правовое обеспечение деятельности местной (муниципальной) полиции в Украине. *Leges si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 94-98.
 44. Кондратинский. Модель формирования гражданских компетентностей территориальных общин. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 63-66.
 45. Кондрацька Н. М. Місцеве самоврядування в Україні: конституційна модель системно-структурної організації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
 46. Короєд С. О. Договірне регулювання делегованих повноважень в динаміці правовідносин при здійсненні місцевої публічної влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 160-173.
 47. Кошіль Н. М. Кодифікація в статутах актів місцевих рад із питання учас-

- ті населення в здійсненні місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 16-19.
48. Кравченко Т. А. Формування системи місцевого самоврядування в сільській місцевості: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Запоріжжя, 2013. 40 с.
 49. Кравчук В. М. Громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: проблеми ефективності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 16-20.
 50. Кравчук М. Ю. Правовий аналіз етапів становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 67-69.
 51. Крипак А. Правовое обеспечение реализации публичной политики формирования самодостаточных территориальных громад в Украине. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 76-79.
 52. Кузьменко Н. О. Рішення органів місцевого самоврядування в механізмі правового регулювання земельних відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
 53. Курусь Т. В. Теоретико-правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у їх взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
 54. Курчин О. Г. Містобудівна діяльність як сфера муніципально-правового вимірювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 230-257.
 55. Куц Ю. О. Територіальна громада: управління розвитком: моногр. Харків: Константа, 2013. 540 с.
 56. Ладиченко В. В. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. С. 32-34.
 57. Марынин А. Коммуна как первичный территориальный коллектив в системе местного самоуправления Французской Республики. *Leges si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 125-128.
 58. Мельник А. Г. Компетенція органів місцевого самоврядування первинного рівня в сфері регулювання земельних відносин: конституційно-правовий аспект: моногр. Ужгород: Гельветика, 2016. 207 с.
 59. Могілевський В. С. Роль місцевого самоврядування в становленні національного та глобального конституціоналізму: питання взаємодії та ефективності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
 60. Молчанова Ю. Ю. Муніципальне регулювання здійснення членами територіальної громади права на участь у місцевому самоврядуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Хакрів, 2019. 20 с.
 61. Мусєєв М. С. Управління органами місцевого самоврядування інфраструктурним розвитком міста обласного значення: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2015. 20 с.
 62. Мусієнко О. П. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування в Укра-

- їні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 22 с.
63. Наумова К. І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
 64. Нікулін В. А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування з питань реклами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 18 с.
 65. Новак А. О. Конституційно-правове регулювання здійснення органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
 66. Падалко В. Служба в органах місцевого самоврядування в Україні: концептуальні проблеми теорії та практики. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 117-122.
 67. Панасюк С. А. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та актуальні проблеми їх імплементації в законодавство України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2015. 20 с.
 68. Петришин О. О. Правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та Україні: теоретико-правовий та порівняльний аналіз: моногр. Харків: Право, 2014. 189 с.
 69. Петрученко К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування як джерело права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.
 70. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
 71. Потіп М. М. Розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування: моногр. Дніпро: Середняк Т. К., 2015. 186 с.
 72. Рум'янцев Ю. В. Концептуально-методологічні засади протидії вчиненню корупційних правопорушень службовцями органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
 73. Рушак І. Я. Органи місцевого самоврядування та їх посадові особи як учасники адміністративного судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
 74. Сидор М. Я. Адміністративно-правові аспекти взаємодії місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування: моногр. Львів: Ліга Прес, 2016. 191 с.
 75. Сидоренко Н. О. Органи місцевого самоврядування України як суб'єкти міжнародного співробітництва в умовах європейської інтеграції: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2014. 20 с.
 76. Сидорчук Л. А. Розуміння сутності охорони громадського порядку органами місцевого самоврядування. *Правові системи*. 2016. № 1-2. С. 16-25.
 77. Слободяник Т. Н. Муніципально-правова відповідальність сільського, селищного та міського голови в Україні. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 29-33.
 78. Смоляр О. А. Державний та громадський контроль у сфері місцевого са-

- моврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
79. Соляник К. Є. Правова форма діяльності органу публічної влади як джерело муніципального права. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 92-99.
 80. Сьох К. Я. Конституційне право громадян на службу в органах місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
 81. Третяк С. М. Створення ефективних і прозорих органів місцевого самоврядування в процесі розбудови українського громадянського суспільства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 24-27.
 82. Труфен А. О. Місцеві фінанси в сучасних умовах проведення бюджетної децентралізації в Україні: моногр. Запоріжжя: КПУ, 2016. 328 с.
 83. Тулик І. І. Основні повноваження органів державної влади у сфері місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 85-87.
 84. Тупіцин В. М. Організаційне забезпечення діяльності представницького органу місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2015. 20 с.
 85. Упоров І. В., Грицай В. В. Полномочия депутата представительного органа муніципального образования: проблемы правового регулирования и реализации: моногр. Москва: Юрлитинформ, 2016. 199 с.
 86. Утченко К. Ю. Актуальні зміни до Основного Закону України: в контексті децентралізації влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 8. С. 72-80.
 87. Хоменко В. О. Інструменти діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
 88. Хохленко О. Адміністративно-правові засади організації місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 12. С. 30-31.
 89. Чапля О. В. Організаційно-правова форма місцевого самоврядування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 82-85.
 90. Чернолуцький Р. В. Нормотворчість органів місцевого самоврядування: теологічні домінанти, що базуються на екзистенційних інтересах територіальної громади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 46-52.
 91. Шаталова О. М. Управління професійною адаптацією посадових осіб місцевого самоврядування України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2018. 20 с.
 92. Шушулкова В. Д. Організаційно-правове регулювання діяльності адміністративних комісій при виконавчих органах місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 20 с.

ТЕМА 15. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття, принципи та система територіального устрою України.
2. Конституційне закріплення форми державного устрою як відносно децентралізованої унітарної держави.
3. Система адміністративно-територіального устрою.
4. Види адміністративно-територіальних одиниць.
5. Автономія: поняття та види:
 - територіальна;
 - екстериторіальна.
6. Автономна Республіка Крим – територіальна автономія у складі України.
7. Основи конституційного статусу Автономної Республіки Крим. Самоврядні повноваження Автономної Республіки Крим. Верховна Рада Автономної Республіки Крим: компетенція та організація роботи. Рада Міністрів Автономної Республіки Крим: склад та повноваження. Представництво Президента України. Взаємодія органів державної влади Автономної Республіки Крим.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Територія є матеріальною основою утворення, функціонування та розвитку будь-якої держави. Межі сучасної України визначаються державним кордоном, встановленим відповідно до Закону України «Про Державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. Розгляд правової природи територіального устрою України передбачає визначення поняття територіального устрою у широкому та вузькому розумінні.

Разом з поняттям «територіальний устрій» у правовій літературі зустрічається термін «національно-державний устрій» – співвідношення цих понять потребує правового аналізу.

Система конституційного права України включає конституційно-правовий інститут політико-територіальної організації держави. Україна самостійно визначає механізм поділу її території на певні частини і співвідношення влади між ними. Українська держава здійснює верховенство на всій своїй території, яка в межах існуючих кордонів є недоторканною і не може бути змінена і використана без її згоди. Пропонується визначити юридичний зміст, структуру та елементи цього інституту.

Розділ IX Конституції України «Територіальний устрій України»

визначає основні засади територіального устрою. Відповідно до положень цього розділу необхідно охарактеризувати систему територіального устрою, вказати її структурні елементи.

Ст. 2 Конституції України закріплює форму державного устрою України, яка має певні особливості. Змістом цих особливостей є ознаки України як унітарної держави.

Ст. 133 Конституції України закріплює систему адміністративно-територіального устрою України. На підставі цього конституційного положення потрібно визначити поняття адміністративно-територіального устрою та його складових – адміністративно-територіальних одиниць. Необхідно виявити принципи, які покладені в основу побудови системи адміністративно-територіального устрою. Важливого значення набуває і виявлення чинників, що визначають адміністративно-територіальний поділ України.

За соціально-територіальними ознаками адміністративно-територіальні одиниці поділяються на певні види. Слід визначити поняття видів адміністративно-територіальних одиниць та порядок їх створення і ліквідації відповідними уповноваженими органами.

Однією з особливостей територіального устрою України є наявність автономної одиниці – Автономної Республіки Крим. У зв'язку з цим передбачається аналіз теоретичних аспектів автономії як конституційно-правового явища. Потребує визначення поняття автономії та її видів.

Розділ X Конституції України, Конституція Автономної Республіки Крим, Закони України «Про статус Автономної Республіки Крим», «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» та інші акти національного законодавства визначають конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим.

Відповідно до положень вищезазначених конституційно-правових актів передбачається визначення обсягу повноважень Автономної Республіки Крим, системи органів автономії та їх компетенцію. Важливо зосередити увагу на розгляді питань взаємодії органів державної влади та органів Автономної Республіки Крим.

Надайте визначення таких понять:

територіальний устрій України, державний устрій, форма державного устрою України, національно-державний устрій, територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут, принципи територіального устрою України, унітарна держава, проста унітарна держава, складна унітарна держава, централізована унітарна держава, децентралізована унітарна держава, відносно децентралізована

унітарна держава, територія держави, адміністративно-територіальний устрій, система адміністративно-територіального устрою України, принципи адміністративно-територіального устрою, адміністративно-територіальна одиниця, населені пункти, села, селища, міста районного значення, міста республіканського та обласного значення, міста зі спеціальним статусом, район у містах, регіони, область, район, сільський округ, селищний округ, автономія, персональна автономія, корпоративна автономія, національно-територіальна (територіальна) автономія, екстериторіальна автономія, політична автономія, адміністративно-національна автономія, автономна республіка, автономна область, автономний округ, Автономна Республіка Крим.

Скласти схеми:

- ✓ Система адміністративно-територіального устрою України.
- ✓ Конституційно-правове регулювання адміністративно-правового устрою України.
- ✓ Види адміністративно-територіальних одиниць.
- ✓ Автономія: поняття та види.
- ✓ Самоврядні повноваження Автономної Республіки Крим.

Тематика рефератів:

- ◆ «Особливості конституційно-правового статусу міст Києва та Севастополя».
- ◆ «Співвідношення понять «територіальний устрій» та «національно-державний устрій».
- ◆ «Правові аспекти реформування адміністративно-територіального устрою сільського району в Україні».
- ◆ «Вплив парламенту України на визначення територіального устрою».
- ◆ «Проблеми співвідношення національних і територіальних чинників в організації держави».
- ◆ «Взаємодія органів державної влади та органів Автономної Республіки Крим».
- ◆ «Територіальна автономія як форма децентралізації державної влади».
- ◆ «Конституційно-правові засади національно-культурної автономії національних меншин в Україні».
- ◆ «Проблеми співвідношення національних і територіальних чинників в організації держави».

Практичне завдання №1

Веснянська районна у місті К. рада прийняла рішення про проведення референдуму з питання про збереження у складі міста К. Веснянського р-ну та відповідних органів місцевого самоврядування. Мешканці району на референдумі одностайно підтримали це. Через три місяці після проведення заходу міська рада ухвалила рішення про ліквідацію районного поділу в місті та неутворення, після завершення повноважень діючих районних рад, цих представницьких органів місцевого самоврядування. Згадане рішення міської ради було оскаржене депутатами Шевченківської районної ради до окружного адміністративного суду.

Розкрийте особливості таких територіальних одиниць, як райони у містах (порядок їх утворення та ліквідації, систему органів влади тощо). Проаналізуйте рішення районної та міської рад, а також районного референдуму. Наведіть і обґрунтуйте своє бачення того, яким має бути рішення адміністративного суду у цій справі.

Практичне завдання №2

Упорядкуйте в ієрархічну систему (вищий, середній та нижчий рівні) нижче наведені територіальні одиниці адміністративно-територіального устрою України. Завдання виконується письмово у формі таблиці або схеми:

- а) район у місті;
- б) м. Київ;
- в) місто обласного значення;
- г) район;
- г) м. Севастополь;
- д) село;
- е) місто районного підпорядкування;
- є) Автономна Республіка Крим;
- ж) селище;
- з) область.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- ❖ Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.

- ❖ Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 11. Ст. 69.
- ❖ Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.
- ❖ Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України від 23 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.
- ❖ Про столицю України місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. Ст. 79.
- ❖ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2020, № 7, № 8, № 9. Ст. 48.

Спеціалізована література:

1. Адамович С. В. Спроби реформування адміністративно-територіального устрою в Україні (1990-2012 рр.). *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2013. № 3. С. 9-20.
2. Ачімовіч Д. Т. Конституційно-правовий статус національних меншин (колективів) у державах-членах ЄС та державах, асоційованих з ЄС: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.
3. Балдинюк В. М. Державне регулювання розвитку сільських територій адміністративного району: дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2012. 212 с.
4. Батанов О. Конституційно-правові проблеми територіального устрою України: доктринальні та прикладні аспекти. *Право України*. 2014. № 9. С. 11-21.
5. Богатир В. В. Сутність форми державного устрою як соціально-правового явища. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 3 (101). С. 12-18.
6. Бондар М. Територія як конституційна цінність: поєднання публічно-владних та приватно-особистісних засад. *Право України*. 2014. № 9. С. 22-31.
7. Бровко О. В. Необхідність трансформації адміністративно-територіального устрою в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*. 2015. № 3. С. 283-284.
8. Верещук І. А. Адміністративно-територіальний устрій України як територіальна основа місцевого самоврядування. *Економіка та держава*. 2010. № 8. С. 77-79.
9. Верменич Я. В., Андрощук О. Зміни адміністративно-територіального

- устрою України ХХ-ХХІ ст.: моногр. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2014. 181 с.
10. Власюк О. С. Стан і проблеми реформування адміністративно-територіального устрою України. *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 16-23.
 11. Возняк Г. В. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2018. 40 с.
 12. Гетьман А. Б. Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2008. № 2. С. 175-180.
 13. Гончаренко В. Статус Української СРР за першою Конституцією Союзу РСР. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 57-65.
 14. Гречко О. Територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут: сутність, структура і зміст. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 17-23.
 15. Губань Р. Питання адміністративно-територіального устрою України в рішеннях Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 4. С. 80-90.
 16. Динник І. П. Механізми взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2019. 20 с.
 17. Дністрянський М. Адміністративно-територіальний устрій України: політико-географічні проблеми функціонування та можливості оптимізації. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Географічні науки. 2013. № 6. С. 138-143.
 18. Жук П. В. Актуальні завдання та шляхи реформування адміністративно-територіального устрою в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 1. С. 20-25.
 19. Журавський В. Щодо реформування адміністративно-територіального устрою України. *Право України*. 2005. № 8. С. 16-18.
 20. Заблодська І. В., Гуджан О. В. Особливості адміністративно-територіального устрою України: організаційний аспект. *Економіка та держава*. 2012. № 7. С. 9-12.
 21. Заставецька Л. Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: моногр. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 331 с.
 22. Заяць Д. Д. Статут територіальної громади: теоретико-правові аспекти: моногр. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. 100 с.
 23. Ісаєнко А. В. Конституційно-правовий статус державних органів зовнішніх зносин України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
 24. Іщенко О. П. Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014.

223 с.

25. Іщенко О. Принципи адміністративно-територіального устрою України. *Право України*. 2011. № 4. С. 238-244.
26. Колісник В. Ідея федералізації в Україні у контексті національно-етнічного чинника: історичний досвід та сучасні виклики. *Право України*. 2014. № 9. С. 53-63.
27. Корнієнко М. Територіальна організація влади в Україні: якою вона має бути? *Право України*. 2010. № 4. С. 39-44.
28. Коршун В. Ф. Зміст принципів адміністративно-територіального устрою. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 147-153.
29. Красноносова О. М. Передумови розвитку територіального устрою України. *Моделювання регіональної економіки*. 2012. № 1. С. 241-249.
30. Кресіна І. О. Правові засади модернізації адміністративно-територіального устрою України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2011. Вип. 6. С. 6-12.
31. Кресіна І. О., Грицяк Д. І., Коваленко А. А. та ін. Правові засади оптимізації адміністративно-територіального устрою: моногр. Київ: Юридична думка, 2013. 327 с.
32. Кресіна І., Стойко О. Еволюція унітаризму в Україні: між консолідацією та консервацією. *Право України*. 2014. № 9. С. 45-52.
33. Крусян А. Р. Адміністративно-територіальний устрій України як основа системи органів публічної влади. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 26. С. 64-69.
34. Литвин В. М. Адміністративно-територіальний устрій України: ретроспективне бачення і перспективи реформування. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 8. С. 58-70.
35. Лоза Р. Р. Зарубіжний досвід організації адміністративно-територіального устрою: уроки для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 11. С. 74-78.
36. Мануїлова К. В. Традиція децентралізації публічної влади України: від розпізнавання до конструювання: моногр. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2018. 331 с.
37. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 376 с.
38. Мяловицька Н. А. Сучасні тенденції видозмін державного устрою як структурного елемента форми держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 59-64.
39. Нудельман В. Як нам реформувати адміністративно-територіальний устрій. *Право України*. 2014. № 9. С. 107-115.
40. Павлович-Сенета Я. П. Адміністративно-правове регулювання територіального устрою в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 241 с.

41. Павлович-Сенета Я. П. Місто у системі територіального устрою України: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 2. С. 205-216.
42. Павлюк Н. В. Організаційно-правовий механізм розвитку публічного управління у контексті децентралізації влади в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2018. 20 с.
43. Панов А. В. Територіальний устрій Франції та Італії – уроки для України: [моногр.]. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2015. 126 с.
44. Приходько А. Актуальні проблеми державного устрою в Україні. *Право України*. 2014. № 9. С. 64-73.
45. Пухтинський М. Концептуальні, конституційні, політико-правові засади територіальної організації публічної влади. *Право України*. 2014. № 9. С. 88-93.
46. Пухтинський М. Проблеми трансформації територіальної організації влади та місцевого самоврядування в контексті розвитку конституційного процесу в Україні. *Право України*. 2012. № 8. С. 68-77.
47. Пушкіна О. Пріоритетні проблеми конституційно-правового регулювання основ конституційного ладу і форм територіального устрою України. *Юридична Україна*. 2012. № 3. С. 31-36.
48. Снігур І. Вплив парламенту України на визначення територіального устрою. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 3-7.
49. Тварковська Л. До питання про концептуальні підходи у реформуванні системи адміністративно-територіального устрою в Україні. *Віче*. 2011. № 8. С. 27-29.
50. Терханов Ф. І. Формування основ забезпечення територіальної цілісності в умовах децентралізації державної влади в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 3. С. 46-52.
51. Федоренко В. Система адміністративно-територіального устрою України: проблеми конституційної теорії та практики. *Право України*. 2014. № 9. С. 94-106.
52. Явір В. А. Етнополітичні виклики адміністративно-територіального устрою України. *Правова держава*. 2013. Вип. 24. С. 412-419.

ТЕМА 16. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Теоретичні основи національної безпеки України:
 - поняття та сутність національної безпеки;
 - принципи національної безпеки України;
 - об'єкти національної безпеки;
 - суб'єкти національної безпеки.
2. Система забезпечення національної безпеки України:
 - поняття системи забезпечення національної безпеки та її елементи;
 - основні функції системи забезпечення національної безпеки;
 - повноваження основних суб'єктів системи забезпечення національної безпеки;
 - засоби забезпечення національної безпеки України.
3. Гарантування прав, свобод та обов'язків громадян України при забезпеченні національної безпеки.
4. Система національної безпеки України:
 - політична безпека України;
 - економічна безпека України;
 - воєнна безпека України:
 - поняття, основи та організація оборони України;
 - воєнна політика та воєнне будівництво України;
 - теоретичні аспекти воєнної доктрини України;
 - конституційно-правовий статус Збройних Сил України;
 - екологічна безпека України;
 - інформаційна безпека України;
 - демографічна безпека України;
 - міжнародна безпека України:
 - міжнародні конфлікти і засоби розв'язання;
 - сучасна європейська політична ситуація і місце України в геополітичному просторі Європи;
 - міжнародні відносини України в контексті національної безпеки;
 - правова безпека України.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Проблема безпеки має велике значення для будь-якої людської спільноти у зв'язку з необхідністю попередження і ліквідації загроз, здатних позбавити людей матеріальних і духовних цінностей, а в деяких випадках і життя.

У зв'язку з цим надзвичайно важливим є розгляд теоретичних основ міжнародної і національної безпеки України в період свого становлення як незалежної, суверенної держави; усвідомлення сутності національних інтересів України в нових геополітичних умовах, основних загроз у сфері національної безпеки, а також сутності і загальної характеристики всіх елементів системи національної безпеки.

Правовими категоріями, що характеризують юридичний зміст національної безпеки є її об'єкти і суб'єкти, а також принципи національної безпеки. Передбачається визначення поняття і характерних рис кожної з цих категорій.

Конституція України зараховує забезпечення національної безпеки й оборони до найважливіших завдань держави – це справа всього Українського народу (ст. 17). Виконання цього завдання залежить від утворення державою ефективної системи забезпечення національної безпеки і механізму її реалізації. Доцільно розглянути теоретичні аспекти цієї системи: визначити поняття системи забезпечення національної безпеки України, коло основних суб'єктів, що гарантують і захищають життєво важливі інтереси України, їх компетенцію.

Забезпечення національних інтересів, безпеки народу України здійснюється суб'єктами національної безпеки відповідно до притаманних їм функцій. Слід охарактеризувати види цих функцій.

При виконанні суб'єктами своїх функцій по забезпеченню національної безпеки не допускається обмеження конституційних прав і свобод громадян, виконання ними своїх обов'язків, крім випадків, передбачених законом. Національне законодавство закріплює гарантії прав, свобод та обов'язків громадян при забезпеченні безпеки. Згідно з положеннями Конституції України, Законів України «Про надзвичайний стан», «Про оборону України», Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу про адміністративні правопорушення необхідно визначити ці гарантії.

Останнє питання цієї теми полягає у загальній характеристиці системи національної безпеки України, визначенні її поняття та основних структурних елементів. Такими елементами є політична безпека, економічна безпека, воєнна безпека, екологічна безпека, інформаційна безпека, демографічна безпека, міжнародна і правова безпека. Характеристи-

ка вищевикладених елементів потребує визначення понять, які складають правову сутність цих елементів.

Особливої уваги заслуговує воєнна безпека України. В межах цього питання слід визначити поняття оборони, її основи та порядок організації згідно з Законом України «Про оборону України». Відповідно до Указу Президента України «Про Воєнну доктрину України» від 24 вересня 2015 р. потрібно розкрити зміст воєнної доктрини України, основні риси, методологію Воєнної доктрини держави, принципи воєнно-політичної науки тощо.

Суттєва увага у Воєнній доктрині України приділяється статусу Збройних Сил України. Відповідно до Конституції України, Законів України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», Положення про Міністерство оборони України та інших законодавчих актів пропонується охарактеризувати конституційно-правовий статус Збройних Сил України, тобто визначити поняття, ознаки, порядок організації, структуру, функції, повноваження та місце в системі національної безпеки.

Значну роль в системі національної безпеки відіграє міжнародна безпека України. Це пояснюється тим, що Україна в силу об'єктивної взаємозалежності вступає у відносини з іншими державами. В міру їх поглиблення та розвитку і з метою надання цим відносинам стабільності і безпеки на певному етапі ці відносини набувають правової форми. Правова форма має свій вираз у міжнародному праві і міжнародній безпеці.

У міжнародних відносинах можуть виникати протиріччя, що призводить до міжнародних конфліктів. Потрібно визначити правову природу міжнародних конфліктів та вказати способи їх врегулювання. Одночасно з теоретичними аспектами варто розглянути сучасні міжнародні конфлікти, особливості європейської політичної ситуації і місце України у європейському просторі.

Надайте визначення таких понять:

теорія національної безпеки, національна безпека України як конституційно-правовий інститут, національні інтереси, принципи національної безпеки, об'єкти національної безпеки, суб'єкти національної безпеки, функції національної безпеки, концепція національної безпеки України, система забезпечення національної безпеки України, засоби забезпечення національної безпеки України, суб'єкти системи забезпечення національної безпеки України, гарантії забезпечення національної безпеки України, система національної безпеки України, політична без-

пека України, міжнаціональні (міжетнічні) конфлікти, політичні конфлікти, воєнний елемент, економічна безпека України, продовольча безпека, ресурсна безпека, цінова безпека, фінансово-грошова безпека, кримінальна безпека, воєнна безпека України, оборона України, територіальна оборона, воєнна доктрина, стан війни, воєнний час, воєнний стан, мобілізація, армія, Збройні Сили України, військовий обов'язок, військова служба, юридична відповідальність військовослужбовців, екологічна безпека України, інформаційна безпека України, демографічна безпека України, міжнародна безпека України, міжнародне право, міжнародні конфлікти, геополітичне становище держави, правова безпека України.

Скласти схеми:

- ✓ Система національної безпеки України.
- ✓ Система забезпечення національної безпеки.
- ✓ Міжнародні конфлікти і засоби розв'язання.
- ✓ Конституційно-правовий статус Збройних Сил України.
- ✓ Правова безпека України.

Тематика рефератів:

- ◆ «Міжнародні відносини України в контексті національної безпеки».
- ◆ «Практичне забезпечення економічної безпеки України».
- ◆ «Національна безпека: об'єкт, суб'єкт та принципи».
- ◆ «Особливості європейської політичної ситуації і місце України у європейському просторі».
- ◆ «Порушення прав людини як загроза національній безпеці України».
- ◆ «Поняття та зміст доктрини інформаційної безпеки».
- ◆ «Роль правоохоронної функції держави у державотворчому і правотворчому процесах в Україні».
- ◆ «Проблеми і напрями дослідження історії суб'єктів сектору безпеки України».
- ◆ «Забезпечення екологічної безпеки в природо-ресурсних правовідносинах».
- ◆ «Правова основа інформатизації суспільства».

Практичне завдання №1

До суб'єктів безпеки відносять:

- суспільство, його матеріальні та духовні цінності;
- території, навколишнього природного середовища
- державу, її конституційний устрій, суверенітет і територіа-

льну цілісність;

- особистість, її права та свободи.

Розташуйте ці суб'єкти за першочерговістю, виходячи з принципу соціальної держави. Який з перерахованих суб'єктів є основним і чому?

Практичне завдання №2

Порівняйте правові режими воєнного та надзвичайного стану, які запроваджуються в Україні. Завдання виконується письмово:

№	Вид стану	Спільні риси	Відмінні риси
1.	Воєнний стан		
2.	Надзвичайний стан		

Практичне завдання №3

Під час збройної агресії проти України Президент України прийняв Указ про введення воєнного стану в Україні. У зв'язку з тим, що Президент України не встигає виконати всі функції, пов'язані з відсіччю агресії, Рада національної безпеки і оборони України приймає рішення про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача, що очолюється Секретарем Ради. Ставка звернулася до Кабінету Міністрів України для організації Кабінетом Міністрів України підготовки населення і території держави до оборони. Кабінет Міністрів в особі Прем'єр-міністра відмовив в цьому у зв'язку з двома причинами:

1) в Україні не було введено воєнного стану, оскільки рішення про введення воєнного стану має приймати Президент України одноособово;

2) Ставка Головнокомандувача була сформована у не встановленому законом порядку.

Проаналізуйте дії кожного з органів з точки зору їх правомірності. Обґрунтуйте відповідь.

Практичне завдання №4

Президент України погодивши з керівництвом Організації Північноатлантичного договору (НАТО) засади вступу України до даної міжнародної організації, подав до Верховної Ради України відповідні законопроекти. На критику опозиційних депутатських фракцій – вступ України до НАТО є актом зміни конституційного ладу, що належить виключно народові та реалізується у формі проведення всеукраїнського референдуму, Глава держави навів власні аргументи. Зокрема, НАТО є міжурядовою, а не міжнародною організацією, право визначати членст-

во у якій належить уряду як представнику народу, а не самому народові; Конституція України не містить положень, що наша держава є позаблоковою державою. Тому для вступу до НАТО достатньо прийняти лише відповідні закони, як це було зроблено при вступі України до Світової організації торгівлі.

Як Ви вважаєте, чи є вступ до Організації Північноатлантичного договору актом зміни конституційного ладу України? Наскільки переконливою є позиція Президента України з цього питання?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- ❖ Конвенція про кіберзлочинність 23 листопада 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Ст. 107.
- ❖ Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 188.
- ❖ Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. (зі змінами та допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст.180.
- ❖ Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст.108.
- ❖ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
- ❖ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
- ❖ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
- ❖ Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст. 176.
- ❖ Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
- ❖ Про розвідувальні органи України: Закон України від 22 березня 2001 р. (зі змінами та допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 19. Ст. 94.
- ❖ Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України

від 05 жовтня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.

- ❖ Про Службу зовнішньої розвідки України: Закон України від 1 грудня 2005 р. (за змінами та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 8. Ст. 94.
- ❖ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 555.

Спеціалізована література:

1. Андрусишин Б. Юридичні та фактичні підстави незалежності української держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 114-122.
2. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: моногр. Київ: Талком, 2017. 575 с.
3. Антонов В. О. Суспільство як об'єкт національної безпеки Української держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 79-84.
4. Антонов В. Політика національної безпеки України в сучасних умовах: проблеми та реалії. *Право України*. 2014. № 5. С. 106-114.
5. Барабаш Ю. Конституційний вимір української демократії (історико-теоретичні нотатки). *Право України*. 2014. № 7. С. 137-145.
6. Баранов О. П. Механізм управління Державною спеціальною службою транспорту в системі забезпечення національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
7. Беззубов Д. О. До поняття юридичної безпеки фізичних осіб як суб'єктів права України (адміністративно-правовий аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 99-106.
8. Богма О. С. Державне регулювання інституціональних змін в сфері забезпечення бюджетної складової економічної безпеки національної економіки: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2017. 40 с.
9. Виговська О., Белоусова Н. Інформаційна складова національної безпеки України: кол. моногр. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 166 с.
10. Вовк О. О. Поняття та зміст зовнішньої безпеки: теоретико-правовий аналіз. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 8. С. 11-18.
11. Волинець В. Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 4-10.
12. Волинець В. Функція гарантування національної безпеки в контексті державно-правового розвитку сучасної України. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 9-16.
13. Демченко В. Державна мова як об'єкт національної безпеки: моногр. Херсон: Вишемирський В. С., 2019. 175 с.
14. Денисов А. І. Господарсько-правове забезпечення технологічної безпеки

- держави: моногр. Харків: Юрайт, 2017. 202 с.
15. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій: методологія дослідження та забезпечення: моногр. Харків: Константа, 2006. 440 с.
 16. Долинний А. В. Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2017. 23 с.
 17. Євенко Д. В. Конституційно-правове забезпечення оборонної функції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.
 18. Єзеров А. А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 2. С. 60-67.
 19. Єфименко Т. І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки: [моногр.]. Київ: ДННУ «Акад. фінанс. упр.», 2016. 444 с.
 20. Забарський В. В. адміністративно-правові межі використання війською службовцями Збройних Сил України права на об'єднання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 109-115.
 21. Задорожня Г. В. Правовий механізм введення в Україні надзвичайного стану: проблеми теорії і практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 31-37.
 22. Капштик О. В. Державні механізми стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Хмельницький, 2019. 20 с.
 23. Ключова Є. Правові засади функціонування міжнародних транспортних коридорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 18-20.
 24. Коваль А. Менеджмент как целостная система управления в кадровых аспектах безопасности государства. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 53-58.
 25. Ковальський В. Формування інформаційного права як комплексної галузі та перспективи кодифікації інформаційного законодавства. *Юридична Україна*. 2012. № 5. С. 102-104.
 26. Коцюба Р. О. Конституційно-правові гарантії ядерної безпеки: міжнародний та національний аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 40 с.
 27. Кулінська А. В. Державне управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Одеса, 2017. 42 с.
 28. Лекарь С. І. Економічна безпека держави та суб'єкти її забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 75-82.
 29. Лисенко Ю. Г. Модернізація системи управління економічною безпекою національної економіки: методологія, індикатори та інструменти: мо-

- ногр. Полтава: [б. в.], 2018. 260 с.
30. Максименко Ю. Інформаційне правопорушення: поняття й ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 63-65.
 31. Манжул І. Визначення змісту поняття «безпека ядерного-енергетичного комплексу» *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 10. С. 68-71.
 32. Маркіна І. Управління безпекою туризму в умовах глобалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 10. С. 61-65.
 33. Махненко А. М. Публічне управління та національна безпека: моногр. Київ: НАУ, 2019. 327 с.
 34. Мурза В. В. Історико-правова характеристика становлення та розвитку наглядової функції держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 83-89.
 35. Олійник О. Інформаційний простір як основа соціально-економічного, політичного і культурного забезпечення інформаційної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 98-104.
 36. Омельчук В. А. Теоретико-правові аспекти систематизації прав і свобод людини в історичному контексті забезпечення безпеки суспільства й держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 3-9.
 37. Осауленко О. Г. Офіційна статистика в системі національної інформаційної безпеки: моногр. Київ: Август Трейд, 2017. 367 с.
 38. Панова О. Принципы административно-правового обеспечения публичной безопасности. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 118-121.
 39. Папаяні С. В. Конституційно-правовий механізм реалізації зовнішньої політики України в умовах європейської міждержавної інтеграції: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.
 40. Пашинский В. Гражданское общество как субъект обеспечения обороны государства: современный опыт украины. *Leges si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 71-75.
 41. Пелих А. О. Военно-політичні моделі держав в управлінні національною безпекою євроатлантичних і пострадянських країн: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
 42. Поляков С. Місце Збройних Сил України в системі органів державної влади. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 310-316.
 43. Поляков С. Перспективні напрями реформування законодавства України щодо забезпечення законності та правопорядку у збройних силах України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 131-134.
 44. Потапенко Є. Методи і способи міждержавної правової інтеграції. *Право України*. 2014. № 6. С. 120-130.
 45. Сітарський С. М. Інституціоналізація діяльності органів державної влади щодо врегулювання політичних конфліктів у контексті національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018.

- 20 с.
46. Сіцінська М. В. Державне управління у сфері демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2014. 36 с.
 47. Смирнова К. Екстериторіальна дія права Європейського Союзу: досвід для України. *Право України*. 2014. № 4. С. 153-159.
 48. Сопілко І. Роль стратегії національної безпеки України в правовому регулюванні державної інформаційної політики України. *Юридична Україна*. 2014. № 6. С. 8-14.
 49. Строяновський В. В. Інституціоналізація стратегічного аналізу в процесі державного управління у сфері національної безпеки: моногр. Київ: НАДУ, 2018. 691 с.
 50. Тимошенко О. В. Регуляторні засади забезпечення економічної безпеки національної економіки: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2016. 40 с.
 51. Ткачук Т. Політика інформаційної безпеки НАТО. *Legea si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 187-190.
 52. Федоренко В. Л. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 32-39.
 53. Філіппов А. В. Адміністративно-правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2010. 246 с.
 54. Цевельов О. Є. Державне реагування на загрози національній безпеці у сфері безпеки державного кордону України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Хмельницький, 2017. 20 с.
 55. Шахов В., Мадіссон В. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 2. С. 44-56.
 56. Шестаков В. Захист іноземних інвестицій в Україні: теорія та практика. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 21-25.

САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Підготовка до семінарських занять допомагає глибше вивчити основні теми дисципліни «Конституційне право», оволодіти вмінням самотійно працювати з Конституцією України, законами, іншими нормативно-правовими актами та спеціалізованою літературою.

Самостійна робота здійснюється у таких формах:

- виконання домашніх завдань;
- складання схем, таблиць з тем курсу «Конституційне право»;
- підготовка наукових доповідей та рефератів з тем, зазначених в програмі курсу;
- складання процесуальних документів;
- робота як з нормативними актами внутрішнього законодавства, так і з міжнародними актами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та іншими міжнародними актами, а також тлумачення їх відповідно до конкретних обставин;
- доопрацювання матеріалів лекції шляхом пошуку додаткової спеціалізованої літератури та опрацювання нормативно-правових актів;
- робота в інформаційних мережах;
- опрацювання додаткової спеціалізованої літератури;
- складання конспектів тем, що виносяться на самотійне вивчення.

Підготовка до семінарських занять передбачає вирішення ситуаційних задач з відповідної теми. Вирішення ситуаційних задач передбачає ретельне вивчення всіх питань семінарського заняття, ознайомлення з рекомендованою літературою, опрацювання та детальний аналіз нормативних джерел з відповідної теми.

Розглядаючи конкретне завдання, необхідно дослідити всі обставини казусу і чітко відповісти на поставлені після завдання питання. Відповіді мають носити розширений та обґрунтований характер, обов'язково із посиланням на норми того чи іншого нормативного акту, а також на монографічне або навчально-методичне джерело, яке використовувалося.

Складаючи схеми чи таблиці, необхідно ознайомитися зі всіма матеріалами відповідної теми, опрацювати нормативно-правові акти та іншу спеціалізовану літературу. Виклад матеріалу в схемах та таблицях повинен бути стислим, максимально інформативним. Текстову інформацію, що подано в схемах та таблицях, потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних чи стилістичних помилок. Схеми, таблиці мають бути подані на електронному носії та у роздрукованому вигляді. Усі схеми повинні бути підписані і обов'язково сформовані в окрему папку.

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Однією з форм організації навчального процесу в умовах кредитної трансферно-накопичувальної системи є індивідуальна робота Здобувачів.

Індивідуальна робота Здобувачів з дисципліни «Конституційне право» може включати:

- написання наукових статей та тез наукових доповідей;
- участь у студентських конференціях, конкурсах, олімпіадах, наукових засіданнях, науково-практичних семінарах, колоквіумах тощо;
- участь у роботі студентського наукового гуртка з конституційного права;
- анотацію прочитаної додаткової літератури з навчальної дисципліни, бібліографічний опис літератури;
- збирання постатейного матеріалу та письмовий аналіз конституційного законодавства України;
- розробка мультимедійних презентацій у вигляді спеціально підготовленого слайд-шоу, де матеріал подається у вигляді схем, діаграм, статистичних даних тощо;
- написання наукових доповідей, рефератів та їх презентація на семінарських заняттях.

Вибір видів індивідуальної роботи здійснюється Здобувачем за власними інтересами та попереднім узгодженням з викладачем. Тематику та форму індивідуальної роботи Здобувач отримує на початку навчального року і здає роботу у визначені строки. Організацію, контроль та оцінювання якості виконання індивідуальної роботи Здобувачів здійснює науковий керівник. Індивідуальна робота подається на кафедру для перевірки до початку екзаменаційної сесії.

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Принципи і види контролю знань здобувачів вищої освіти з дисципліни «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО»

Контроль знань є складовою багатогранного навчального процесу в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ і являє собою організацію зворотного зв'язку як засобу управління навчально-виховним процесом.

Показники контролю знань Здобувачів – основа для судження про результаті навчання та для вирішення таких питань, як ступінь опанування навчальної програми, переведення на наступний курс.

Результати контролю знань слугують основним показником, за яким оцінюється робота окремого Здобувача, академічної групи, курсу, факультету в цілому, а також робота викладача.

За умови вірної організації контроль знань слугує і навчальним, виховним, організаційним, розвиваючим, методичним та іншим цілям.

Контроль знань ґрунтується на таких основних **принципах**:

- перевірка й оцінка знань Здобувачів мають відображати рівень засвоєння знань та стимулювати Здобувачів до досягнення нових успіхів;
- перевірка й оцінювання знань мають проводитися систематично, планово, у нерозривному зв'язку з усім процесом навчання; послідовно з поступовим ускладненням завдань, змісту й методики;
- перевірка й оцінювання знань здійснюються з урахуванням індивідуальних особливостей і особистих успіхів кожного окремого Здобувача;
- диференціація оцінок має здійснюватися за заздалегідь визначеними об'єктивними критеріями;
- оцінка знань Здобувача повинна відповідати істинній якості та кількості засвоєних знань, умінь і навичок.

Контрольні заходи з дисципліни «Конституційне право» проводяться протягом семестру та охоплюють: *діагностичний, поточний контроль (складається з оцінювання аудиторної, індивідуальної та самостійної роботи) та підсумковий контроль (залік/екзамен)*. У разі настання обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин) контрольні заходи можуть проводитися з використанням технологій дистанційного навчання.

Підсумковий контроль знань здобувачів вищої освіти

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання на певному освітньому рівні або на окремих його завершених етапах. Присвоєння Здобувачу кредитів ЄКТС і присудження кваліфікацій здійснюється винятково за результатами підсумкового контролю.

Підсумковий контроль успішності проводиться у формі *екзамену, заліку чи диференційованого заліку* з конкретної навчальної дисципліни або окремої її завершеної частини в обсязі навчального матеріалу, визначеного РПНД цієї навчальної дисципліни, і у терміни, встановлені графіком освітнього процесу.

Метою підсумкового контролю знань є визначення дійсного рівня та змісту знань здобувачів вищої освіти з конкретної дисципліни за обсягом, якістю, глибиною та вмінням застосовувати одержані знання у практичній діяльності відповідно до моделі конкретного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Підсумковий контроль знань з цієї дисципліни проводиться у формі екзамену. Питання до екзамену є вузловими, узагальненими, комплексними, потребують творчого підходу під час побудови відповіді та вміння синтезувати отримані знання.

Питання до екзамену відбираються в межах програмних питань, що становлять зміст навчальної дисципліни. Програмні питання доводяться до Здобувачів на початку навчального семестру.

Передумовою для успішного складання екзамену з дисципліни є поточна робота протягом семестру.

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО»

У Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ встановлюється єдина максимальна сума балів – **100 балів**. Тобто, це максимально можлива сума балів за всі види робіт з начальної дисципліни: семінарські, практичні та інші заняття; контрольні роботи; самостійне вивчення першоджерел, тем і розділів; робота за індивідуальним планом; колоквиуми, написання тез тощо.

Встановлюються: максимальні суми балів за виконання завдань у рамках аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи – **60 балів**; **40 балів** – за виконання завдань, винесених на підсумковий контроль.

До форм поточного контролю належить оцінювання:

- рівня знань, навичок і вмінь, виявлених під час аудиторної роботи (семінарських та практичних занять);
- якості виконання індивідуальної та самостійної роботи.

Поточний контроль може проводитись усно, письмово або у формі комп'ютерного тестування, колоквиуму, оцінювання виступів на семінарських заняттях, ділових чи імітаційних ігор тощо, під час як навчальних занять, так і індивідуальної та самостійної роботи, зокрема з використанням системи управління дистанційним навчанням.

Аудиторна робота на семінарських і практичних заняттях оцінюється за критеріями оцінювання аудиторної роботи, що розробляються кафедрою загальноправових дисциплін та передбачені в робочій програмі з навчальної дисципліни «Конституційне право».

Самостійна та індивідуальна робота, що передбачена робочою програмою з навчальної дисципліни «Конституційне право», оцінюються викладачем за шкалою від 0 до 15 балів кожна. Виконання завдань, які виносяться на самостійну та індивідуальну роботу, може контролюватися викладачем під час консультацій або проведення аудиторної роботи.

Науково-педагогічні працівники кафедри загальноправових дисциплін мають право нараховувати заохочувальні бали за додаткову індивідуальну роботу, спрямовану на поглиблене вивчення навчальної дисципліни (підготовка конкурсної роботи; публікація статті; тез доповідей до участі у конференціях, круглих столах, наукових семінарах; участь в олімпіадах, вікторинах тощо; творчі та спортивні здобутки). При нарахуванні заохочувальних балів загальна сума балів за індивідуальну ро-

боту не повинна перевищувати максимально допустиму (15 балів).

**Переведення значення рейтингових оцінок
з кредитного модуля в ECTS та традиційні оцінки**

Встановлюється порядок перерахунку рейтингових показників 100-бальної університетської шкали оцінювання в традиційну бальну шкалу та європейську шкалу ECTS:

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою навчального закладу
A	відмінно	90–100
BC	добре	75–89
DE	задовільно	60–74
FX	незадовільно з можливістю повторного складання	35–59
F	незадовільно з обов'язковим повторним курсом	1–34

FX означає: «незадовільно» – необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання;

F означає: «незадовільно» – необхідна значна подальша робота.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЕКЗАМЕНУ) З КУРСУ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО»

Екзамен є остаточною формою контролю з навчальної дисципліни «Конституційне право», засобом виявлення і оцінки результатів навчального процесу.

Мета екзамену полягає у завершенні курсу вивчення «Конституційне право», оцінити рівень отриманих Здобувачами знань.

Критерії оцінювання:

«Відмінно» – якщо здобувач вищої освіти глибоко у повному обсязі засвоїв програмний матеріал; вичерпно та послідовно, грамотно й логічно його висловлює; вільно володіє понятійним апаратом з навчальної дисципліни; виявляє вміння самостійно узагальнювати та висловлювати матеріал, не допускаючи помилок.

«Добре» – якщо здобувач вищої освіти твердо знає програмний матеріал, грамотно і по суті висловлює його, не допускає важливих неточностей у відповіді на запитання; має незначні зауваження під час надання відповідей.

«Задовільно» – якщо здобувач вищої освіти засвоїв основний матеріал, але не знає окремих подробиць, допускає неточності, недостатньо правильні формулювання, порушує послідовність у викладенні програмного матеріалу та вагається при виконанні завдань, не вміє обґрунтувати власні судження та наводить власні приклади.

«Незадовільно» – якщо здобувач вищої освіти не знає більшої частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки, з великими труднощами відповідає на питання, не володіє понятійним апаратом з курсу.

1. Поняття конституційного права. Місце конституційного права в системі національного права України.
2. Предмет, метод конституційного права України як галузі права та їх специфіка.
3. Система конституційного права України: поняття, елементи та їх характеристика.
4. Конституційно-правові норми: поняття, структура, класифікація.
5. Конституційно-правові інститути: поняття, специфіка, види.
6. Принципи конституційного права: поняття та види.
7. Конституційно-правові відносини: поняття, ознаки та види. Умови

- виникнення, зміни та припинення конституційно-правових відносин.
8. Конституційно-правові норми та конституційно-правові відносини: їх співвідношення.
 9. Форми конституційного права України: поняття та види.
 10. Предмет, методологія, завдання та джерела науки конституційного права України. Зв'язок науки конституційного права з іншими суспільними та галузевими юридичними науками.
 11. Конституційне право як навчальна дисципліна: поняття, система, функції.
 12. Основні етапи розвитку конституційного процесу в Україні.
 13. Конституція Пилипа Орлика 1710 року та Конституція України 1996 року: порівняльно-правовий аналіз.
 14. Загальна характеристика радянського періоду конституційного процесу в Україні.
 15. Зміст сучасної конституційної реформи в Україні: концептуальні засади.
 16. Конституційно-правове забезпечення політичної реформи в Україні. Удосконалення конституційно-правового статусу суб'єктів політичної системи України.
 17. Поняття, ознаки та сутність Конституції України.
 18. Конституція та держава: їх співвідношення.
 19. Функції Конституції України та її характеристика.
 20. Класифікація конституцій: мета та критерії класифікації.
 21. Об'єкти конституційного регулювання. Дія Конституції України.
 22. Форма та структура Конституції України.
 23. Чинники ефективності дії Конституції України. Спеціально-юридичні чинники.
 24. Порядок внесення змін до Конституції України (Розділ XIII Конституції України). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України.
 25. Поняття, структура, особливості, ознаки конституційного ладу України.
 26. Демократична, правова, світська держава – конституційно-правова характеристика.
 27. Політичний плюралізм та ідеологічне розмаїття: порівняльний аналіз.
 28. Система гарантій конституційного ладу України: поняття та види

гарантій.

29. Поняття, принципи, ознаки державного ладу України.
30. Система органів державної влади в Україні.
31. Поняття, ознаки, принципи суспільного ладу України.
32. Структура суспільного ладу України: поняття та загальна характеристика.
33. Політична система України: поняття та характеристика елементів.
34. Економічна система та соціальна система України: конституційно-правові засади.
35. Духовно-культурна система України: конституційно-правові засади.
36. Місце прокуратури в системі органів державної влади.
37. Система та структура прокуратури.
38. Функції та повноваження прокуратури.
39. Акти органів прокуратури: види, зміст.
40. Поняття та конституційні принципи правового статусу людини та громадянина в Україні та європейських державах.
41. Система гарантій конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні.
42. Конституційно-правові засади статусу іноземних громадян, осіб без громадянства та біженців в Україні.
43. Роль міжнародних актів в регулюванні конституційних прав, свобод та обов'язків в Україні.
44. Громадянство України: законодавство, міжнародні акти, зміст права на громадянство, документи, які підтверджують громадянство України. Принципи набуття громадянства України. Територія держави. Умови прийняття до громадянства України (порядок розгляду заяв громадян з питань громадянства України). Втрата громадянства України. Зміна громадянства України.
45. Необмеженість конституційних прав і свобод людини і громадянина.
46. Право приватної власності: конституційно-правовий аспект.
47. Статус мови в Україні (Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»).
48. Право громадян на звернення (Закон України «Про звернення громадян»).
49. Право на правову допомогу (Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).
50. Право на звернення до міжнародних установ (Закон України «Про ратифікацію конвенції про захист прав і основних свобод людини

- 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»).
51. Право на повагу до гідності, невтручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування, недоторканість життя (ст.ст. 162, 163 КК України, ст. 126 КК України, ст. 27 КПК України, ст.ст. 289, 297, 301, 306, 311 ЦК України).
 52. Поняття конституційно-правової відповідальності: характеристика підходів. Співвідношення конституційно-правової відповідальності з конституційною, державно-правовою відповідальністю. Місце конституційно-правової відповідальності в системі соціальної відповідальності.
 53. Ознаки конституційно-правової відповідальності (2 групи): їх характеристика.
 54. Функції конституційно-правової відповідальності: поняття та види.
 55. Конституційно-правова відповідальність та конституційний контроль, їх співвідношення.
 56. Класифікація конституційно-правової відповідальності: критерії класифікації та види.
 57. Конституційне правопорушення (делікт): поняття, склад (характеристика елементів), класифікація.
 58. Поняття, ознаки та принципи виборів в Україні.
 59. Класифікація виборів в Україні.
 60. Виборча система в Україні.
 61. Виборчий процес в Україні: конституційно-правова характеристика.
 62. Референдуми в Україні: поняття, принципи, види. Передумови виникнення референдумів.
 63. Референдний процес. Предмет всеукраїнського референдуму, учасники та їх конституційно-правовий статус. Відповідальність за порушення порядку проведення референдуму. Місцеві референдуми в Україні: поняття, види, основні засади організації та проведення.
 64. Ідея парламентаризму та її реалізація в Україні.
 65. Основні напрями парламентської реформи в контексті внесення змін до Конституції України.
 66. Поняття та ознаки Верховної Ради України як органу законодавчої влади.
 67. Функції Верховної Ради України: поняття, види, зміст.
 68. Статус народного депутата України: конституційно-правові засади.
 69. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: конституційно-правовий статус.

70. Рахункова палата: поняття, завдання, функції повноваження, структура.
71. Депутатські фракції, комітети, спеціальні тимчасові комісії Верховної Ради України: конституційно-правовий статус.
72. Повноваження Верховної Ради України.
73. Засідання Верховної Ради України: ведення пленарних засідань; прийняття рішень; порядок надання слова; організація розгляду питань; протокол; стенографічний бюлетень; стенографічний звіт; розробка проектів законів; розгляд законодавчих пропозицій, законопроектів, поправок; розгляд законопроектів у першому читанні; розгляд законопроектів у другому читанні; розгляд законопроектів у третьому читанні.
74. Застосування процедури імпічменту: конституційно-правові засади та практика застосування.
75. Апарат Верховної Ради України: конституційно-правовий статус та структура.
76. Зовнішньополітична діяльність Верховної Ради України і міжпарламентські зв'язки. Засади зовнішньої політики України. Законодавство з питань зовнішньої політики України.
77. Ратифікація та денонсація міжнародних договорів, приєднання до міжнародних договорів.
78. Співробітництво України з Організацією Об'єднаних Націй.
79. Європейське регіональне співробітництво.
80. Співробітництво Верховної Ради України з парламентами інших країн.
81. Становлення інституту президентства в Україні.
82. Проблеми президентської влади на сучасному етапі розвитку України.
83. Функції Президента України: поняття, види, зміст.
84. Повноваження Президента України.
85. Офіс Президента України: конституційно-правова регламентація, структура, функції та основні завдання.
86. Консультативні та дорадчі органи Президента України: конституційно-правові засади.
87. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки та оборони при Президентові України.
88. Організація взаємодії Президента України з Кабінетом Міністрів України, з законодавчою владою, судовою владою, органами місцевого самоврядування.
89. Органи виконавчої влади та інші державні органи, підпорядковані

- Президентів України.
90. Виконавча влада як відносна самостійна форма єдиної державної влади. Особливості організації виконавчої влади в Україні. Система органів виконавчої влади.
 91. Кабінет Міністрів України – вищий орган в системі органів виконавчої влади: склад, основні функції, повноваження.
 92. Центральні органи виконавчої влади: міністерства; державні комітети (державні служби); центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом;
 93. Місцеві державні адміністрації: завдання, функції та повноваження. Дострокове припинення повноважень.
 94. Акти органів виконавчої влади: поняття, види, зміст.
 95. Взаємодія органів виконавчої влади з іншими державними органами.
 96. Адміністративна реформа в Україні: концептуальні засади.
 97. Міжнародно-правова регламентація питань організації місцевого самоврядування. Європейська Хартія місцевого самоврядування.
 98. Сучасні моделі місцевого самоврядування. Конституційне закріплення моделі місцевого самоврядування в Україні.
 99. Поняття та суть місцевого самоврядування. Правові основи та система місцевого самоврядування.
 100. Повноваження місцевого самоврядування.
 101. Матеріальна та фінансова основа місцевого самоврядування.
 102. Гарантії місцевого самоврядування.
 103. Рішення органів місцевого самоврядування: порядок прийняття та юридична сила. Припинення дії та відміна актів органів місцевого самоврядування.
 104. Судовий захист прав місцевого самоврядування. Перспективи розвитку місцевого самоврядування в рамках проведення адміністративної реформи.
 105. Поняття, соціальна функція та значення судової влади.
 106. Конституційні принципи правосуддя.
 107. Законодавство про статус суддів. Гарантії незалежності суддів.
 108. Порядок призначення та обрання суддів. Підстави, за яких припиняються повноваження суддів.
 109. Система судової влади в Україні.
 110. Правові засади діяльності органів суддівського самоврядування в Україні.
 111. Вища рада правосуддя України: порядок формування, склад, основні функції, повноваження.

112. Порядок формування Конституційного Суду України, його чисельний склад, структура, вимоги до суддів.
113. Статус суддів Конституційного Суду України та гарантії їх діяльності.
114. Законодавчі засади організації та діяльності Конституційного Суду України: функції та повноваження. Регламент Конституційного Суду України – нормативно-процесуальний акт.
115. Конституційне провадження. Форми звернення до Конституційного Суду України.
116. Акти Конституційного Суду України: характерні риси та проблеми реалізації.
117. Поняття, принципи та система територіального устрою України.
118. Конституційне закріплення форми державного устрою України як відносно децентралізованої унітарної держави.
119. Система адміністративно-територіального устрою. Види адміністративно-територіальних одиниць.
120. Автономія: поняття та види: територіальна; екстериторіальна. Автономна Республіка Крим – територіальна автономія у складі України.
121. Основи конституційного статусу Автономної Республіки Крим. Самоврядні повноваження Автономної Республіки Крим. Верховна Рада Автономної Республіки Крим: компетенція та організація роботи. Рада міністрів Автономної Республіки Крим: склад та повноваження. Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим. Взаємодія органів державної влади Автономної Республіки Крим.
122. Національна безпека України: поняття та сутність.
123. Принципи національної безпеки України.
124. Об'єкти національної безпеки: поняття та види.
125. Суб'єкти національної безпеки: поняття та види.
126. Система забезпечення національної безпеки України.
127. Гарантування прав, свобод та обов'язків громадян України при забезпеченні національної безпеки.
128. Система національної безпеки України: поняття та характеристика елементів.
129. Політична безпека України: поняття, нормативно-правова регламентація, зміст.
130. Економічна безпека України: поняття, сутність та нормативно-правова регламентація.
131. Воєнна безпека України. Організація оборони України. Воєнна по-

- літика. Теоретичні аспекти воєнної доктрини України.
132. Конституційно-правовий статус Збройних Сил України.
133. Екологічна безпека України як складова національної безпеки України.
134. Інформаційна безпека України: конституційно-правові засади.
135. Демографічна безпека України: поняття, юридичний зміст та нормативно-правова регламентація.
136. Міжнародна безпека України. Міжнародні відносини України в контексті національної безпеки. Місце України в геополітичному просторі Європи.
137. Правова безпека України: конституційний аспект.

Для нотаток

Навчальне видання

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

**Методичні рекомендації
для підготовки до семінарських занять**

**(для здобувачів вищої освіти
2 курсу денної форми навчання
юридичного факультету)**

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України
Л.Р. Наливайко*

Підп. до друку 24.06.2020 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times.
Друк трафаретний (RISO), цифровий. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 13,00.
Обл.-вид. арк. 13,25. Тираж 50 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 756-46-41
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018